

12

észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet: társadalomtudomány irodalom

12

IRODALMI, MŰVESZETI,
TÁRSADALOMTUDOMÁ-
NYI FOLYÓIRAT / ALAPI-
TÁSI ÉV: 1934. XXIV. ÉVF.
12. SZÁM. 1960.

D E C E M B E R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS / VUKO-
VICS GEZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR
NÁNDOR

A mai irodalom társadalmi és eszmei struktúrája és progresszivitása

Janko Kos

Ha elgondolkozunk az 1945 óta Jugoszláviában történt irodalmi események társadalmi és eszmei összetevői fölött, meg kell állapítanunk, hogy még korai volna bírálatot mondani azokról az utakról, amelyekken irodalmunk az új társadalom gazdasági és politikai szerkezetének kialakulásakor járt. Viszont nem érthetjük meg teljességükben az irodalmi problémákat, ha nem kíséreljük meg már most kiértékelni a helyzetet, ami a főlzabradulástól kezdve mindinkább az irodalmi mozgalmak alapja lett. A szocialista építés idején keletkezett irodalmi alkotásokról sokféle szemszögből beszélhetünk, a legfontosabb szempont azonban kétségtelenül az irodalmi jelenségek társadalmi és politikai szerkezetének, valamint haladó voltának vizsgálata. A haladás fogalma az egész jugoszláv szocializmus tevékenységének mértéke, úgyhogy már most megkérdézhajtuk, mi adja meg a mai Jugoszlávia irodalmának haladó jellegét, miben nyilvánul meg az irodalmi események progresszivitása.

Mindjárt kezdetben meg kell állapítanunk, hogy a mai irodalom társadalmi és eszmei struktúráját, illetve haladó voltát

nem mérhetjük helyi mértékegységekkel, a többé-kevésbé provinciális irodalmi programokból illetve esztétikákból kiindulva. A jugoszláv szocializmus haladó jellege csak az egész világ arányaihoz mérhető, tehát kizárólag a világ-gazdasági, társadalmi és politikai események valóságának előterében vizsgálható. Ugyanígy az 1945 utáni jugoszláviai irodalmi események progresszivitása is csak az utóbbi évtizedekben, a világirodalomban végbement folyamat fényében tűnik ki. Fölösleges ezen a helyen megismételni azt a mindennapos igazságot, hogy az emberi problémák manapság már túlnőnek a lokális kereteken, egyesülnek a világbéke és háború, a világgazdaság és a politika fejlődésével, a társadalmi és tudományos haladás egyetemével. Mindannyian jól tudjuk — főleg, ha a nagyvilág távlatából nézzük az eseményeket —, hogy eljött az idő, amikor az emberi igazság fogalmának egyetlen jelenségét sem érthetjük meg a maga hagyományos és regionális elkülönülésében. És ha ezt az állítást az irodalmi alkotásra is vonatkoztatjuk, nyilvánvaló, hogy a mai irodalom progresszivitását világviszonylatból kell nézni és indokolni.

Ez a fejtegetés mindenekelőtt az alábbi kérdésekre keres választ:

1. Milyen volt a világirodalom társadalmi és eszmei struktúrája 1945 után?

2. Hogyan fejlődött ebben az időszakban a jugoszláv — pontosabban — a szlovén irodalom, amely ebben a fejtegetésben az általános tézisek gyakorlati példájául szolgál majd?

3. Mi a jelentőségük a háború utáni irodalom fejlődési szakaszainak, ha a világirodalom társadalmi és eszmei problematikája és haladása szempontjából vizsgáljuk őket?

Egy általános áttekintés szempontjából nincs szükség arra, hogy a kérdésekre válaszolva, részletekbe bocsátkozzunk, megmaradhatunk hát a konkrét esetekre vonatkozó általános és elképzelt sematika határain belül. Ez mindenkéelőtt a modern világirodalom jellemzésére vonatkozik. Ismeretes, hogy például a nyugati államok irodalmának társadalmi és eszmei összetétele heterogén és a szó szoros értelmében pluralisztikus. Azt is tudjuk, hogy az irodalmi fejlődés a volt gyarmatokon és a tömbönkívüli — főleg pedig az úgynevezett elmaradott — országokban a maga külön, kellemeg még meg sem magvarázott útjain jár. Fontos jellegzetessége mindez a világirodalmi helyzetnek, de hogy szemléltetőbbé tegyük a problémákat, el kell havasolnunk őket, és figyelmünket kizárólag azokra a mozzanatokra fordítjuk, amelyek a legnagyobb mértékben jellemzik a világirodalom társadalmi és eszmei arculatát, a legvilágosabban mutatják ki fejlődési ellentmondásait.

Amikor 1945-ben megkezdődött a világirodalom háború utáni fejlődése, egykettőre kiderült, hogy — párhuzamosan a világ katonai és politikai tömbökre való oszlásával — az irodalom is kifejezetten programszerű eszmei és esztétikai polarizációra törekszik. Természetesen túlzás volna Nyugat és Kelet irodalmáról mint két szembenálló irodalmi tömbről beszélni, annál kevésbé, mert sem az egyik, sem a másik nem homogén és nem egységes. Mégis szemmel látható, hogy a háború utáni években a tömbök tevékenységének keretén belül a világirodalom két egymással ellentétes irodalmi program, elmélet és gyakorlat körül alakult ki. Ez a polarizáció nemcsak a második világháború után jelentkezett. Évtizedek óta készítették elő kialakulását az európai, szovjet és amerikai irodalmi áramlatok és problémák, de csak a második világ-

háború után, a világ tömbökre osztásával vált az irodalmi körök programszerű integrációjává. A szocialista tábor reprezentatív irodalmi áramlattá erősökölt a szocialista realizmust, amely az irodalmi unitarizmus nevében megtagadta a romantizmust, a hadani realizmust, naturalizmust és szimbolizmust pozitív tárgyvilágosságát, főleg pedig a modernizmust és avantgardizmust sokféle formáit. A nyugati irodalomban a sokféle iskola és stílus mögött magasra duzzadt a nihilista irodalom áramlata, a mai nyugati irodalmi élet legmozgókéonyabb és programszerűen terjeszkedő ereje. Azt sem kell hangoztatnunk, hogy a „nihilizmus” szót nem hétköznapi, elcsépeelt, leértékelő értelmében használjuk, hanem mint az ember lelkiállapotának elméleti megjelölését, olyan ember lelkiállapotát, aki a metafizika és az osztálytársadalom fényében nézi a világot, illetve még pontosabban: a nihilizmus ebben a vonatkozásában azt a társadalmi és eszmei álláspontot jelenti, amelyben az osztálytársadalom embere fölismeri történelmi, társadalmi, szellemi és mindenekelőtt ontológiai jelentéktelenségét. Noha a nyugati nihilista irodalomban nem lehet fölfedezni azt a programszerű egységet, amit a háború utáni esztendőkből a szocialista realizmus áramlata próbált megteremteni, mégis többé-kevésbé egységes eszmei és esztétikai összetevője korunk polarizált irodalmi helyzetének. Ez az egység nem mond ellent azzal a ténnyel, hogy a nihilizmus irodalma két különböző változatban jelentkezik, amelyek kiegészítik egymást, esetenként egymásba olvadnak, gyakran azonban szerteágaznak. A nihilizmus mindenekelőtt mint formai forradalom nyilvánul meg az avantgardizmusban, mint a hagyományos esztétikai normák és értékek tagadása. Az avantgardizmuson kívül, ami nem ritkán a praenihilista hagyományokra támaszkodik és tartalmaz romantikus elemeket is, a nihilizmus a mai irodalomban mindenekelőtt nemcsak formai, hanem eszmei lényeg is, tagadása mindazoknak a társadalmi és eszmei világkoncepcióknak, amelyek lényegükben még metafizikuskak, romantikusak, de pozitivisták. Az irodalmi nihilizmus mindkét esetben tagadja a letűnt irodalmi áramlatok és stílusok társadalmi és eszmei, illetve formális hagyományait, következményképpen ilyen vagy olyan módon különválasztja őket, beléjük hatol, és fokozatosan egyesíti

őket a maga irodalmi problematikájában.

Szükség volt a két irodalmi tömb fejlődési jellemvonásaival foglalkozni, hogy a világirodalom vázlatos képének megrajzolása után ráterhessünk az 1945 utáni jugoszláviai irodalmi események körvonalazására. Ha a háború utáni irodalmi helyzet alapjait vizsgáljuk, nem hanyagolhatjuk el teljesen azt a tényt, hogy Jugoszlávia társadalmilag és gazdaságilag meglehetősen elmaradott ország volt, amikor végrehajította forradalmát. Ez — természetesen — nem azt jelenti, hogy irodalma is elmaradott volt. A háború előtti Jugoszlávia irodalma, összevetve az akkori világ irodalmával, olyan jellemvonásokat mutat, amelyek bizonyos szempontból elmaradottságra engednek következtetni a világirodalom fejlődéséhez viszonyítva, ennek az elmaradottságnak a mértéke azonban, egy hosszúlejárátú fejlődési dialektika távlatából, csupán relatív és ideiglenes. Ezt az irodalmat sokféle régebbi és újabb stílusok, irányzatok és programok jellemzik — a szimbolizmus, impresszionizmus, naturalizmus, expresszionizmus és a szürrealizmus. Az akkori irodalom stílusmeghatározásai azonban lényegükben keveset mondanak, csupán meghatározzák a jelenségeket, de nem az irodalmi jelenségek társadalmi és eszmei alapjainak megismerésén nyugszanak. Sokkal jelentősebb a mai irodalom magyarázatának szempontjából az a megállapítás, hogy irányzatait és jelenségeit néhány alapvető szellemi perspektívára, illetve társadalmi és eszmei szempontokra vezethetjük vissza. Ezeknek az ellentmondásai és fejlődési sorrendje az irodalmi események szempontjából sokkalta lényegesebbek, mint az irodalmi stílusok és kifejezőmódok felsorolása, annál is inkább, mert az ilyen felsorolás végül is a társadalmi és eszmei struktúrák és összetevők változásaitól függ.

A mai irodalom fejlődésének egyik ilyen összetevője kétségtelenül a nihilizmus. A világról és az emberről kialakított tudat másik nagy társadalmi és eszmei megnyilvánulási formája — ami az utóbbi száz év alatt befolyást gyakorolt az irodalomra — a forradalmi szocializmus programja. Hatását a közelmúlt és a jelen irodalmára nem lehet kizárólag a szocialista realizmusra korlátozni, mert az legjobb esetben is csak a szocialista etatizmus irodalmi realizációjának tekinthető, a forradalmi szocializmus fejlődésének egyik ellentmondó és törté-

nelmileg elhatárolt időszakának irodalmi megnyilvánulási formájának. Az elmúlt száz év alatt az irodalmat döntő módon befolyásoló társadalmi és eszmei tényezők közé kell sorolnunk a romantizmus és a pozitivistá objektívizmus eszméjét — mindkettő egészen a mai napig érezteti hatását. Nincs módunk arra, hogy ezen a helyen elméleti és történelmi megfogalmazásokat adjunk, amelyek teljes, plasztikus fényvel világítanak meg, és könnyen érthetővé tennek az irodalmi események társadalmi és eszmei szempontjait. Mégis föl kell hívni a figyelmet a bennük rejlő arányokra és következtésekre, amelyek meghatározzák helyüket az irodalmi fejlődésben. A modern idők irodalma kétségtelenül a romantizmus lelkiállapotában, az eszmeiség és a valóság áthidalhatatlan ellentmondásában fogantatott, s időnként — a társadalmi és eszmei változások korszakában — ide is tér vissza. Áthidalhatatlan ez a szakadék, mert a romantizmus eszmeisége nem lehet más, mint az elszigetelt egyén belső szubjektivitása. A pozitivistá objektívizmus nem egyszer nyilvánította magát a romantikus szubjektivizmus magasabbrendű leértékelésévé és ellentétévé, az irodalmi fejlődés folyamán azonban leggyakrabban a romantizmus természetes folytatásaként és kiegészítéseként jelentkeznek: a determinisztikus harmónia és a mechanikus rend kontemplatív meghatározásával sohasem fejlődhet a romantizmus igazi tagadásává, hanem a romantikus meghasonulás passzív szubjektivitásának és statikájának igazolása marad. A nihilizmus mint a romantikus szubjektivitás abszolút tagadása valóslul meg az irodalomban, mint öncélú idealizmusának leértékelése, ugyanakkor tagadása mindenfajta determinisztikus rendnek és statikus pozitivistá ésszerűségnek. A forradalmi szocializmus — a nihilizmushoz hasonlóan — tagadja a romantikus szubjektivitást és a pozitivistá statikát, azonban — szemben a nihilista tagadással, amely a semmi elvont és statikus hirdetése marad csupán — a forradalmi szocializmus nevében történő tagadásnak az idealista szubjektivitás és az objektív tevékenység között, továbbá a negatív üresség és a pozitív elismerés között mozogva, dialektikus fejlődéssé kell alakulnia, nem azért ugyan, hogy ezt a mozgást a mechanikus rend statikájával csendesítse el, hanem azért, hogy új tagadásokkal és új lehetőségekkel emelkedjék magasabb fokra, a fejlettebb szintézisig, az objek-

tív rendig és a teljesség elismeréséhez. Más szóval: a forradalmi szocializmus az irodalomban nemcsak mint a romantizmus és a pozitivistá objektívizmus dialektikus tagadása nyilvánul meg, hanem magára ölti a nihilista tagadás jellemvonásait is, azonban túlnő mindegyik egyoldalúságain.

Ha a mai irodalom legfontosabb társadalmi és eszmei összetevőinek szempontjából vizsgáljuk a háború előtti szlovén irodalmat — a két háború közötti jugoszláviai irodalom ez esetben példaképpen vett képviselőjét —, jelentős mozzanatok tűnnek szemünkbe. A romantizmus még javában élt ebben az irodalomban, jelentős fejlődési tényezője volt. Sokféle stílus-álaroban ismerhetünk rá, hol impresszionizmusnak vagy szimbolizmusnak, hol meg expreszszionizmusnak vagy egyéb izmusnak álcázta magát. Irodalmi jelentősége a társadalmi és politikai helyzet fejlődésével párhuzamosan növekedett vagy csökkent. Srečko Kosovel költészete már a huszas években nagyszerűen rámutatott a romantikus álláspontok ellentmondásaira és tarthatatlanságára. A forradalmi szocializmus felé haladva igyekezett is szabadulni tőle. Költő kortásai, hogy fikatív metafizikai élményekkel leplezzék a romantikus egyén magabazártságát és elszigeteltségét, nem tettek mást, mint hogy bebizonyították az akkori romantizmus meddőségét. Nincs hát mit csodálni azon, hogy a harmincas évek legjelentősebb költője Boža Voduška lett, aki tévovázás nélkül leplezte le az elszigetelt egyén reális ellentmondásait, és a maga helyére, a nihilizmus és a forradalmi szocializmus választójára állította. A harmincas évek forradalmi légkörében a romantizmus az irodalmi események lelkialkatának alárendelt komponense lett. Valami hasonló történt a pozitivistá objektívizmussal is, amelynek a szlovén irodalmi hagyományokra távolról sem volt olyan erős hatása, mint a romantizmusnak. S ami még meg is maradt belőle, a harmincas években eszmei szintézissé alakult át, s az irodalomra a forradalmi szocializmus jellegét nyomta rá. Így alakult ki Prežihov Voranc, Miško Kranjec és Ciril Kosmač háború előtti realista prózájának sajátos társadalmi és eszmei szerkezete. A romantizmus és a pozitivistá objektívizmus nem egyenlő arányban keverednek benne — Kranjec némelyik háború előtti művében a romantizmus, alárendelt szerepéből, domináns alkotóelemmé erősödik —, ennek az áramlat-

nak a reprezentáns alkotásai mégis a romantizmus és a pozitivistá objektívizmus szintézisét valósították meg, amelynek megvolt a forradalmi, szocialista távlata, és önmaguk magasabbrendű, valóságos és teljes tagadásává növekedtek. Mindenekelőtt azért kerülhetett erre sor, mert a forradalmi szocializmus szellemének megvolt az a dialektikus képessége, hogy az irodalmi fejlődés egyéb összetevőit átformálja, anélkül, hogy a szocialista realizmus elvont statikájába merevedett volna.

Lássuk, milyen hatást gyakorolt ebben az időben, ebben az irodalmi helyzetben a nihilista szellem? Fejlett, következetes, kialakult megnyilvánulási formáival ritkán találkozhatunk, leginkább mint romantizmusmal elegy, pillanatnyi, körülhatárolt jelenségre bukkanunk rá. Ugyanilyen szűk határok között maradt a modernista avantgardizmus is. Azután, hogy a huszas évek szlovén irodalmába erős gyökereket bocsátott, a harmincas években az irodalmi peremvidékekre szorult, és inkább jellemzi a szlovén, mint az egységes jugoszláv irodalmi helyzetet.

Mit jelentett a szlovén irodalom háború előtti társadalmi és eszmei struktúrája, összevetve az akkori világirodalmi helyzettel? A szlovén irodalomban még nem ment végbe az a folyamat, amely a harmincas évek táján az irodalomban hangadó országokban már lejártá magát. Az a folyamat volt ez, amely a Szovjet Szövetségben az októberi forradalmat követő második évtizedben olyan fokra fejlődött, hogy a forradalmi szocialista szellem kénytelen volt előle a szocialista realizmusba visszahúzódní, a Nyugaton azonban, a romantizmus és a pozitivistá objektívizmus más irányú fejlődésével párhuzamosan, a modern nihilizmus széleskörű és erőteljes irodalmává izmosodott. Összevetve ezt a helyzetet a forradalom előtti szlovén irodalom fejlődésével, arra a megállapításra jutunk, hogy a forradalmi szocializmus szelleme döntő módon és dialektikus szintézis alapján hatott a romantizmus és a pozitivistá objektívizmus szellemi hagyományaira; a szlovén irodalom akkor még nem zárkozott be a szocialista realizmus egyoldalú programszerűségébe, és a nihilizmus még nem fejlődött túl elsődleges, lényegében formális szakaszán.

Ilyen társadalmi és eszmei állapotban állt a szlovén — és vele együtt az egész jugoszláv — irodalom a forradalom küszöbén, majd a forradalom győzelme

után a szocialista országépítés első szakaszaiban is. Érdeemes volna részletesebben taglalni egy-egy időszakot, amelyeken keresztül irodalmunk 1945 után, a társadalom gazdasági és politikai alapjainak gyarapodásával összhangban és párhuzamosan fejlődött. Ezen a helyen és ez alkalommal azonban el kell tekintenünk a részletek tárgyalásától, s meg kell elégednünk a kiindulópont, az első háború utáni évek rögzítésével, amikor megkezdődött a szlovén és általában a jugoszláviai irodalom átalakulása a szocialista realizmus lényegbeli és formális problematikája felé. Ez az átalakulás befejezetlen kísérlet maradt — annak kellett maradnia. Noha a háború előtti realizmus nem egy jelentős képviselője művelte a forradalmi szocializmus szellemétől áthatva ezt a műfajt, a kísérlet aránylag szűk irodalmi körben mozgott, kizárólag művészi és absztrakt jelentősége volt. Abban az időben, amikor a jugoszláv társadalom világosan megfogalmazta szándékait: kívül maradni a katonai és politikai tömbökön — a hidegháború korszakában — időszerűségét vesztette az a kísérlet, hogy az irodalmat a szocialista realizmussal azonosítsák. Persze, ez nem azt jelenti, hogy ilyen irányú törekvések és elszigetelt eszmei jelenségek nem ütötték föl fejüket a jugoszláv irodalomban, azonban nem juthattak érvényre, tevékenységük nem válhatott rendszeres irodalmi programmá, illetve gyakorlattá. Ez sorrendben az első, de nem a legfontosabb jellegzetessége annak a fejlődésnek, amelyet a szlovén irodalom a szocialista realizmus integrációjával folytatott kísérlet folyamán megtett. Ebből a próbálkozásból — tekintet nélkül eredményességére — fejlődött ki irodalmi életünkben a felszabadulás óta sok-sok társadalmi és eszmei folyamat, amelyeknek szakaszai és formái alkotják mai irodalmunk alapját, s amelyek érthetővé teszik jelenségeit, ellentmondásait és konfliktusait.

Az első folyamat — a többinek kiindulópontja: a társadalmi és eszmei szintézis széthullása, amibe a forradalmi szocializmus a második világháborút megelőző évtizedben romantikus és pozitivisták objektívista elemeket vegyített, és ezen az alapon lett haladó irodalom-má. A forradalmi szocializmus dialektikus mozgalmat, amely azáltal, hogy végrehajtotta a politikai forradalmat, megtette fejlődésének egyik szakaszát, és túlhaladta társadalmi és eszmei perspektíváit. A forradalom győzelmével szét kellett hullania a forradalom előtti

irodalom társadalmi és eszmei szerkezetének is. A szocialista realizmus kifejelete csak egyik megnyilvánulási formája volt ennek a folyamatnak, amelyben a hajdani társadalmi és eszmei szintézis véget ért. Ez a folyamat lényegében nem más, mint az alkotó elemek és összetevők szétszóródása.

Ez a széthullás főleg azoknak az íróknak a műveiben szembetűnő, akik a háború előtt a haladó szellemű irodalom legfőbb képviselői voltak. Műveikben a romantizmus és a pozitivisták objektívizmus kiválik abból az egységből, amelyet a romantizmus és a pozitivisták objektívizmus a forradalmi szocializmus szellemével alkotott. Magasabb szempontból nézve: önálló egységgé alakult és gyakran átvette az irodalmi jelentőségek eszmei struktúrájának uralkodó szerepét. Néhány szerző megkísérelte a visszatérést a hajdani társadalmi és eszmei szintézishez, megpróbálkozott azzal, hogy felújítsa egységét, ami inkább volt fikatív rekonstrukció, mint irodalmi valóság. Így jött létre ebben az irodalomban egy bizonyos tétovázás a jelen és a múlt s a között a törekvések között, amely arra irányult, hogy legyőzze a hátrahúzást a hagyományok felé. Ennek hatására került az irodalom társadalmi és eszmei struktúrájának előterébe a romantizmus momentumai. Kettős lényege, amely a negatív valóság és az eszmei szubjektivitás szakadékára, a valóság és az ábránd, az érzelmek és a tények elmentetere épült, sok számottevő irodalmi alkotás uralkodó komponense lett. Többé-kevésbé kifejezett formában találjuk meg mindezt Miško Kranjec néhány újabb regényében, Matej Bor verseiben vagy Ciril Kosmač elbeszéléseiben, még hozzá akkor, amikor a forradalmi idők légkörét idézik. A romantizmus hatása ezt a visszaemlékezést, s ez a maga egyszerű idealizmusában szemben áll a mai valóság ellentmondásaival. Másrészt olyan műveket is találunk ebben az irodalomban, amelyek a pozitivisták objektívizmus segítségével akarják legyőzni a forradalmi szintézistől mentes romantikus szubjektivizmus egyoldalúságát. De mert a pozitivisták objektívizmus valójában nem uralkodhatott el a romantikus problematika fölött, vele szoros kapcsolatban, szinte közelebbé jelenik meg egy erőteljes romantikus komponens.

Így, a háború előtti irodalmi tevékenység alapjainak bomlási termékeként, a romantizmus és kisebb mértékben a pozitivisták objektívizmus jut szerephez. A háború utáni irodalmi

nemzedék alkotásai talán erőteljesebben fejezik ki ezt a folyamatot, mint az idősebb írók művei. A háborún inneni költonemzedék munkáiban — 1950 táján — olyan mértékben zsúfolódnak a romantikus elemek, hogy igazi romantikus költészet alakult ki a maga problematikájának minden jellemvonásával. Így lett a romantícizmus a háború utáni ifjú és idősebb nemzedék lírájának alkotó elemévé, amit azután — 1955 körül — a második háború utáni költonemzedék tagjai is átvettek, és — kevés kivételtől eltekintve, akik túl akarták haladni a romantikus költészetet — munkássága központi elemévé avatta. Ettől az időtől kezdve, a legfiatalabb szerzők munkásságáig, a romantícizmus kötelező, csaknem konvencionális eleme a mai szlovén költészet társadalmi és eszmei struktúrájának.

Hasonló jelenségek jutottak érvényre a háború után a prózában is. Az 1950-es nemzedék, amelyet Andrej Hieng, Beno Zupančič és Lojze Kovačič képviselnek, részben megállapodott a dekoratív romantícizmus festői elemeinél, másrészt pedig objektívista kritériumokkal kísérte meg felmérni az új valóság ellentmondásait. Ez a próbálkozás sem volt azonban teljesen mentes a romantícizmus befolyásától, úgyhogy a háború utáni próza legfőbb komponensei is igen nagy kilengéseket mutatnak. Még ma is észlelhetők ilyen eltérések sok fiatal prózaíró alkotásaiban, azokéban is, akik a neorealista változatokhoz romantikus elemekkel fűszerezett pozitívista objektívizmust fűznek, s azokéban is, akik prózájukban a tiszta romantikus szubjektívizmust fejezik ki.

A mai irodalom társadalmi és eszmei struktúrájának ellentmondásai annyira sokrétűek, hogy az elmondottakon kívül egyesítik magukban mindazokat a fejleményeket, amelyek logikusan következnek belőlük, és fejlődésének tagadását jelentik. Ennek legszembetűnőbb, de nem a legjelentősebb tünete a költészet és a próza modernista formai elemeinek elszaporodása. A folyamat eszmei alapja sok esetben nem más, mint a romantícizmus. Ez az oka annak, hogy gyakran tisztára dekoratív és egyáltalán nem lényeges szerepet játszik. Mögötte, törekvéseitől függetlenül, egy új folyamat jelentkezik, amely az irodalmi éemények és társadalmi, valamint eszmei struktúrájuk szempontjából sokkal jelentősebb, sokkal élénkebb és korszerűbb a romantícizmusnál és a pozitívista objektíviz-

musnál. A nihilista irodalom szellemére gondolok, amely a mai szlovén irodalomban ritkán, de erőteljes formában jelentkezik. Problematikája leginkább úgy jut kifejezésre, hogy a romantikus pozíciók abban a pillanatban, amikor belső ellentmondásaik a végsőkig kiéleződnek, nemcsak a világ, hanem saját kontemplatív szubjektivitásuk tagadásává válnak, és végül: mivel sem önmagukban, sem pedig a világban nem találják meg az érvényesülés lehetőségeinek teljességét — az emberi valóság tagadásává alakulnak. A mai irodalomban sokféle fokozatát találjuk ennek a folyamatnak, azonban a rezignált romantícizmusból a romantikus lázadáson át mindegyik a nihilista zendüléshez, vagy pedig a semmi passzív kontemplációjához vezet. Ezt az állapotot elsősorban Gregor Strniša és Dane Zajc valósítják meg lírájukban.

Végül foglalkoznunk kell azzal a folyamattal is, amely a mai irodalomban talán legkevésbé szembetűnő, de mindig jelenlévő, mindig újjászülető és egyre változó irodalmi jelenség: azzal a folyamattal, amelynek útján a forradalmi szocializmus szelleme a mai irodalomba megy át. A valóság közepette, amely a forradalmi szocializmus fejlődési szakaszainak dialektikáján át halad, az irodalom sem mentesülhet attól a hatástól, amit a forradalmi szocializmus újra meg újra a valóságra és az emberre gyakorol. Amióta azonban széthullott az a társadalmi és eszmei szintézis, amelyen a forradalom előtti irodalom alapult, a forradalmi szocializmus szelleme bonyolult módon és időnként ellentmondóan hat az irodalmi fejlődésre. Az idősebb írók alkotásában a hajdani eszmei szintézis utáni nosztalgikus vágyakozás formájában jelentkezik, megrekedt összetevőinek: a romantícizmus és a pozitívista objektívizmus körében. Negatív formájában pedig látszólag visszatér a nihilizmushoz és az avantgardizmushoz, mindahhoz, ami rombolja a hajdani szintézist. A háború utáni nemzedék irodalmi tevékenységében eszmeileg kevésbé fejlett, azonban semmivel sem gyengébb formában találkozunk vele, mégpedig mindeütt, ahol az irodalmi jelenségek társadalmi és eszmei légkörébe intellektuális és erkölcsi erőfeszítések vegyülnek azzal a céllal, hogy megtagadják a jelen és a valóság mindazon elemeit, amelyek között még él vagy csak éledgél a romantikus szentimentalizmus-leleplezett hazugságaival átszőtt objektívizmus üressége. Ennek a bélyegét viselik magukon azok

az irodalmi alkotások, amelyek a romantikus pozíciók, az élet valótlán és meddő tagadásának bírálataként keletkeztek. A háború utáni szlovén irodalom egyik legjobb alkotása, Smole: *Črni dnevi in beli dan* című regénye, a romantikus világ és a romantikus ember hazug jellemvonásainak torzképe. A legjelentősebb háború utáni színdarab, Smole *Antigoneja*, a saját mozdulatlan-ságát és ürességét metafizikai ésszerűség és rend álarca mögé rejtő élet ellentmondásait tárja föl. Végül természetes, hogy a forradalmi szocializmus a háború utáni szlovén irodalomban mindenképp előtt olyan tünetekben jelentkezik, amelyek az új, dialektikus alkotások teljességével igyekeznek megsemmisíteni a nihilista tagadást. Mindezek a folyamatok természetesen fejlődnek, egymásba szövődnek, és a legellentétebb módokat tartalmazzák. A jelenkori szlovén irodalomban a forradalmi szocializmus szelleme gyakran olyan mozzanatokban nyilvánul meg, amelyek — ahelyett, hogy dialektikus szintézissé egyesülnének — a negatív egység elszigetelt és megvalósíthatatlan részei maradnak. A romantizmus tagadása gyakran nem tud az igaz, antiromantikus valóság tényleges elfogadtatásáig fejlődni, és ezért csak absztrakt fikció marad. Sokszor az üresség elleni lázadás sem tud túlnőni a romantikus erkölcsösség és az absztrakt utópizmus keretein, s a nihilista pozíciók folszámolását célzó törekvések is visszahullanak a romantikus szubjektivitás eszményesítésébe. Ez a valóban sok ellentmondás azonban nem tehet bennünket vakká az előtt a tény előtt, hogy a forradalmi szocializmus mindig élő hagyományai újra meg újra fölülkerekednek, az ellentmondások már most megszülik az új, dialektikus szintézis lehetőségét, amibe a forradalmi szocializmus beleszövi a mai irodalmi történések elemeit, s egyoldalú hibáikat dialektikus mozzanatokká változtatják. Egy ilyen szintézis létrejötte természetesen nemcsak az irodalom ügye, hanem egész valóságunké, amelynek az irodalom — a maga dialektikájával és fejlődésével — alkotó része.

Ezzel eljutottunk addig a határig, ahonnan — a szlovén irodalomból kiindulva — a jugoszláv és a világirodalom társadalmi és eszmei struktúrájának, valamint progresszivitásának általánosabb témakörébe mélyedhetünk, visszatérhetünk elmélkedésünk kiindulópontjához. Aztán, hogy a szocialista realizmus felé irányuló integrációs

kísérlet idősréteglenné vált, számíthatunk arra, hogy a jugoszláv irodalom fejlődése a nihilista irodalom felé hajlik. Valóban, irodalmunkban fokozódott a modernista hatás, érvényre jutottak olyan irodalmi és művészeti, továbbá stílusbeli és esztétikai elképzelések, amelyeket a hagyományos irodalmi formák modern tagadása valósított meg. A modernizmus esetenként döntő módon átformálta a mai irodalom külalakját, és sok téren eredményesen pótolta a túlhaladott kifejezőmódokat. Másrészt viszont nyilvánvaló, hogy a nihilista irodalom lényegében autentikus változata nem válhatott uralkodó tényezővé a jugoszláv irodalmi térségben. Összevetve a háború előtti helyzettel, amikor a nihilizmus csupán periférikus alkotóelem volt, megállapíthatjuk, hogy az irodalmi ténykedés középpontja felé húzódtott, és ellentmondó struktúrájának egyik jellegzetes alkotóeleme lett. Ezen az alapon keletkeznek azok az irodalmi alkotások, amelyekben a nihilizmust komoly irodalmi jelenségként látjuk viszont. A modern jugoszláv irodalomnak ezeket a jelenségeit nem lehet csak örökségnek tekinteni, hanem annak az általános problematikának a kifejezései, amelyek a világon mindenütt a nihilista irodalom alapjai. A szocializmust építő társadalomban autentikussá válhat ez a problematika, lényegében azonban természetesen csak negatív tünete a metafizikus osztálytársadalomból a kommunizmus osztály nélküli és antimetafizikus társadalmába való átmenetnek. A nihilizmus mint az osztálytársadalom széthullásának és a benne élő ember értéktelenségének tudata, valójában nem más, mint ennek a folyamatnak és átmenetnek árnyoldala. Nyugaton, ahol a folyamatnak ez a része kerül túlsúlyba, természetes, hogy az irodalmi élet uralkodó komponensévé fejlődött. A szocialista társadalomban viszont nem más, mint az osztálytársadalomból való kifejlődés káros jelensége, s a fejlődés belső dialektikájának pozitív momentumai mindig és újra föléje kerekednek. A nihilizmus tehát irodalmi életünkben — az ellentmondások ellenére, amelyekből autentikus voltát veszi — nem tudott olyan méretűre fejlődni, hogy rámondhatnánk: irodalmunk a Nyugat nihilista irodalma felé hajlik. Amint nem hozhatott eredményt az a próbálkozás sem, hogy irodalmunk alapja a szocialista realizmus legyen, éppen úgy csődött kellett mondania az ellenkező irányú törekvéseknek is. Ahelyett, hogy bármelyik „irodalmi

tömb" felé fordult volna. Irodalmunkat a társadalmi és eszmei struktúrát alkotó elemek szakadatlanul fejlődő és káros jelenségeit túlnövő dialektikus összefonódás jellemzi.

A szocialista realizmusról és a nihilizmusról megállapítottuk, hogy irodalmunkban nem kaptak olyan integrációs erőre, amilyen a világirodalomban akár hivatalosan, akár véletlenül osztályrészükül jutott. Az sem titok, hogy sem a romantícizmus, sem a pozitívista objektívizmus nem juthatott teljes érvényre háború utáni irodalmunkban. Nem váltak egységes, szilárd irodalmi áramlattá, megtörték az ellentmondások közepe, és epigonizmussá satnyultak. Az okot abban a tényben kell keresnünk, hogy a világirodalom fejlődése szempontjából az elmúlt száz év alatt egyik és másik áramlat is elavult. A romantikus szubjektívizmus a modern ipari civilizáció és a szocialista demokrácia fejlődésével mind kevésbé alkalmas arra, hogy a világról alkotott társadalmi és egyéni tudatot kifejezze. Ugyanígy a pozitívista objektívizmus, a mechanikus rendbe és a statikai egyensúlyba vetett hitével együtt olyasvalamivé változott, ami a modern embernek az osztálytársadalom széthullásával, a természetbe való beavatkozással és a metafizikus hit elvesztésével teljesen új élmények elé állított, új tudata számára felfoghatatlanná vált. Még inkább áll ez a szocialista társadalomban élő emberre, mert a forradalmi szocializmus megszünteti a mechanikus rendet, az a priori determinált statikát. A modern világnak és irodalmának ez a törvényszerűsége oly módon jut kifejezésre irodalmi helyzetünk dinamikájában, hogy sem a romantika, sem pedig a pozitívista objektívizmus nem válhatott az irodalmi alkotás szilárd és jövőt nyújtó alapjává. Így hát csak mozzanatok az irodalom társadalmi és eszmei struktúrájának fejlődésében. A forradalmi szocializmus szelleme, amely nem engedi magát a szocialista realizmus határai közé szorítani, és nem maradhat meg forradalom előtti kifejezésformák mellett sem, új irodalmi lehetőséget keres. A pozitívista objektívizmus sem szerezheti vissza hajdan autentikus voltát, így hát szüntelenül visszatér a romantikus szubjektívizmus szférájába. A nihilista szellem ezzel szemben belülről rombolja a romantikus pozíciókat, s ahelyett, hogy az irodalomelmélet és gyakorlat zárt rendszerévé fejlődött volna, olyan általános és intenzív, meggyőző törekvéssé változott, amely

— a forradalmi szocializmus hagyományából kiindulva — fölülemelkedik a tagadás szellemén, hogy alávesse egy magasabbrendű, dialektikus szintézisnek, az ember törvényeinek és az igazság fejlődésének. Miben rejlik hát — figyelembe véve a felsorolt és egyéb jelenségeket — mai irodalmunk haladó volta? Miben? Megnyilvánult minden mozzanatban, ami a modern Jugoszlávia irodalmi életét jellemzi: abban, hogy ez az irodalom nem csatlakozott a háború utáni világ egyetlen polarizált területéhez sem, abban, hogy megőrizte a dialektikus fejlődés mozzanatainak és időszakainak erejét, noha részt vesz a világirodalom fejlődésének formai átalakulásaiban, s habár az új jugoszláv társadalomban az irodalmi tevékenység alapja a művészi, irodalmi és esztétikai pluralizmus, a forradalmi szocializmus szelleme végül is úrrá lett az irodalmi helyzet szellemi és művészi ellentmondásain, ösztönzéssé nemesedett, ez úton pedig egy magasabbrendű és igazabb szintézis felé törekszik.

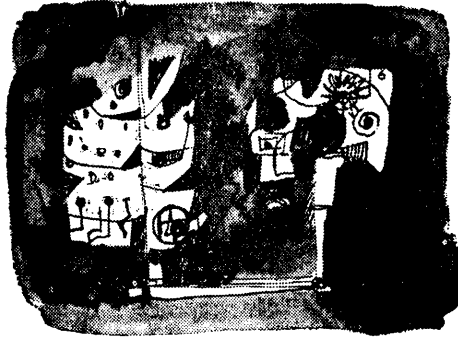
Fejtegetésünk kezdetén az a megállapítás hangzott el, hogy mai irodalmunk haladó voltát a világirodalmi események mércéjével kell mérni. És valóban, az érintett mozzanatok progresszív jellege csupán a második világháború utáni világirodalomban uralkodó integrációs problémakör előterében mutatkozik meg a maga igazi valóságában. Ennek a problémakörnek a lényege a szocialista realizmus és a nihilizmus körül keletkezett polarizáció. A jövődő fejlődés horizontjai még nem tiszták, de védeni kell azt a gondolatot, hogy a szocialista realizmus és nihilizmus — a maguk módján — akadályt jelentenek, gátat, melyet a világirodalomnak további fejlődési útján át kell törnie vagy keresztülgugrania. A szocialista realizmusról hamarosan megállapíthatjuk majd, hogy csupán átmeneti jelenség volt, amelybe a sztálini időszakban a forradalmi szocializmus irodalmi szelleme szorult. A nihilista irodalom évtizedekkel ezelőtt elérte fejlődésének csúcspontját, és noha ma még mindig a külső terjeszkedés korszakában van, belsőleg visszafelődik, számára is mind akutabbá válik a probléma, hogyan lehet diadalmaskodni a nihilista álláspontok végzetes logikája fölött. Az a tény, hogy ez a kérdés a második világháború után a legjelentősebb nihilista alkotások központi problémájává lett, talán a vég kezdetének jele.

Ilyen körülmények között a mai jugoszláv irodalom társadalmi és eszmei struktúrájának, valamint haladó voltának problémáját nem abban látjuk, hogy csatlakozik-e egyik vagy másik irodalmi csoporthoz, ellenkezőleg: abban a szűkségletben, hogy irodalmi tevékenységünk a mai polarizált állapotból olyan irodalommal fejlődjen, ami a modern ember egyetemes problematikáját fejezi ki, és amelyet szocializmusról szóló írásában már Marx bejelentett.

A jugoszláv irodalom ezen az úton haladva, 1945 óta sokat fejlődött. Joggal

mondhatjuk ezt a haladás jelének. Azáltal, hogy tárva tartja kapuit a modern világirodalom számottevő társadalmi és eszmei áramlatai előtt — nem azért, hogy megkísérelje leegyszerűsíteni, egyoldalúvá tenni őket, s megossza erőit a világirodalom lényeges vagy formális ellentmondásai között —, olyan irányba fejlődik, ami egy haladó értelemben vett irodalom felé vezet, amely a modern, szocialista társadalomban és civilizációban élő ember megfelelő kifejezési formája, társadalmi alapjainak kifejezője és létezésének eszmei igazolása lehet.

Bodrits István fordítása

Bankett Blitvában

Miroslav Krleža

I. DOKTOR NIELSEN NYILT LEVELE BARUTANSZKI EZREDESHEZ.

.....

A baloldali sajtóban a könyvespolcok alatti mélyedésben köszönés nélkül jelent meg Georgis szolgálaton kívüli őrnagy alakja. Barutanszki súlyos reneszánsz asztala mellett egy párnázott karosszék állt, s Georgis őrnagy gumitalpú cipőjével hangtalanul bukkanva fel a hatalmas terem félhomályából, egyetlen szó nélkül belevetette magát a karosszékbe. A teremben csak egy sárgaernyős lámpa égett Barutanszki íróasztalán, míg a széleskeretű, mély ablakok világoszöld négyszögein át behalatszott a blitváneni korzó távoli zsongása. Hallani lehetett a villamosok csikorgását, amint a hidakon siklottak át az Erőd alatt, a gépkocsik rövid jelzéseit a messzeségből Jarl Knutson boulevard-jának végéről, s a messi harangszót az enyhe szeptemberi estében.

Barutanszki ezredes, Blitva uralkodója, abbahagyta a Roman Rajevszki tiszteletére rendezett bankett meghívott

vendégeinek névsorolvasását, s balkezelével kihúzva egy cigarettát az asztalon fekvő Maryland-jaune csomagjából, mutatóujjával megpöckölte a Maryland-jaune-t, meglehetősen durván küldve azt Georgis őrnagy felé, körülbelül úgy, ahogyan az ember egy szemtelen legyet üt agyon. A Maryland-jaune csomag sebesen siklott végig a tölgyfasztal sima lapján, az őrnagy meg attól való félelmében, hogy a csomag leesik a padlóra, tenyerével hangosan lecsapott erre a világossárga küldeményre az asztallapon, s ütése olyan gorombán visszhangzott, hogy Georgis őrnagy váratlanul gyors mozdulata túlságosan bonyolultnak sikerült, egyfelől szervilisenek másfelől esetlennek. Úgy vetette rá magát a Maryland sárga csomagjára, mint a vadászkutya a lelőtt fűrjre, de ahogy lecsapott rá, abban mégis benne volt az előkelő egyenjogúság bizonyos pardonja is. Az őrnagy bal karja úgy lógott a vállából, mint valami élettelen tárgy: valahol a hun harctéren tőből levágták a bal karját, úgyhogy oda kellett varrni a vállához, mint valami szakadt kabátujjat, s így is maradt, felesleges tárgyként. Rágyújtottak. Georgis jobb kezével (meglehetősen ügyetlenül) kihúzott egy tizenhatodret nagyságban nyomta-

tott füzetet, az asztal szélére tette, és mutatóujjával odapöckölte Barutanszki felé. Olyan volt ez, mint egy kis revans a Maryland-jaune küldeményért.

— Na mi az?

— Hogy mi? A dolog igen egyszerű! Ha megmaradtunk volna az eredeti terv mellett, és a nyomdában lefoglaltunk volna mindent, a helyszínen, sokkal egyszerűbb lenne a dolog. Így viszont kinyomtatták, és hetvenezer példányban ismeretlen irányba szétküldték az egészet. Az utolsó nyomtatványig az egész mennyiséget. Nincsen ember a városban, akinek ma este ez meg ne fordult volna a kezében. Kiderült hát, hogy az én diagnózisom összehasonlíthatatlanul közelebb van a valósághoz, mint a te fennkölt, fellegekben járó bölcsesség. Állítom, és megmaradok az állításom mellett, hogy nekünk már nem hiányzik más, csak egy gyufaszál, amelyet nem oltottak el idejében. Alá vagyunk alkánva!

— Igen! És mit kellett volna tenni?

— Elkobozni mindent a helyszínen!

— Nevetséges! Akkor hiszutt nyomtatta volna ki. Én azt hiszem, így sokkal jobb.

Barutanszki ezredes igen mélyről fújta ki a füstöt, s a jó fülnek halania kellett volna e szálló füstben a sóhaját is, majd bedobva az elszívott Maryland-jaune csonkját a hatalmas, ezüstszegélyű homutartóba, kezébe vette azt a tizenhatodtrét nagyságban gondosan összehajtogatott kis füzetet, és belelapozott a még nedves lapokba, úgyhogy az egyes betűk odaragadtak izzadt és nikotintól megsárgult ujjainak párnáihoz, s olvasni kezdett. Ez a petit-kurzívval nyomtatott sűrű levegőtlen és nehezen olvasható szöveg szóról szóra így hangzott: *Niels Nielsen nyílt levele Krisztián Barutanszkihoz*. „Az Ön neve, Krisztián Barutanszki, akkor vált ismertté ebben az országban, amikor tíz évvel ezelőtt inasokkal és gimnazistákkal, s az inermanlandi szuronyok védelme alatt, megteremtette ezt a fait accomplit amit ma Blitvániának neveznek. Hogy Önnek valamennyi blitván polgártársánál határozottabb elképzelése volt arról, hogyan lehet a különösebb program nélkül összeverődött kis politikai csoportokat megőrizni a teljes széthullástól, s hogy vannak helyzetek, amelyekben csak a hideg puskacső lehet a meggyőzés eszköze, az éppolyan világos, mint ahogyan a tapasztalat bebizonyította, hogy hajótörésnél egy revolver többet ér, mint valamennyi idézet a legbölcsebb nyílt levélből. Igazságtalanság lenne Önt ma

megvádolni ama néhány ezer halott miatt 1917-ben, mert az Ön személye akkor tűnt fel, amikor magához ragadta a zátonyra futott hajó kormányát, mivel előrelátta, hogy más kiút nincs, s úgy kell megmenekülni, ahogy lehet! A kiéhezett blitvai emberhús, amely századokon át volt idegen ágyúk tölteléke, most a másik partra jutott, a mi mai blitvai valóságunk partjára, véresen, éhesen, a szörnyűségtől rettegve, minden polgári öntudat és minden emberméltóság érzése nélkül...

Tekintet nélkül azokra a körülményekre, amelyek ide vezettek, Blitvában ma az Ön törvényei szerint épült ki az uralkodói rendszer. A blitván bíróságok már harmadik esztendeje az Ön nevében mondják ki ítéletüket anélkül, hogy mind a mai napig bárki is feltette volna Önnek azt az egyszerű kérdést: kinek a nevében követeli Ön, Krisztián Barutanszki, hogy alávéssük magunkat az Ön ítéleteinek? Hogyan lehet Ön hivatatott törvényhozó, ha Ön mögött nem áll senki?...”

— Micsoda banális, mindennapi frázisok — gondolta Barutanszki megint cigarettára gyújtva.

„Blitva a maga sötét múltjában hosszú századokon át sohasem volt szabad egy pillanatig sem, ma viszont az Ön személyes parancsnoksága alatt véresen törvénytelen és a bűnös erőszak országa lett. Blitva ma még annyira sem szabad, mint az idegen rabság legnehezebb napjaiban, s ezt az országot Ön sebesre sarkantvúzta, miközben arról ívelkszik meggyőzni bennünket, hogy polgári szabadságunknak Ön az egyetlen garanciája. Önnek mint verbéli kártyásnak, nem esik nehezebb kockára tenni a nép sorsát, csakhogy ebben a mi mai játszmánkban, amely a kétségtelen vesztes jegyében folyik, többé nincs szó az Ön személyi kockázatáról, hanem valamennyiünk sorsáról, s ez teszi indokoltá aggodalmunkat, s kényszerít arra bennünket, hogy egyes dolgokat nyíltan a szemébe mondjunk. Amikor én most Önhöz mint egyénhez fordulok, nem azért használom ezt az uralkodói többszámot, hogy MI, mert beképzelttem magamnak holmi femsőbbiséget hanem egyszerűen abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a blitván polgárok hatalmas többségének nevében beszélek, akik csak azért burkolóztak ballós hallgatásba, mert a lehétiköznapibb blitvai jelenségektől is félnek, és irtóznak attól, hogy fejmelüküli holttestként találjanak rájuk valamelyik ködös blitvai úton. Úgy frok Önnek, mint olyan embernek,

aki ismer engem, és tudja, hogy az életben megmutattam különböző tulajdonságok hiányát, de fogyatékságaim közé a bátorság hiányát semmiképpen se lehet besorolni. Mi ketten, Ön, Krisztián Barutanszki ezredes és én, egy rang nélküli, szerény blitván légionárius, mi ketten többször néztünk együtt szembe a halállal, s éppen azért, mert jól tudom, hogy Ön tisztában van vele, miszerint én nem ijedek meg a haláltól, éppen ezért lobbant fel bennem a remény utolsó szikrája, hogy szavaim majd olyan emberhez jutnak el, aki értékelni tudja, mit jelent: szembenézni a halállal, és megmondani az igazat.”

— Szegény! Ennek tele van a nadrágja a félelemtől!

„Mindabból, amit cselekszik, úgy tűnik, hogy ebben a mi rendetlen országunkban szeretne egyes dolgokat rendezni. A szemének ezt az eltakarítását, ennek a mi blitván otthonunknak a kitalarítását, Ön a néphez intézett patétikus felhívásaiban „saját történelmi küldetésének” nevezi. A közönséges dolgok rendezéséhez, mint például ahhoz, hogy az utcákat rendszeresen söpörjék, hogy a vasúti várótermekben ködöcsészék legyenek, az ilyen apróságokhoz fölsleges csörgetni a kardot. Ahhoz, hogy az ember ebben a sárban két-három higiénikus árnyékszékét építsen, nem okvetlenül szükséges, hogy ezredesnek nevezze ki önmagát, hogy operettebe való sisakot hordjon hattvítollal, s hogy a szomszédainkat — minden ok nélkül — ágyúkkal fenyegetse. Az Ön környezetében nincsen egyetlen ember, aki Önnek a szemébe merné mondani, hogy az Ön blitvai irredentizmusa a legképtelenebb ostobaság! Az Ön kormány a miniszterekkel együtt hasonlít a cirkszi ketrechez, amelynek közepén Ön a legfőbb állatszeldítő neveléses parádéjában riasztópisztollyal lövöldözik, míg majom miniszterei begyöpesedett agyukban egyetlen gondolatot forgatva vigyorognak a bársonyszékekben: hogyan menthetnék meg idejekorán bőrüket ebből az előadásból lehetőleg egy szőlő tőkével és háromemeletes házzal külföldön... Ezekből a bőgőmajmokból Önnek sohasem lesz haszna!...”

— Nem, ezt én nem bírom tovább olvasni, ez igazán hülyeség! És mindenképp előttem unalmas az egész... Egyébként szeretem, ha valaki egyéni felbuzdulásból elhatározza, hogy majd leveszi szememről a hálgyogót, és megmondja az igazat! Micsoda szánalmas alak ez a Nielsen! Mi történt vele? Hát elmebetegnek néz ez engem? Ennek valami-

kor élénk, temperamentumos stílusa volt, ma viszont az egész ember beleragadt valami álszenteskedő puritán pártoszba. Mintha magas keménygallér mögül hangzanának a szavai, csak úgy árad belőle a háború előtti vidéki tanító naftalinos szalonkabátjának bűze. Nem, köszönöm, ez nem érdekelt!

Barutanszki olyan hévvel dobta el Nielsen füzetét, hogy a fedőlap közé zárt nyolc lap szétszóródott az asztalon, s akkor felállt, újabb cigarettára gyújtott, odament az ablakhoz, majd visszajött Georgis mellé.

— Niels Nielsen! Egy jogi doktor! Tudod, ugye, hogy nekem gyerekkori barátom! Együtt érettségiztünk!

— Olvasd tovább!

— Ismertem az édesanyját is. Kedves asszony volt! Amikor tizenháromban megszöktem az ankersgadani kazamatákból, Nielsen anyja a saját lakásán rejtegetett, három héten át aludtam náluk! Minden vanilliaszagú volt, s én napokon át ettem az őszibarack-lekvárt!

— Olvasd tovább!

— Minek olvassam? Úgy ismerem ezt az örültet, mint a saját tenyeremet! Azért szemtelenedik, hogy megmutassa, milyen bátor polgár! Szeretné lemosni magáról a polgári mivoltán ejtett foltot! Van egyfajta zavarosfejű hülye, aki egész nap nem tesz egyebet, mint barátai holmi képletes erkölcsi foltjai után kutat. Az ilyenek állandóan szükségét érzik, hogy ismerőseiket tisztára mossák. A maguk és a környezetük nevében. Miért nem nyitnak az ilyenek valami erkölcsi tisztítóintézetet, minek foglalkoznak politikával?

— Nem a polgári mivoltát tisztogatja ez, pajtás, hanem egyszerűen akasztófát követel nekünk, főnök uram! Itt van, parancsolj tovább olvasni! Igen egyszerű az egész: gyors likvidálást követel az a moralista úriember!

Barutanszki kedvetlenül nyúlt Nielsen füzeté után, s úgy dobta az asztalra, mintha utálna ilyen szeméretet a kezébe venni.

— Hol olvassam? Mit olvassak?

— Hát kérek, olvass onnan, hogy: Blitva pusztulásnak indult, s aztán tovább.

— Tehát: „Az az igazság, hogy Blitva pusztulásnak indult. Amikor ezt a mindannyiunk előtt ismert tényt kimondom, távol áll tőlem a legcekevélyebb hátsó gondolat is, amely arra készítené, hogy én Önt személy szerint vádoljam meg ezért a blitván pusztulásért, s azt hiszem, felesleges, hogy ezt ez alkalommal is hangsúlyozzam...”

— Na, mi ez most egyszerre? Én vagyok a bűnös Blitva pusztulásáért vagy sem? Ez az erőltetett szenvelgés, ez a lordok házába való hang, ez lenne az a fajta „parlamentarizmus”, amelyet doktor Nielsen úr ajánl egyedüli eszközként a mi viszonyainkra?

„Mindamellett mégis az az igazság, hogy Blitva pusztulásának indult! Az az igazság, hogy a blitvái muzsiknak kilóg a mezelen húsa a rongyaiból, s ha én most felhívom a figyelmét arra, hogy a blitvái muzsik egy doboz gyufáért hét-szer annyit fizet, mint amennyit egy tyúktojás ér, azt hiszem, olyan elemi igazságot ismételtem, amely mindannyiunk előtt ismeretes, s ami miatt Ön nem felel sem itten, sem a blitvánok előtt, de ami azért mégse veszítette el bizonyító erejét. Tudom, hogy Ön nem lehet felelős azért, mert a blitvai tyúkok nem tojnak olyan tojást, amelynek a külföldi piacokon nagyobb értéke lehetne, ha azonban valaki azért ragadta magához a politikai hatalmat, hogy a tyúktojás árát is felemelje hazájában, ahhoz igazán nem kellene polgártársait lemeszárroltatnia csak azért, mert azoknak az a meggyőződése, hogy a hazai, blitvái tojás árát esetleg más módon is emelni lehetne, s nem úgy, ahogyan azt Ön teszi és az Ön bérencei, az Ön betörői, az Ön családi, közönséges bitangjai és gyilkosai!

Amikor Ön kezébe vette a hatalmat, szétkergette az irástudatlan blitvái tyúkaszkokat, akik ott kukorékolnak és kőkodácsolnak a blitvái „parlamentarizmus” szemétdombján, s ha valaha az életben kimondott egy helyénvaló szót, úgy az az Ön első zsarnoki kiáltványában hangzott el, amikor a mi muzsikjaink fejnélküli nemzetgyűlését „nyilvánoháznak” nevezte.

Valóban! Az, amit az újabb blitvái politikai történelemben „Muzsikovszki doktor miniszterelnök parlamentáris és alkotmányos rendszerének” neveznek, az irástudatlan csalók uralma volt, akiket a legszerencsétlenebb körülmények között választottak meg: Muzsikovszki miniszterelnöksége alatt az ember ezer lejtért bármilyen okiratot vásárolhatott a hatóságoktól, ötezer blitvái lejtért pedig fogászati iparengedélyhez vagy szolgabírói képesítéshez jutott, tíztől huszonöt ezer lejtért pedig megkaphatott bármilyen jól jövedelmező állami állást, doktori diplomát, sőt még köztársasági őrnagyi pátenst is. Muzsikovszki miniszterelnöksége alatt a blitvái polgár értéke egyetlen mérőre süllyedt, a zsebből előhúzható aranypénz értékére; Mu-

zsikovszki parlamentáris rendszere idején a polgár, mint valami falusi szatócsboltban, megvehetett két-három aranypénzért mindent, amire ebben a sárban szüksége volt: útlevelet vagy szállítási engedélyt, ha utazni akart, vagy eladni, kiszállítani valamit külföldre.

Öntudatunknak ezen a marhavásárján Ön egy napon önkényesen megjelent mint „olyan bfró, aki a polgárjog nevében ítélkezik”! Ön „fényes meteoroként ragyogott át a százados blitvái sötétségben” (hogy az Ön félhivatalos lapja, a „Gazetta Blitvinska” hasonlatával éljek, amely ilyen patétikus formában írta le az Ön államcsínyjét, melyet 1925. december huszonegyszeredikén hajtott végre), amikor gépfegyverekkel, közönséges puskákkal és ágyúkkal lövettet le több, mint háromezer blitvái polgárt, s aztán elfoglalta a Beauregard bársonyszékét, hogy történelmi hivatásának megfelelően „megszabadítsa és kigyógyítsa” az Ön által teremtett Blitvát legsúlyosabb betegségéből az álparlamentarizmusból.

És mi történt? Amíg Muzsikovszki miniszterelnöksége alatt ezer lejtért hivatalos bizonylatokat szerezhetett magának az ember, tíz-tizenöt ezer lejtért pedig a legértékesebb kinevezést vagy diplomát, ma a tyúktojás ára éppolyan szegénytelenesen alacsony, mint az Ön államcsínyje előtt, viszont a hivatalos papírok illétéke emelkedett. Az Ön bérencei húsz ezer blitvái lejtért nemcsak a lelkiismeretüket halandók áruba bocsátani, hanem a feleségüket is, s az Ön miniszter urai és azok titkárai és főtitkárai, az iroda és kabinetfőnökök, továbbá az Önök őrnagyai (Georgis), püspökei (Armstrong), hírlapírói (Wernis) és akadémikusai (Roman Rajevszki), szóval ez az egész sötét társaság nem tesz mást, mint kalmárkodlik a blitvái állami zászló alatt, mintha a blitvái szuverenitás az Ön kereskedelmi részvénytársasága volna, s abban Önök a vállalat kizárólagos szabadalmazott részvényesei. S amíg Muzsikovszki uralma alatt csak loptak, az Ön zsarnoksága alatt lopnak is, meg gyilkolnak is. Ön úgy jelent meg Blitvában, mint valami sebész, de ez a sebészkes közönséges útonállás eszköze lett: orvostól álarcos betörővé változott, aki ott mézárolja le ellenfeleit, ahol éri őket: fejnélküli holttestek hevernek a vasúti sínek mentén, a börtönökben öngyilkosságokat rendeznek meg, az országúti árkokban leléptet politikai menekültek hevernek, az éjszakai járókelőket ismeretlen alakok támadják meg, mert Ön ma így számol le politikai el-

lenfeleivel blitvám szabadságunk nagyobb dicsőségére, amelyet pedig mint „első Lordprotektor” (hogy Swensen akadémikus szonettjét idézzem) Ön ajándékozott nekünk. Az, ami ma folyik a blitvám kocsmák mélyén, a sok jajgatás és fogcsikorgatás ebben a fájdalomban, a rabszolgáknak ez a csőcseléke, amely nyomorúságos hivatalnokai bérért szolgálja Önt, az elesett koldusoknak ez a tömege, amelyet az ország lakosságának neveznek — mindez a szarvasmarha türelmével hallgat, mivel Blitva századokon át idegen igában nyelte a nyálát, saját teheneinél is szánandóbb életét élve, s én, aki most ezeket a sorokat írom Önnek, nagyon jól tudom, hogy elgurult fejemért, ha egy napon lenyakaznak, nem kukorékol majd egyetlen blitvám kakas sem. Ön szétépte az alkormányt, a Köztársaság törvényes elnökét, Sandersen professzort száműzte s aztán megölte, Muzsikovszki pártvezért külföldre való szökése közben gyáván lelövette, a nemzetgyűlést feloszlatta, minden blitvám törvényt sárbataposott, minden jogbiztonságot megsemmisített, a szenátusi választásokon megbukott, a köztársasági elnöki választásokon megbukott, s így Ön ma saját rövidlátásának sötét zsákcucájában kénytelen saját alattvalóit pusztítani, mert az a meggyőződése, hogy menekülésének útja ellenfeleinek oszladozó holttestein át vezet. Kavalyerszki ezredes alattomos és gyáva megöletése után (akit személyi hiúságból és bosszúvágyból küldött a halálba), ma, amikor Muzsikovszki írszótudatlan zsarnoksága ellen küzdve átvette a hatalmat, nem törődve semmiféle programmal a saját hatalmán kívül, ma, amikor csak azért lövette le Jensen főszerkesztőt, mert meg merete kérdezni, hogy ki is ez a titokzatos hölgy, ez a fiatal kaliforniai kisasszony, az a „gyönyörű, ismeretlen Dolores” (akit mint gipsz-Blitvát volt szerencsénk megismerni a középületeken, mint az Igazság istennőjét az igazságügyminisztérium új épületének előcsarnokában s mint a blitvám mezőgazdaság őrangyalát az új ezres bankjegyen), ezek után ma Öntől mint leleplezett gyilkostól, Krisztián Barutanszki, neveléses és gyerekes cölog lenne bármiféle elégtételt kérni. Az egyetlen megoldás az lenne, ha Önt a bíróság egész beauregardi bandájával együtt átadná a hóhérmak, de hát előbb-utóbb ilyen véget fog érni, s az olyan valószínű kilitás, amelyre nekem fel kell hívnom a figyelmét, abban a meggyőződésben, hogy Ön a beauregardi távlatból már nem képes többé első

pillantásra megkülönböztetni a jelentéktelen apróságokat, amelyek az Ön szemében, az Ön képzelt magasságában nincsen semmilyen különös jelentősége, nekem azonban annyira fontosnak tűnnek, hogy e néhány sor megírására készítették a legjobb szándékkal természetesen és azzal a kötelező tisztelettel, amely egy olyan nagy embernek jár ki, akit saját népe még életében testi külsőjeinek emlékművével ajándékozott meg. Ezt a levelemet különben az Ön emlékművéről szóló levélnek is lehetne nevezni...”

— Mit akar tőlem ez az unalmas alak?

— Fel akar akasztani, testvér! Egészen egyszerűen és röviden: át akar adni a hóhérmak, hogy felakasszon!

„Miatán erőszakot követett el Blitvám, és úgy megsebezte, mint gyalázatos múltjában egyetlen tatár sem, hiú nagyzási hóbortjában egy lovas bonzszobor alakjában akar ágasodni itt a mi sáros világunk felett mintegy ímtelemként a jövő nemzedékeknek, hogy soha egyetlen gonosztevő sem ült még szebben formált mén hátán, mint amilyen ez a vad, borzas sörényű blitvám ló a hátsó lábaira ereszkedve Roman Rajevszki akadémikus és jövőendőbeli köztársasági elnök alkotásában, aki nem is találhatott volna méltatlanabb témát a tehetségéhez, mint amilyen ez az ő lovasszobra, amely egy ravasz betörőt ábrázol blitvai Lordprotektoroként vitézi sisakkal a fején. Roman Rajevszki azt hiszi, hogy Ön majd a jövő nemzedékek szemében olyan hadvezérként él, aki légióival megteremtette Blitvát, aki bennünket kimentett a partra, s aki Kolumbusként megajándékozott bennünket a blitvai élet korszerű valóságának elemeivel: denaturált szeszrel és komlóval, baromfi-val és cukorrépával! Ideje már, hogy elgondolkozzék rajta, mit jelent az, ha egy élő ember természetesnek találja, hogy kortársai félistenként tisztelik, s mit jelent, ha valaki titokzatos fogalom-má változott a függöny mögött, míg a függöny előtt a nép térdepelve zsolozmázza a litániákat. Az Ön kegyencei, az Ön hatalmának haszonélvezői, udvaroncái, hízelei, talpnyalói, méltóság-teljes csúszómászói, udvari bolondjai, bérencei, bértollnokai, akadémikusai, bíborosai, szajkóinak és papagájainak ez az egész tarka tömege ott térdepel az Ön szobra előtt, én viszont azt mondom, hogy ebben a szerencsétlen blitvám országban mindaddig nem lesz igazság, amíg az Ön feje nem a hóhér kötelén

fog fennakadni, vagy a véres tuskóról legurulni.”

Szünet. Cigaretta. Füst.

— Igen. Na és? Ez az egész?

— Igen. Na és?

— Na és most?

— Semmi! Mindez hetvenezer példányban jelent meg, és most olvasóinak száma a mértani haladáynak megfelelően emelkedett. Huszonnégy órán belül nem lesz ember Blitvánenben, aki ne olvasta volna ezt a disznóságot.

— Igen. Na és?

— Na és? Én nem vagyok Kopernikusz! A polgárokat lincselésre felszólító utcai pamfleteket nem a világmindenség csillagrendszeréből nézem. Hetvenezer példány...

— A te fejedben számok kavarnak. Az egész olyan gyengén, olyan sápadtan és annyi frázissal van megírva... Ez az ember nem talált egyetlen közvetlen, emberi szót... Annyi benne a közhely, s olyan unalmas... Egyáltalán, hogy lehet a tényeket ilyen ostoba módon tagadni? Mit akar mondani például azzal, hogy én mit született kártyás a nép sorsával játszom? Fejnélküli holttest a vasúti sínek mentén a ködben... Micsoda revolver-zsurnaliszta hang ez? Mindez inkább holmi rendkívüli kiadásnak tűnik, mint vallomásnak. Muzsikovszki, Sandersen, Kavalyerszki, Jensen, a kis Dolores a bankjegyen, Dolores mint Blitva a bíróságon, s aztán az akasztófák! Nem rossz! Alapjában véve egész kedves! Nielsen doktor úr mint „rangnélküli, szerény névtelen legionárius” tiltakozik ellene, hogy nekem emlékművet állítsanak! Kegyetek, csúszómászók, udvari bolondok! Milyen szánalmas dolog! Nem, ennek az embernek, amikor ezt az ostobaságot írta, egyetlen értelmes gondolat nem volt a fejében! Agyérelmeszedés! Ezek a szennilítás első jelei! Nielsen egyébként az én kortársam!

— Azt hiszem, mi mégsem azért vagyunk most együtt, hogy ennek az írásbeli dolgozatnak a külalakját ítéljük meg. Kérlek, mit tegyünk?

Csend. Barutanszki felállt, odalépett a könyvtárba nyíló ajtóhoz, és csengett. A faburkolat mélyedésében egy lovassági százados jelent meg vörös nadrágban és sötétbarna zubbonyban. Szolgálatkészzen ütötte össze sarkantyúit.

— Szervusz, Flaming! Mondja, kérem, de Fleury itt van?

— Nincsen, ezredes úr! De Fleury úr ma este az operában van. Azt üzeni

Nagyméltóságodnak, hogy az opera után a Valencia kávéházban lesz. Ott telefonon felhívhatjuk.

— Köszönöm!

Sarkantyűpengés. A vörös nadrágos százados eltűnt.

— Mit akarsz ezzel a de Fleuryvel? A fejemet adom, hogy valami kémiszolgálatnak dolgozik!

— Hülye vagy! Fleury az egyetlen ember, aki itt körülöttünk kezd megérteni bizonyos dolgokat! Tegnap egész este Nielsennel volt, de erről a pamfletről egy szó említést sem tett nekem! Pedig valószínű, hogy Nielsen ezt a dolgozatot már előbb megírta! Különbömben mindegy! Most szeretném hallani a te véleményedet erről a dologról.

Georgis felállt, és az előírt három lépés távolságban vigyázba vágta magát parancsnoka előtt. (Georgis sose mulasztotta el ezt a patétikus szertartást, ha valami döntés meghozataláról volt szó).

— Szóval én, kérem, a következőket gondolom: majd felkeresem ezt az urat, és felszólítom, hogy negyvennyolc órán belül adjon ki egyéni kezdeményezésre újabb nyilatkozatot, amelyben sajnálkozását fejezi ki és így tovább és így tovább. Ennek a nyilatkozatnak az ő költségre meg kell jelenítenie minden blitváneni napilapban...

— Ebbe nem fog belemenni!

— Az az ő dolga! Remélem, sikerül majd megértetnem vele, hogy az ő szempontjából kétségtelenül az a kisebbik rossz, ha egy ilyen nyilatkozata megjelenik, nem pedig az, ha bevárja a következményeket és így tovább.

— Nielsen házasember volt. Mi van a feleségével?

— Valahol külföldön él. Azt hiszem, Berlinben.

— Miből?

— Azt hiszem, fényképész műterme van.

— És különben? Kikkel barátkozik Nielsen?

— Rajevszki környezetével érintkezett. Az utóbbi időben azonban nem látni közöttük. Néhány fiatalemberrel szokott ülni a kávéházakban. Igen! És Olaf Knutsonnal.

— És hogy áll a nőkkel?

— Nem tudom. Azt beszéltek, hogy eljegyezte Karin Michelsont.

— Melyik Michelsont?

— Karin Michelsont! Michelson tábornok özvegyét!

— Ezt a mi Michelsonnékat?

— Igen, Karin Michelsont, aki a te magánpalotád levelezési osztályán dolgozik.

— S ez az ügy még tart közöttük?

— Azt hiszem, igen!

— Kellemetlen!

— Ennek a hölgynek önszántából kell levonnia a komzkekvenciákat. Ez az ő ügye... Most azonban nem róla van szó, hanem Nielsenről. Mit csináljak vele? Vigyek el neki egy „nyílt választ” erre az ő „nyílt levelére”?

— Tégy, amit akarsz!

— Plein pouvoir?

Barutanszki csak legyintett egyet, Geogris meg eltűnt. Hangtalanul.

II.

BARUTANSZKI EZREDES VÁLASZA

Geogris őrnagy másnap estefelé topant be doktor Nielsenhez, amikor a szobában már megjelentek az alkony első árnyai. Az esti szürkületben nyitott be Geogris őrnagy doktor Nielsen kicsi udvari lakásába, de nem jött bejelentés nélkül. Pontosan délben telefonon érdeklődött nála, hogy a doktor úr fogadhatná-e egy személyi természetű ügyben. Magánügyben, amely azonban ennek ellenére főbbékevésbé mégis fontos, jóllehet Geogris őrnagyon kívül senkit sem érint, mégszem annyira érdektelen, hogy ne érdekelhetne egy olyan embert, mint doktor Nielsen. Aki első sorban beszélgetéssel, társadalmi kérdésekkel foglalkozik, amelyek, mint olyanok, másfelől a blitván társadalmi közönséget érdeklik. igen. he-he-he!

Amikor a telefon megszólalt, s doktor Nielsen Geogris ideges nevetésére felfigyelt, egyszerre meesértette, hogy az ügy kezd komoly körvonalakat kapni. Más nem is várt Barutanszkitól. Geogrist Nielsen még legiónárius korából ismerte. Tudta, hogy Geogrist valahogy kilencszáztizenhét-tizennyolc között a hun vagy ingermanlandi katonai hatóságok halálra ítélték, s hogy kivégeztése előestéjén igen drámai körülmények között sikerült megszöknie a blitváneni börtönből, s aztán ama parlamentáris paraszti dísznóságok idején, körülbelül huszonkettőben. Muzsikowszki parlamentáris rendszere alatt Geogris rálött egy szenátorra, mire néhány évre elítélték, de ő külföldre szökött, Amerikában különféle dolgokkal kereskedett, még fagyalotot is árult, majd Barutan-

szki államcsínyje után visszatért Blitvába, és most a Beauregardon él mint hóhér és a zsarnok akaratának végrehajtója. Azok a holttestek a ködös blitván vasúti sínek mentén, az ismeretlen és névtelen emberek baljóslatú halála, akiknek még a személyazonosságukat sem lehetett megállapítani, a vizsgálati fogságokban elkövetett öngyilkosságok, szóval az egész titokzatos blitván komédia, amelyről mindenki tudta, hogy Geogris rendezésében, s az ő drámai repertoárja szerint folyik, mindez ennek az őrnagynak egyéni elképzelése szerint történt, s így nem véletlen, hogy egy francia közíró Geogrist a „vesszmadár” jelzővel tisztelte meg. Egy időben a kávéházakban azt mesélték, hogy Geogris valami magasabb állást fog betölteni, de ezekből a hírekből nem lett semmi. Megkapta a maga őrnagyi pántensét, szolgálaton kívül helyezték, Kavalyerszki halála után külföldre utazott, aztán váratlanul visszatért s most kártyázik, vedeli a pálinkát, pénze van, méghozzá sok, s az éjszakai mulatók hölgyei azt mesélik, hogy igazán bőkezű, s hogy állítólag a cukorrépakivitel állami privilégiumánál játszik közvetítő szerepet.

Alkonyodott. Nielsen doktor földszintes udvari szobájának nyitott ablakánál ült, s az öreg hársfa lombjai között zsi-bongó verebek heves csinogását hallgatta; oly kétségbeesett volt a verebeknek ez a kis zsinatolása, mintha a madarak ideges gyülekezésében valóban valami rendkívüli dolog történt volna. Az őszi szelektől félték vagy megint vércse jelent meg a háztetők felett?

A madarak tele vannak mindig résen levő aggodalmakkal. Itt vannak a macskák, a vércsék, a gyerekek, a szelekt, az erők s általában az érhajlati kellemetlenségek. Hogy érezheti magát egy fecske a nyílt, hullámzó, szürke, ködös tenger felett ha Blitvából Esztopomba repül és, mondjuk, tüdőgyulladásra van? Vaion a fecskék is elpusztulnak a tüdőgyulladásban?

— Kuc, kuc.

Geogris oly nesztelenül jelent meg Nielsen szobájának ajtaja előtt, mint a macska. Nielsen lakásához egy hosszú folyosón át lehetett eljutni, amely most nyitva volt: egy kontár fogtechnikus rendezett be magának a folyosó végén rendelőt. Geogris belépett a szobába, barátságosan állt meg Nielsen előtt, és sarkantyúit katonásan összeütve úgy fogott kezét Niensennel, mint régi ismerősével, mint legiónárius-társával. Geogris roppant szolgálatkészségnek mutatkozott, derékban csaknem derékszögbe gör-

nyedt, s ez volt fellépésében az ideges-
ségnek egyetlen jele. Túlságosan mé-
lyen hajolt meg és olyan gyorsan, mint
valami báb! Mint egy felhúzott báb!

„Ez úgy hajlong, mint a tapasztalt bó-
logató”, gondolta magában doktor Niel-
sen, amikor kezét nyújtott a furcsa jö-
vevénynek, akinnek világoszöld szeme
volt, oly intenzíven világoszöld, hogy
úgy tűnt, mintha foszforeszkált volna.
„Gumitalpú cipőjében mesztelenül lép-
ked, a szeme pedig úgy villog, mint a
hiúzé. Veszedelmes fenevág ez!”

— Örvendek, őrnagy úr, parancsoljon
helyet foglalni! Mivel szolgálhatok? Ta-
lán cigarettát? Parancsoljon!

Georgis megint összeütötte a sarkát,
ismét meghajtotta magát, meghajlása
ugyanolyan volt, (éppen olyan gyors,
éppolyan gépies), csak nem annyira
mély, sőt talán egy-két árnyalattal ke-
vésbé izgatott. Cigarettára gyújtott, le-
ült, s még mindig szótlanul, de a leg-
nagyobb érdeklődéssel hordva körül té-
kintetét Nielson szobájának berendezé-
sén, egymás után fújta a füstkarikákat.

— Milyen sok képe van, doktor. Ezek
Knutson vásznai? Különbben én igazán
tájékozatlan vagyok a festészetben!
Knutson személyesen ismerem. Érde-
kes és rendkívül művelt ember! Mély
egyéniség! Nem mindennapi jelenség.
Nemrég, amikor Rajevszki akadémikus
asszisztensként a Parancsnokot min-
tázta, főnn a Beuregardon alkalmam
volt többször is meghallgatni rendkívül
eredeti módon előadott véleményét kü-
lönféle dolgokról. Intellektuálisan bizo-
nyára érdekesebb Rajevszki maesztro-
nál. Rajevszki különben is túlságosan
hallgató. Azt hiszem, nem lenne sza-
bad lebecsülni Knutson befolyását Ra-
jevszkire, ahogyan azt általában teszik.
Különbben ezt ön jobban tudja, mint én!
Én ezekben a dolgokban laikus vagyok!
Ezeket a halakat is Knutson festette?

— Nem, ezek Jensen halai.

— Jensen? Sohasem hallottam ezt a
nevet.

— Hogyhogy? Hiszen Jensen főszer-
kesztő fia.

— Melyik Jensené?

— Jensen főszerkesztőé, aki „meghalt
a börtönben”...

— Igazán? Jensen fia festőművész?
Érdekes. Ez aztán valóban érdekes. Fur-
csa eset volt az az ő édesapjával. Ezik
narról a másikra csonthártyagyulladás
kapott, szaladtak doktorért, hogy ki-
húzza a fogát, s persze pechje volt, vér-
mérgezést kapott, s a közönséges csonthár-
tyagyulladásban meghalt...

— Igen, csakhogy Jensen ezt a csonthár-
tyagyulladást a vizsgálati fogságban
kapta, s a rendőrségen „halt meg”...

— Igen, de a doktor úr talán azt hi-
szí, hogy vizsgálati fogságban az embe-
rnek nem fájdulhat meg a foga? Az-
zal, hogy az embert letartóztatják, még
nem szerzett immunitást magának a
csonthártyagyulladással szemben... Szó-
val, festőművész a fia? Látja, ezt
nem tudtam! Érdekes. S hol él Jensen-
nek ez a fia?

— Párizsban.

— Párizsban? Persze, persze, hiszen
ezt elárulják a vásznai. Párizsi iskola.
Ennyit még én is értek a festészethez:
tisztá Párizs! Vlaminc! Azok a sötét
viharfelhők ott a háttérben, az tisztá
Vlaminc! Ha nem csalódom, a fiatal
Jensen ellen körözölevelet adtak ki. Be-
lekeveredett abba a merényletbe, me-
lyet a „Boule Blanche”-ban a Vaugi-
rard-utcában kíséreltek meg, amikor az
az örmény rálőtt a Parancsnokra. A
„Boule Blanche” Jensene igen rafinált,
veszedelmes, körmönfont egyén! „Fes-
tő”! Tisztelet és becsület a tehetségek-
nek! Fogalmam se volt róla, hogy Jen-
sen fia esetében festői tehetségről van
szó! Mindenesetre bűnöző típus!

— Nem tudom! A körözvényekhez
nem értek, őrnagy úr! A kép az kép, a
politika meg politika!

S Georgis őrnagy mintha nem is hal-
lotta volna Nielsennek ezt a megjegy-
zését, tovább gyönyörködött Nielsen in-
terieur-jének választékos ízlésében, a
kéneiben és szobraiban s egész értékes
gyűjteményében, amely oly kitűnően
képviselte a kor blitván képzőművészeti
kultúrájának magas európai színvona-
lát!

— Különbben nem tudom, talán ön
nem is emlékszik rá, meglehet, hogy el-
felejtette már, hogy én nem vagyok
ma este először az ön lakásán. Lehet
annak már hét-nyolc éve is, hogy egy
reggel betértünk önhöz egy feketére!
Órült farsangi éjszaka volt! A kedves
felesége önagsága karmelista szerzetes-
nőnek öltözött, én viszont tókrészeg volt-
tam. S ez aztán egészen csodálatos, nem
mindennapi jelenség nálam; ha részeg
vagyok egészen rendkívül módon nyi-
latkodik meg egy tulajdonságom: rop-
pant világosan, áthatóan, igen, ragyo-
góan működik a memóriám! Képes len-
nék most önnek mint valami fonográf-
lemez visszaidézni minden egyes szót!
Ön arról beszélt, hogy ebben a mi pe-
rem-civilizációkban, illetve ebben a

mi vidéki, blitván civilizációknak, minden csak utáncat. Utáncatok a gépek, az esernyők, a boltok, az imakönyvek, a szonettek, a berendezések, az intézmények, a kardok, az ágyúk, mindez imitáció, ahogy ön mondotta, s akkor nagyon szellemesen, be kell vallanom, igen logikusan még megjegyezte, hogy tulajdonképpen rendben is van, ha utáncozunk mindent. Utóvégre nincsen a világon semmi olyasmi, amit ne lehetne utáncozni, a helyi viszonyokhoz alkalmazni vagy fejből megtanulni a példákat: a védjegyeket, a rendészeti szabályokat, a körbonctant, a különböző világnézeteket, szonettek és esernyőket... Mindegy. De ez a majmolás, éppen ezt a goromba hasonlatot tetszett használni, ez a majmolás, amikor például a közönséges ember ejti ki büszkén a száján azt, hogy „a mi eredeti autochton blitván kultúránk”, vagy „irodalmi kultúránk színvonala”, vagy „a mi nyugati civilizációnk színvonala”, mindez azt bizonyítja, hogy sem az európai példákknak, amelyek után ezek a blitván utáncatok készülnek, sem az utáncatokknak mint olyanoknak nincsen sok értelme, s hogy mindez együttvéve csak vásári bővliárú, család, az egész alapjában véve a négereknek és a blitván benszülötteknek nagyban és kicsiben szállító WC-üzlet kamatain alapul... Ön akkor általánosságban beszélt az egyes civilizációk belső értékéről, s egész Európát gipszből vászonból és deszkából való tákolmányként jellemezte, mint valami sebtében összeütött kiállítási pavilont, amely a maga ál-monumentálisában tulajdonképpen hatalmas kultúrbotrányt képvisel, ennélfogva nem használható másra, legfeljebb arra, hogy valami ipari vásárnak adjon fedele, ahol benszülött, néger, hun és blitván civilizációk számára állítják ki a bővliárúkat egyes mintáit! Említést tett ön ezeknek az álcivilizációknak háborúiról is, amelyek megint csak a kamatlábon alapulnak, s amelyeket kizárólag azért hoznak létre, hogy hasznathajtó pusztításoknak essenek áldozatul! Ma már nem tudnám megmondani, mi is volt tulajdonképpen az ön szavainak igazi értelme, s ma már nem tudnám visszaadni, mivel bizonyította olyan meggyőzően, hogy minden „ami utáncatként létezik, nem érdemi meg, hogy utáncatként létezzon”, mivel „csupán egy mintának az utáncata, amely önmagában nem más, mint a harmadrendű bővliárú egy példánya

a blitván és hun álcivilizációknak”, s én már nem tudom, mivel győzött le engem azon az éjszakán annyira, már nem emlékszem, hogy e karneváli éjszaka után én még nagyon sokáig mindenütt csak bővliépületeket és bővliárút láttam... Minden hatalmas középület utáncatnak tűnt nekem, nádból és gipszből ragasztott közönséges imitációnak, olyan igazi épületek szánalmas utáncatainak, amelyeknek ott sincs sok értelmük, ahol eredetiben állnak, mert csak a blöfföt és a csalást és a kamatlábat jelentik, mint ahogyan a mi blitván esernyőink és blitván imakönyveink és minden berendezésünk is értelmetlen dolog, mert ez is csak az utáncat utáncata és így tovább és éppen abban volt a dolog lényege, hogy ez a homályos megállapítás, ami az egészről kiütközött, úgy rám csavarodott, mint valami óriáskígyó, úgy letepert, hogy én aztán mindenben csak hamisítványt, rossz utáncatot és pótlékot láttam... Igen, így bővült el ön engem borús szemléletével azon az éjszakán, úgyhogy egészen belevesztem ennek az ön, mondjuk, pesszimizmusának kígyózó, farsangi szerepentinjébe. Van önnek egy rendkívül kifinomult érzéke: s ez az átlagosnál meggyőzőbb, szokatlan ékesszólása, ami valósággal szuggesztíve hat! Leír például egy egyszerű, banális mindennapi szót valamelyik cikkében, mondjuk: akasztófa, s ez az ön akasztófa olyan kísértetiesen hat rám, hogy már ott látom magamat lógni azon az akasztófán. A szél belekap tisztelt személyembe s én ott hintázom harminc centiméterre a föld felett, szigorúan a blitván büntetőeljárás előírásai szerint pontosan harminc centiméterre, miközben pásztorfurulya hangja hallatszik az erdőből... Blitván pastorel... Idill...

Georgis hosszabb szünet után elkomolyodott, összeráncolta homlokát, s úgy tűnt, hogy minden ucvariasság nélkül rátér a tárgyra, de aztán összezökkent, felállt, végigsétált a szobán, megállt Knutson halai előtt, rágyújtott egy cigarettára, s akkor egész váratlanul egy pohár vizet kért Nielsentől.

Nielsen teljesen egyedül élt a lakásában, személyzet nélkül, s amíg a konyhában, a folyosó másik végén vizet töltött a pohárba, Georgis önnagyán egy pillanatra átfutott, hogy talán a legokosabb lenne, ha mindaz, aminek történnie kell, mindjárt véget érne, meghozná most, éppen abban a pillanatban, amikor Nielsen alakja megjelenik az

ajtóban, kezében az ezüst tálcával és rajta a pohár vízzel.

— A fogtechnikus lezárta rendelőjét, üres volt az egész ház, az ablak nyitva van, s ez elég kellemetlen, mert a lövés kihallatszik az udvarra. Jobb lesz, ha becsukom az ablakot...

Erőszakos, állati természete ellenállhatatlan logikáját követve odalépett az ablakhoz, hogy becsukja, amikor a hamuszünke alkonyatból egy ember hangját hallotta az ablak alatt, aki azt kérdezte, hogy Nielsen doktor otthon van-e.

— Mit akar vele?

— A rendőrségtől jövök!

— Na és?

— Semmi! Kihallgatáson kell megjelenie, mert holmi nyomtatványokat küldött külföldre!

— Doktor úr! Jöjjön, a rendőrség keresi — kiáltott Georgis Nielsen után a konyhába, miközben eredeti elhatározása szerint becsukta az ablakot. De abban a pillanatban eszébe jutott még egy jobb ötlet: ma este kellemetlen lenne. Ez a kopó itt az ablak alatt mégiscsak látta őt, holmi öregasszonynak is feltűnt, amikor idejött, Nielsen viszont egész éjszakám át itt szokott írogatni az ablaknál... Utóvégre mégiscsak beszélni kell az emberrel! Meg kell tárgyalja ezt a dolgot... Hátha akár valami megoldás!

Nielsen visszatért a rendőrségi idézéssel és a pohár vízzel, és mindjárt észrevette, hogy Georgis becsukta az ablakot.

— Ön becsukta az ablakot?

— Igen, doktor úr, voltam olyan bátor! Mi öreg köszvényesek erősen reagálunk az ilyen esti hőmérsékletváltozásokra. Bocsásson meg! Mindjárt naplemente után érezhetően csökken a hőmérséklet, gyakran hét-nyolc fokkal is alászáll... Később aztán kiegyenlítődik.

— Kérem! Nekem meg az volt a benyomásom, azért csukta be az ablakot, hogy ne hallatsszék ki olyan erősen a zaj.

— Miféle zaj?

— Hát a lövés zaja, őrnagy úr! Az ön revolverlövésének zaja! Egyáltalán mi szükség van erre az ostoba játéokra, Georgis? Ön azért jött, hogy nyilatkozatra kényszerítsen Barutamszkihoz intézett nyílt levelemmel kapcsolatban, illetve, hogy rövid úton elintézzem engem.

— Téved, doktor úr! Azért kerestem fel, hogy beszéljek Önnel! S be kell valanom, nagyon örülök, hogy maga pendítette meg a Parancsnokhoz intézett levelének kérdését. (Ma este már harmadszor nevezte Barutamszkit patétiku-

san Parancsnoknak. Ez az ünnepélyesen hangzó szó bizonyos intím, titokzatos kapcsolatot érzékeltetett azon bajtársak körében, akiknek a Parancsnok egyet jelentett a közös háborús emlékekkel és Blitva jelképével.)

Georgis mint gyakorlott vívó legszívesebben nyílt sisakkal, szemtől szemben áll. Keményen, katonásan, lesz ahogy lesz. Egy bizonyos: bárhogy alakuljon is a dolog, neki okvetlenül közölnie kell Nielsennel, hogy százszázalékos embernek tartja, olyan egyéniségnek, aki megtalálta önmagát, s ez a blitván félemberek között igen ritka jelenség. Nálunk Blitvában egyáltalán nincsenek férfiak, nincsenek egész emberek! Hogyan is alakulhattak volna ki ilyen viszonyok között egész emberek? Nielsenről viszont lehet az embernek akármilyen véleménye, egy dolgot, minden hízelgés nélkül el kell ismerni, Nielsen nem tartozik a gyáva fráterek közé! Mert ha valaki ennyire magára marad, mint ő, ha valaki ilyen menthetetlenül pusztá kézzel áll ellenfele előtt, ha valaki ilyen józan, intelligens, s ennyire tudatában van magányosságának, ha ilyen nyugodt lemondással vallja be a maga politikai meggyőződését, s ilyen rezignált öntudattal veszi tudomásul az efféle kalandjainak kockázatos következményeit, akkor neki, az öreg vitéznek és harcosnak, mint olyan embernek, akinek némi személyi tapasztalata is van arról, mit jelent szembenézni a halállal, akkor neki, az őrnagynak, a katonának, a harcosnak mégiscsak minden kertelés nélkül be kell ismernie, hogy tetszik neki ez az ember! Georgis olyasfajta szolidaritásból, amit csak a hazardőrök éreznek, legszívesebben meghajolna most Nielsen előtt. Mély tisztelettel kellene összeütnie a sarkát, és minden frázist mellőzve kifejezni tiszteletét! De úgy érzi, hogy bevezetésül néhány szót kell szólnia önmagáról, a maga elrontott, tökéletesen eltökölt életéről, tapasztalatairól, ismereteiről, mert kivel beszélgethetne az ember becsületesen, ha nem az ilyen százszázalékos emberrel. Az ilyen egy fából faragott emberrel!

— Én mindig, egészen fiatal gyermekkoromban utáltam mindent, ami unalmas és szürke. A suhancok üres, értelmetlen lumpolását az éremlyítő blitván sör mellett (amikor csak azért gyűjtöttünk szivarra, hadd lássák körülötünk a kispolgárok, hogy egyetemi polgárok vagyunk), miközben egyebet se lehetett hallani az ilyen társaságban,

— Önök nem emberek, nem félemberek, nem emberfelettiék, nem embertelen emberek, hanem egyszerűen ostoba fráterek, akiknek mincsen fantáziájuk! Ez az igazság!

— Igen? Hát tudja meg, hogy nekünk „ostoba, fantáziátlan frátereknek”, ebben az országban egymillió hétszáz ezer polgárból több mint négyszáz ezer szervezett legionáriusunk van, hogy csak Blitvában hét ezer fizetett bizalmi emberrel rendelkezünk, akik közé Michelsonné asszony is tartozik, Michelson tábornok özvegye...

Nielsen cigarettára gyújtott, és szarkasztikusan elnevelte magát.

— Nevetséges! Én nem ma este be-szélek először rendőrségi ügynökökkel! Ha ezt a trükköt valami vidéki tánciskolában alkalmazta volna, ha egy vidéki szindarabban lépne fel szaloninrikusként...

— Kérem! — Georgis egy papírlapot dobott Nielsen elé az asztalra Michelsonné kézírásával teleírva s több helyen idegesen áthúzva.

Nielsen Barutanszkihoz intézett nyílt levelének első fogalmazványa volt ez, amit még két-három hét előtt írt valami kültelevéki kocsmában. Nem férhetett hozzá semmi kétség, hogy Nielsen nyílt levelének fogalmazványa volt, melyet Michelsonné sajátkezűleg lemásolt. Megismerte Michelsonné kézírását és az asszony lila tintáját is! S ennek döntő jelentősége volt ebben a játszmában.

— Nevetséges! Ez még nem szól Michelsonné ellen! — Nielsen úgy ismételte meg ezt a mondatot, mint valami gramofonlemez: — Ez még nem bizonyíték ennek a hölgynek bűnössége mellet.

Georgis hangosan elnevelte magát. Szívából nevetett. Aztán felállt, és baráti jóindulattal, csaknem barátságosan megveregette Nielsen vállát.

— Ó, kedves doktor uram! Maga csakugyan naiv és ártatlan gyerek! Én huszonhét éves koromban voltam ilyen buta, mint maga ma! Pedig ha visszatekintek egykori önmagamra, igazán éretlen hülyének látom magamat! Blitvában, kedvesem, ahol egy „önkényes tatár uralkodik”, aki bunkóval és revolvérrel tartja fenn véres rendszerét, mint Barutanszki, itt az igazi lázadónak, aki nem „fantáziátlan, ostoba fráter”, nem volna szabad olyan barátnőt tartani, aki ugyanennek a vérszopónak a bizalmi szolgálatában áll! Ez már igazán gyerekes és szánalmas dolog. Egyenesen

hülyeség. Így nem lehet eredményes politikát folytatni. S azt is elárulom, hogy ez a maga úgynevezett „nyílt levele” sohasem láthatott volna napvilágot, ha Barutanszki nem akarta volna. Nem tudom, miért olyan érzelgős magával kapcsolatban ez az ember... Az ilyen gyerekes gyengesség mindig megbosszulja magát. Szemet szemért, ez igen, ez az egyetlen politika, nem pedig gyerekkori album, mama, lekvár...

— Igen, szemet szemért, ez az! Ön szerint a fejnélküli holttestek jelentik a politikát a vasúti sínek mentén és a halottak, akiknek nem lehet megállapítani a személyazonosságát? Olyan politikát akarnak Blitvában, hogy a szerelmesek ágyába is mikrofont szereljenek?

— Nem, hanem majd hagyjuk magunkat akasztófára vitetni a maga naiv „nyílt levele” szerint! Nézzenek oda! Ha arról van szó, hogy közülünk valakinek el kell esnie, akkor biztosítom Önt, hogy jóval én előttem lyukad ki a kabátja, megértette?

— Én ezzel igazán nem törődöm, s ezt különben is alkalma volt már megjegyezni! En egy elvet képviselek, nem pedig a magam személyi érdekeit. Én is törődhettem volna érdekeim előmozdításával, ha akartam volna. Ebben, ugye, nem kételkedik? En azonban ebben az ügyben egyáltalán nem törődöm magammal. Ebben az egész ügyben nem „én vagyok a fontos”, itt sokkal erősebb igazságok nyilatkoznak meg, mint amilyen a mi szubjektív akaratumk... Valakinek egyszer már meg kellett szólnia a legázolt blitván emberméltóság nevében!

— Miféle „legázolt blitván emberméltóság”? Ugyan, menjen már! Ez kispolgári előítélet magánál. Ez ember mint olyan egyáltalán nem létezik a természetben és az állatvilágban. Különböző helyzetek vannak az egyes emberek között, így például egyik a másikat akasztófára akarja juttatni... Az akasztófa alatt, ahol ellenfelünk holttestét himbálja a szél, határozottan megjön az étvágyunk: sehol sem ízlik úgy az étel, mint ellenfelünk sírján, pláne, ha még jófajta burgundiával is meglocsoljuk. Egy ilyen majális megrendezni Barutanszki sírján, ez a maga álma! Különbözik mi szükség van itt humanista frázisokra? Maga majd megengedi nekem, hogy leljem, mielőtt átharapná a torokomat, s hogy ezt elhatározta, abban biztos vagyok, mert különben mit akart volna ezzel a komédiával, ezzel a „nyílt levéllel”, amelyben azt követeli, hogy

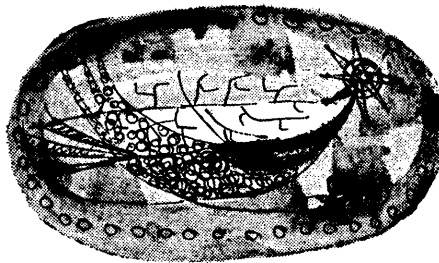
Blitva adjon át minket a hóhérnak? Szeretem a humanizmusnak azokat az őreit, akiknek egyetlen bizonyítékuk az akasztófa! Vagy pláne „mészáros tőke”! A tolvajokat, azt mondják, le kell nyakazni! Maga viszont, látja, nem tolvaj, hanem ostoba alak! Maga felmászott egyéni, szubjektív nagyzási hóbortjának legmagasabb tornyára, ahonnan együttes ugrásokat akar rendezni tisztán humanista szolidaritásból egy olyan felszámolt kalandor iránt, mint amilyen Kavalyerszki volt. S az egyetlen blitván lélek, aki magát ebben a nemes erkölcsi lelkesedésben megértette, Karin Michelson asszony volt. S amint lemásolta ezt a maga hülye „J'accuse”-ét, egy példány még az este az én asztalomon volt. Azt is elárulom, ha Barutanszki nem tiltakozott volna olyan energikusan ellene, akkor az ön neve már régen ott szerepelt volna a Blitvanen Tigdende hasábjain a hazai hírek gyászjelentései között. Maga felháborodik Kavalyerszki miatt? Kavalyerszki halálát maga „álnok gyilkosságnak” nevezi? Pedig én azt mondom magának: Kavalyerszki tipikus gonosztevő volt, és nem érdemelt meg más sorsot! Azt is elárulhatom magának, hogy csöppet sem fáj a fejem Barutanszkiért. Az én fejem senkiért sem fáj! Se magáért, se magamért, senkiért! Kérem, legyen szíves tudomásul venni,

hogy öntől ebben az esetben meghátrálást követelnek! Hogy miként vergődik ki ebből a szöszből, az a maga privát ügye! Magának van még egy menekülési lehetősége: Barutanszki gyenge, ha magáról van szó! Ő még mindig nem felejtette el a maga mamájának a lek-várját! Eddig még nem történt semmiféle határozott döntés. Tessék tehát tudomásul venni: vagy egy nyilatkozat az újságoknak, hogy a nyílt levelet tudtán kívül írta valaki, vagy ha úgy tetszik, egy kis kirándulás külföldre, vagy ha semmiképpen sem akar külföldre menni, akkor következik a harmadik, s mindenestre legkellemetlenebb eshetőség, és pedig az, hogy a körülmények bizzar kényszerítő hatása alatt (tekintet nélkül arra, hogy nyitva van-e szobájának ablaka vagy nincs), át kell adnunk ezt az egész „nyílt kérdést” a maga „nyílt levelével” kapcsolatban a jogutódainak...

— Nekem mincsenek jogutódaim...

— Blitvában mincsen olyan ember, akinek ne lennének jogutódai, s maga után is biztosan szívesen hajtja majd be valaki a biztosítási díjat. Ha nem kötött volna életbiztosítást, nagy szolgálatot tenne a jogutódainak, ha mielőbb megkötné. Lehetőleg már holnap! Kitűnő üzlet lesz! Jóéjszakát!

Herceg János fordítása

A mindentudók

Fehér Ferenc

*Gyűlölöm a gyilkos mindentudókat,
hangtalan kicsik közt hangadókat,
kik mindjárt hegyezett tört ragadnak,
hanyag mormolással összeadnak,
jegyeznek, kivonnak, szétszaggatnak,
eldadogott álmodba cirkalmaznak,
leereszkedően kioktatnak:
házat ne remélj, belebukhatsz;
mi az, mit elsején hazahozhatsz? ...
Kis tőkéd nem elég kamatoknak,
ahonnan indultál, megint ott vagy,
meg aztán, ki tudja, mi lesz holnap!...*

*Villognak rád az érvelések,
s ha csak megmulkkansz, régen véged,
kitapogatják érverésed,
vállvonogatva összenéznek,
karórájukat összemérik,
álmod apróra összetépiük,
tovább indulnak, rádtaposnak.
Olykor elnézően szöbáhoznek,
s otthon többé hiába kérdez
tervezgető kis feleséged;
hiába sirja, hiába mondja:
„és lesz az is majd, pici konyha”, —
letört kedvének drága lombja,
néma vagy, váltig őket hallod:
irónjuk serceg, szavuk pattog...*

*Tudom jól, énrám csapnak le holnap.
Gyűlölöm a gyilkos mindentudókat!*

Ars poetica

Fehér Ferenc

Vigyázom szavaim bíborló bogyóit
ebben a zagyvabeszédű rengetegben,
hol kuvik rikong,
pók szusszan,
s döglletes csermelyekben
tűzállú agarak nyelve leffen
apátlan-anyakatlan árvánál éhesebben,
akivé hulló len hajjal visszaestem
az Űveghegyen innen és túl,
a szűkölő értelemben,
mely színét váltó tenger
a hullámososú kételyekben,
s ott lüktet közkatonákban és Wertherekben,
vízerőműben és vérerekben,
szárnyalóan és szárnysegetten,
szervezetten, tervezetten,
és úgy is —
ballágo milliók nyomán,
szélseperien...

Érlelem szavaim bíborló bogyóit
ebben a levélbeszédű rengetegben,
ahol csak csók csurran,
Nap narancsa ég,
és felhőtlen álmok mézízű csendje cseppen
egy világot dajkáló, dúsöblű ernyedetben;
csak suhogunk időtlen
az ibolyaszínű végtelenben;
ha szólunk, csak képletesen és képletekben,
az arc pírját áhítva villózó fényjelekben;
s miként szösz diákként
gyúlt szívvel énekeltem
vadgesztenyeillatú ünnepi énekekben,
itt is az arányok arányát dicsérem
ruhátlan természetben,
a galambszárnyvelésű ujjpereczen,
a hangodból áramló szívmelegben...

Szüretelném már szavaim bíborló bogyóit
ebben az egetreccsentő rengetegben,
hol harsogunk egy végső rettenetben,
h-lált süllyesztünk perselyekben,
hadd lengjen megdermedt halszemekben,
áradjon sustorgó fellegekben,
míg rángunk bárfényes szegletekben,
s papíron halunk rút sebekben;
istent imádunk teheneekben,
betonban, kartellben, hengerekben,
sípcontvédős Hermeszekben,
és élünk előírt tételekben,

sorsjegyekben és részletekben,
gondosan nyomtatott névjegyekben,
szófontolgtató félelemben...

Elszöröm szavaim bíborló bogyóit
ebben az egyetlen rengetegben,
mert jogom van szeretnem s nem szeretnem,
őriző szememet rászégezmem,
tévednem is, és újrakezdenem,
egészében és tételekben
fűkönnyű álmaim itt felednem.

Felhők

Sem szó, sem porló márvány, —
majd ők jeleznek engem,
mint örökegy idő múltat és jövőndőt.
A súlytalanság ködképletei
az ős elemben —
emberarcú bánatok a felhők.

Izeimben még halálszagú untság,
szobámban barlangok légárama,
küszöbömnél párfrányok és dudvák...
De pillám bolyhán megakad egy felhő,
áramával ámulatba ejtő,
ki kuporgok a dolgok bilincskébe verve...
S már hagyom, hogy értelmem emelje,
sárkány-álmaim vad szérűkre terelje
a pányvázott föld elszabadult lelke.

Új Jónása fertőzött égi vizeknek —
nyergelem gyeplőtlen cethalaim;
számít-e, ki áld, vagy követ meg
az áhitat barázdás, mély utain,
hol az élet fehér gyolcsfodrait
önszemem tükrözteti
a kelengye hamvától a szemfedőig,
a felnyíló szem első csodájától
a dermedő tekintet
örvénylő felhőgomolyáig.

Órizem gyermekszemetek
gyémántpalotáit,
hattyúszép nyakatok
sosemvolt füstarány ékszereit,
a reggeli háztetők fellengő füstáldozatait,
kínjaitok pokoltűzfényű naplementéit;
a kristályhegyeket,
s azt is —
a kölcsönkért maroknyi sót
a háború éveiből;
titkos reményeitek baldachinját,
és vásárnapdélutánjaitok
elcsergő, olvadt tejszínhabját;
a hétköznapi vágták felhősugarait

és tajtékos felhőlovait;
őszötök sáros utainak csatakos vásznát,
lobogós csatatereitek
ócska kapcarongyát;
fehértalszoknyás merengéseitek
cirádás égi bokráit;
vágyaitok csapásain a szenvedély
elszabadult bölénycsordáinak dübörgését;
a felcikázó fájdalmak gyászkocsijainak
lomha gördülését;
a koporsóhengerítő rettenetek
göröngyös zuhogását;
pincemély sóhajtasáitok
föledek feszülő ónpipr lepedőjét;
holdtöltés éjszakáitok bíborszín bársonyának
fülleadségét...

Órizem mindezt a felhőkkel,
útlevel- és honpolgárság nélküli
vándortársaimmal,
ezekkel az égi diverzánsokkal és menekültekkel,
ezekkel a díszörség nélküli
magányos uralkodókkal,
ezekkel a koldusokkal,
kik hozzátok hasonlóan
földre szegezik óriás szemük...
Órizlek benmeteket
ezekkel az örök lázadókkal,
ég és föld között...

Ott vannak a felétek nyújtott
pohár vízben,
a verejtékben,
az anyatejben,
a konyhák családmelegében,
a könnycseppben és a vérben,
a leheletben
és a délibáb vízében,
virágsziromban,
gyökérben,
levelekben,
harmatcseppben és jégvirágban,
a sóban és a kenyeredben,
az ablakodat paskoló esőben,
folyókban,
búvópatakokban,
cseppkőbarlang kristályaiban...

Ott van a gályarabok szomorú tekintetében,
a kazánfűtők sóhajában,
a bányászok köszöntésében,
a fegyencek tenyérrnyi ablakrésében,
a lehajtott fejjel menetelők lába alatt,
a tócsák tükrében,
a zsákolók hajópallója alatt,
a ringó tenger arcán;

láthatjátok orvosi rendelőből
és kávéházból,
hegycsúcsról és szakadéknyláson át,
kaszárnyaudvarról,

építőállványok pilléreiről,
szobátokból és vonatablakon át;
láthatjátok őket vonulni
bizakodón és visszavonhatatlanul,
gomolygón és áhítatosan;
ott torlódnak,
türemlenek
a fejetek felett,
csak a karotok kell értük kinyújtani
egy végső nagy emberi szerelemben,
hogy vonulásuk vágyatokat érlelje,
emelje,

mert ők a pányvázott föld elszabadult lelke!

A két Kazinczy

Sinkó Ervin

„Gyönyörű vala azt látni a József epochájában, hogy a jobb lelkek, hogy szövődének össze, hogy tartának össze, az egymástól elválasztó színek különbségei mellett is, mihelyt őket a jó szerezete egyesítette. Nagy és kicsi, hazafi és idegen, tisztviselő s magános, polgár és katona egy volt, ha egymásban érdeket találtak”.

Igy beszél Kazinczy élete eme legszebb koráról „Pályám emlékezeté”-ben. Aki nem hallja ki ezekből a szavakból a fájdalmas elégikus vallomást, annak süketnek kell lennie minden finomabb benső rezgésre. A „József epochája”, melynek emléke még mindig, még az öreg embert is (a „Pályám emlékezeté”-t 1828-ban, tehát a hatvankilenc éves Kazinczy írja) kigyógyíthatatlan vággyal környékezi meg. Ez a nemesi Magyarországtól gyűlölt, rágalmazott, meghamisított és elátkozott kor az ő számára megmaradt az egykori boldog reményektől buzgó, letűnt aranykornak.

Igaz, hogy fogságából való szabadulása után Kazinczy a maga jozefinista meggyőződéséről közvetlen szót alig vet papírra. Még kevésbé a Martinovics-

összeesküvésben való részvételéről. A „Pályám emlékezeté” is csak a fogságáig terjed. Életrajzírói ebből arra következtettek, hogy mint ők, úgy Kazinczy maga is egykori harcos jozefinizmusát s még inkább a belőle következő részvételét a Martinovicsék titkos szervezkedésében afféle könnyelmű eltévelyedésnek, illetve pusztán szerencsétlen véletlenek összejátszásának tulajdonította.

Kölcsey a Kazinczyról tartott akadémiai emlékbeszédében óvatosan, de sokat sejtetően szól ugyan arról, hogy Kazinczy „keblében hordozta borzasztólag szép pályája emlékezetét”, ám a Martinovicsékkal való kapcsolatát és annak tragikus következményeit valami rejtélyes és gonosz démonnak, mindenesetre csak külső körülményeknek a rovására írja: „De jött az időpont, egyike azoknak, miket a sors lesújtó villámként rejteget felhőjében... és íme ő tettei s hatása munkás köréből láncok közé jut...”

A hivatalos magyar irodalomtörténet hasonlóképpen nem tudja vagy nem akarta látni a benső szerves összefüggést Kazinczy pályájának egyes fázisai

között, és a kényelmetlenség érzésével igyekezett sietve átsiklani Kazinczy pályájának „hazafiatalan” jozefinista és ugyanúgy jakobinus előzményei fölött. Péterfy Jenő, az egyébként eredeti, nagy és esztétikailag mélyen szenzibilis gondolkodó se kivétel ebben a tekintetben. Ő is afféle komolytalan kokettériaként értékeli a Kazinczy jozefinizmusát. Idézze Kazinczynak az „Écrasez l'infâme!” harcos szellemében megfogalmazott egyházellenes fogadalmát: „Én megmakacsítottam magamat kicsikarni a Superstítio kezéből a véres tört és irtoztató képéről lekapni az álorcát...” — Péterfy kétségbevonja ennek a szentvédélynek valódiságát. „Egy kissé erőlteti tehát hangját s egy kissé elkavaja modora fantáziája” — jegyzi meg Péterfy fölényes mosollyal — „... mintha vignette-nek akarná magát rajzoltatni Rousseau vagy Voltaire egy fordítása elé”. Még a magyar irodalomtörténetnek oly alapos és szabad szellemű nagy munkása is, mint Horvát János, idézőjelbe teszi a részesség szót, mikor megemlíti Kazinczy szerepét a Martinovicsek összeesküvésében. S ugyanígy és némi iróniával tekint Kazinczy pályájának ezekre az állomásaira az oly kitűnő modern esszéista, mint Szerb Antal, vagy a nagytehetségű Halász Gábor is.

„Főességát szintén irodalmárságának köszönheti” — írja az utóbbi a Kazinczyról szóló tanulmányában — „legfőbb bűne, hogy olvasta a Martinovicsek forradalmi kitéjét... Kazinczyban irodalmi emlékké enyhül a megrázkódottság, érdekes, de alig emlegetett epizód”.
 Kazinczynak a maga írásos megnyilatkozásaiban múltjának bizonyos eseményeiről hallgatnia kellett. Az a magyar fő- és köznemesség, mely II. Józsefben teljes joggal a maga kiváltságainak legkíméletlenebb és legkövetkezetesebb ellenségét látta, megkövezte volna azt, aki annyira vakmerő lett volna, hogy II. József intézkedéseinek és szándékainak nyilvános védelmére keljen. S legkevesbé tűrték volna el ezt attól a börtönviselt Kazinczytól, akit úgyis már Martinovicsek összeesküvésének katasztrófája előtt is a diadalmaskodó „nemzeti” ellenforradalom a nemesi kiváltságok és a nemesi szabadság tehát a nemzet árulójaként tartott számon. Mint mindenkit, aki annakidején II. Józseftől hivatalt és hatáskört kapott.

„Még sem szüsz, kegyetlen, szívünket
 [gázolni?
 Nem elég még a könny? Még többnek
 [kell folyni?

Hah, képtelen fajzás! Véred gyalázatja!
 Gyilkosa népednek, nem pediglen atyja!

— — — — —
 Szegény remeteség, ájtatos szállások!
 Értetek reszketek szerzetes lakások;
 Rátok látom mérve lenni a tüzekeket,
 Már szórja lángjait, már dül bennete-
 [ket”.

Így énekelt Anyos Pál, a pálos szerzetes, a „kalapos király”-ról, és ezzel csak hű képet festett II. József alakjáról, amint az — „tigris a trónuson, a zsidók és parasztok istene” — a nemesi köztudatban tükröződött. S ha Martinovicz ugyanerről a II. Józsefről 1792-ben azt írja egy levelében, hogy „megváltam az egyháztól és végtelenül megszerettem József császárt”, ezzel voltaképp pontosan kifejezésre jut, hogy ez a név mennyire megeremtette, mennyire különválasztotta, s mennyire egymással szembe állította a két tábor. S Kazinczy hivatalosan is ennek a II. Józsefnek volt az exponense, mikor az őt az elkövetett egyházi vagyonból és egykori felekezeti iskolákból létesített — katolikusoktól és reformátusoktól egyaránt gyűlölt — állami iskolák főfelügyelőjének tette meg Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Abaúj, Torna, Gömör, Borsód, majd még a Jászság és Kiskun vármegye kerületeiben is.

A II. József halálát követő években a magyar nemesség „az ősi alkotmány” azaz a nemesi kiváltságok érinthetetlenenségének elismerése és a szabad jobbágy-elnomás jogának fejében nemcsak hogy felhagy az addig oly hangos kuruckodásával, hanem az osztrák császár legbuzezóbb lojalitásában felülmúlhatatlan hívévé válik. Az az irgalmatlanul önelégült, csúfondáros és evülőlködő hang, amelyen ezidőben emlékezik meg gróf Gvadányi Peleskei nótáriusa a kivégzett és a bebörtönzött magyar jakobinusokról, az a lojalissá vált, az udvarral szövetségre lépett, egész nemesi Magyarország hangja.

„Nemrég ugyan hétnek gombjokat el-
 [üték,
 Kik peccenyéjüket rossz tűz mellett
 [süték

A többiit küldötték külső országokba,
 Hol várakba zárták kemény fogságokba”.

Kazinczynak tehát, egynek azok közül, akik Gvadányi szerint „vadságra” okos eszűket adták, akiről a tulajdon katonatiszt öccse úgy nyilatkozott, hogy „*Keine Gnade dem Revoltanten!*”, akit előbb halálra és minden jószágá elvesztésére ítélték, majd kegyelemből hét és fél évig kazamatákban hagytak szenvedni, Kazinczynak szabadulásától kezdve „midőn előtte” — Kölcsey szavával — „minden pálya a literátorin kívül bezáródék”, minden oka megvolt rá, hogy Ferenc császár rendőrállamában több mint tartózkodó legyen minden írásos megnyilatkozásában.

S hogy Kazinczyt ezt nagyon is jól tudta, nem kétséges. És hogy „a megrázókódítás nem enyhült benne irodalmi emlékké, érdekes, de alig emlegetett epizóddá”, annak bizonyossága, hogy élete végén megírja „Fogságom naplója” címen azt, amit évtizedeken keresztül „alig emlegetett”, de még akkor is úgy rendelkezik, hogy csak halála után szabad ezt a naplót nyilvánosságra hozni.

Kazinczy jozefinizmusa és Martinovicsekkel való bajtársi kapcsolatai fölött úgy elsiklani, mintha az érett, „az igazi” Kazinczy a fogságból való szabadulás után, tehát csak 1801 nyarával „kezdődne”, ezt minden egyébtől eltekintve már csak azért se lehet mert mikor József császár állami iskoláinak felügyelőségét vállalta, 1786-ban, már író, és előkelő családból származó közéleti személynév. És nem meg gondolatlanul kalandozó ifjú, hanem közéleti harcokban, tapasztalatokban, tanulmányokban és emberi viszonylatokban gazdag harmincöt éves ember, mikor 1794-ben lecsapnak rá, Budára viszik, ahol a ferencrendi szerzetesek zárdájába — saját szavai szerint — „egy hat lábnyi hosszú láncsal a földhöz bilincselve” várja társaival együtt az ítéletet.

S hogy mennyire nem vált számára se az, amit átélt, se az, ami miatt szenvedett, pusztán „irodalmi emlékké”, arra egyebek közt bizonyosság az az önéletrajz, melyet 1809. november 30-án kelettel ír meg egy levelében (Rumy Károly Györgynek). Nem „irodalmi emlék”, ha ebben az önéletrajzban, több mint húsz év után, II. József egyik legharagosabb hívével, azzal a bécsi Sonnenfels-szel való találkozásáról, akinek a nevéhez fűződik a harc a kínvallatás eltörléséért, s a vele töltött három órától szólva, nem mulasztja el ennyi idő után se megjegyezni: „Ezek örök emlékü napok!” Ez időben ugyanis ő II. József iskoláinak

a felügyelője volt, ezeket az iskolákat szaporította, és védte, és harcolt értük saját hitfelei, a reformátusok, és éppúgy a katolikus egyház hatalmasai ellen. S ugyanebben a levelében csak megemlíti, hogy II. József halála után „1791-ben a helytartótanács elmozdított hivatalomból azon okból, mivel nem vagyok római katolikus”. Ezt nem kommentálja, de annál részletesebben beszámol arról, hogy ez alkalomból mint fogadta Bécsben II. József egykori bizalmasa, a nagy jozefinista Van Swieten:

„Büszkén említem, hogy midőn 1791-ben Van Swieten-től... elbúcsúztam... felém jött s kétszer oly tüzesen csórolt meg, mint atya a fiát utolsó elváláskor. Én hátra léptem elpirulva, de a nagy férfiú ismét megcsókolt harmadszor és negyedszer még tüzeesebben, mint előbb. Ez legbüszkébb pillanatja életemnek. Sohasem voltam boldogabb... Ekkor kezdtem Hajnóczyt ismerni”.

Az „irodalmi emlék” mint fogalom valami kacér tetszelgést foglal magában; jelent esztétikai viszonyt olyasvalamihoz, ami egykor más és több volt, mint általában esztétikai élmények szoktak lenni. Irodalmi emlékké csak akkor válhat egy élmény, ha már nincs hatalma az ember fölött. Ha az ember már nemcsak térben és időben, de belül is, érzelmi kötöttségében is túl van az eredeti élményen. Ami csak irodalmi emlék, az már nem kísért ébren és álomban, kívül esik a való élet folytonosságán, nem fermentuma már az óráknak, melyeket élünk és gondolatainknak, melyek mintegy maguktól támadnak ránk.

Kazinczy emberi profilja, pályája, harcának és művének jelentősége és történelmi helye látszólag már meg van határozva irodalomtörténészek egész sora által. Annak a kérdésnek az eldöntése azonban, hogy van-e az ő életének és művének egy rejtett szövege is, melynek olvasását a maga tragikus sokrétűségében még meg kell tanulni, annak eldöntése, hogy vajon csak rokokó-korabeli ember és semmi más se volt-e, csak akkor lehetséges, láthatóvá egész ellentmondásos komplex valójában csak akkor válik ez az ember, ez a harc és ez a mű, ha szakítunk a meggyökeresedett előítéletté vált elképzeléssel, hogy annak a Kazinczynak számára, aki negyvenkét éves korában előkelő családjától megtagadva, elhagyatva, megöszült fejével került ki — ő maga nevezte így —

„a munkácsi Bastille-ból”, életének ez az egész első fele csupán fölényesen elintézhető távoli „irodalmi emlék”.

„Minden érdemem, hogy tüzem soha el nem lankadott” — írja egyik levelében a már öreg Kazinczy. S ebben az idézett önéletrajzában is ott izzik ez a fojtott, hűségeseen ébren tartott tűz. Miután megemlíti, mint fogták el és vitték Budára, úgy folytatja, hogy abban továbbra sincs nyoma bármiféle pusztára „irodalmiságnak”. A csupaszn tények száraz felsorolása épp ellenkezőleg az emberre vall, aki „keblében hordozza borzasztólag szép pályája emlékezetét”. Nem akar, és tudja, hogy nem szabad felejtenie. A múlt, amiről beszámol, nem múlt el; nemcsak azért, mert vannak halottai, kiket nem lehet az emlékezetéből kiölnie, hanem azért is, mert a börtönökben, amelyekről szól, még ezidőben is vannak foglyok, akik vele egyidőben kerültek oda. 1809-ben, mikor e levélbeli önéletrajz íródik, a császár birodalmában még mindig ugyanazok a Bastille-ok érintetlenül állnak, maga a császár is ugyanaz a Ferenc császár, és a restaurált, a bécsi udvarral szövetkezett magyar középkor ugyanaz, és ugyanolyan módszerekkel uralkodik, mint abban az időben, melyről a Kazinczy pusztán adatokat közlő, de minuciózus pontosságával annál hatásosabb, az adott körülmények között vakmerő vádiratként ható önéletrajza szól:

„Május 8-án hirdeté ki a királyi tábla fölöttem a halálos ítéletet. Nyolc napra rá (május 16.) a septemvirátus ugyanazt s csak június 1-én déli tizenkét órákor jöve a kegyelmezés. Június 11-én én s a többi államfoglyok áttétettünk a ferencrendűek zárdájából a többi államfoglyokhoz a magyar testőrség kaszárnyájába. Szeptember 27-én (1795) elkísértettem tizenöt társammal Brünnbe. Október 7-én Spielbergben két emelettel lejjebb tettem, mint a superficies arcis, egy földalatti börtönbe. Innét december 21-én (1795) ugyane fogházban egy földszinti szobába tettem át; mert e lyukban nagyon megdagadtam. 1796-ik év január 21-én jövének a brünni fegyházba... Június 22-én (1799) Kufsteimba kísérték (1799-i július 6-án érkezém oda), hol 1800 június 30-ig voltam. 1800. augusztus 25-én jövék Munkácsra. Ott szabadítottam meg 1801. június 28-án. Robsági időm 2387 napig tartott (hat év százhetvenkilenc nap) 1799 nap és éjjel láncon voltam”.

A múltnak ez a „tárgyilagos felidézése is, még egy levél keretében adódó nyilvánosság előtt is, az óvatos Kazinczynál kivételes. De ez a levél 1809-ben íródott. Akkor, amikor Napóleon katonái magyar földön táboroztak, és Kazinczy is azok közül az európai szabad szellemek közül való volt, akik Napóleon diadalaitól a maguk országára számára is egy új kor végre elkövetkező hajnalhasadását remélték. Ez az az idő, amikor nem egy levelében olyan hangot üt meg, mely a régi Kazinczy-leveleket idézi föl, a II. József idejében írottakat. Ebben az évben s ugyanabban a hónapban, melyben a levélbeli önéletrajz kelt, novemberben, nem minden él nélkül újságolja: „Komárom körül azt mondják a parasztok: az a francia igen szép, igen vág nép az! Az a bajor tolvaj de egy sincs oly gonosz, mint a magyar nemes katona!”

Kazinczynál úgy hatnak az ilyen kifakadások, mint aki egy-egy rövid pillanatra elfeledkezik arról, hogy neki inkognitóban *kell* maradnia.

A különös azonban ebben az inkognitóban az, hogy olyan emberé, akinek ellenállhatatlan, állandóan ösztökélő, legfőbb szükséglete, hogy mindennek ellenére s minden körülmények közt közzölje magát. A közlés, az, hogy az ő *jelenléte* az életben mások számára is valóság legyen, a betű, az írás neki annyira nélkülözhetetlen feltétele az életnek, hogy fogsága éveiben bilincse rozsdájából és a saját véreből készíti magának tintát az íráshoz.

Fogsága előtt nyoma sincs nála az inkognitónak. Természeténél fogva mennyire túláradóan expanzív, mennyire a maga érzelmeinek és nézeteinek gondtalanul heves propagandistája, az pompásan mutatkozik meg a fogsága előtti időszakban írt leveleiben, illetve a különbségben, mely ezeket a leveleket a fogsága után kelt írásos megnyilatkozásaitól elválasztja. Fogsága előtt nemcsak mindent kimond, hanem valósággal tenyerén hordja szívét.

Rövid életű folyóiratának, az „Orpheus”-nak második füzetében rousseau-i értelemben *naturalistának* vallja magát, aki „szabadon követi a Természet Teremtőjének mellénk adott kalauzát, az értelmet”, majd felveti az éppoly kihívó, mint akkori optimista tapasztalatlanságára jellemző kérdést: „miért volna tiáltalmas azt, amit érez, ki mondani egy

olly írónak, a' ki interna vocatiot érez arra, hogy mondja, a'mit lát?"

A Kovacsicsnak írt német nyelvű levelében (1790. március 19-én) a vidám ima: „Isten, ki vagy a mennyekben, irgalmaz nekünk és add, hogy emberalakban kevesebb számár járjon közünk!”

Az Édes Gergelynek írt levelében (1791. augusztus 17-én) a Peleskei nótárius magyarkodó szerzőjéről írt pár évvel később oly dévaj kedvteléssel taposolt a Martinovicsék vértanúságának: „Káromkodva olvastam most gróf Gvadányinak az ország gyűléséről írt szatirját, melly teli van setét gondolkodással, intoleranciát prédikálván rossz hazafisággal, alacsony lelkűséggel és erkölcstelen szemtelenséggel. De ez nem maga lesz általam keményen megkorbátsolva. A bolondoknak száma igen sok és az ő útok igen tágas”.

1791 után egész a fogságáig a hangja egyre ingerültebb lesz: „Átkozom azt az órát, a'mellyben eszembe jutott, hogy írjak, nyomtassak, költsek, magamat jövedelmemnek egy részétől megfoszszam, ha a' közdologért fel-vállalt ügyeketeknek ez a jutalma”. (Aranka Györgynek 1791. február 19-én).

Ez időben még az ő „fentebb stílt” kultiváló szótára is jótékonyan kitágul, közönségesebbé lesz. „Panaszaid, hogy sok rossz könyv íródik, nyomtatódik, felette igazságos. De nem jó a' consequentia, hogy jól van tehát, hogy cenzoraink vannak. Mert melly sok gajajra írják ók az *admittitur-t!* Ezek a Tyrannusai az emberi léleknek nem arra vigyáznak, hogy nem igaz idea ne terjedjen el a Társaságban, hanem, hogy a' Papi hatalom és a' Theologusok céhje *ne quid detrimenti capiat*” — írja ugyancsak Aranka Györgynek 1793. április 4-i levelében. S azzal kapcsolatban, hogy egy német dráma magyar fordításához írt előszavából a passzust, mely jozefinista megvetéssel említette „a templomok tzfirázását” és az önkéntes lemondást „az élet gyönyörűségéről” helytelenítve azt a fajta „pietást”, mely abból áll, hogy az ember „élete minden napjából egy néhány órát supernaturális speculációkra fordít”, a cenzura törölte, ezt szívből jövő megjegyzéssel kommentálja: „Mit mondassz rá? — Én annyi fogát szeretném kivenni, amennyi sort törölt”.

Letartóztatása évében egy ugyancsak Aranka Györgyhöz intézett levelében (1794. május 2-án) „irodalmi” példaként a magasztos ellenállhatatlan hatalmának illusztrálására a nagy francia forradalom indulójának a sorait írja le: „Amour sacré de la Patrie conduis sou-tiens nos pas vengeurs! Liberté, liberté chérie combats avec tes défenseurs” — s felveti a kérdést, hogy akadhat-e ember, aki ezt az éneket hallván, kacaghat?... „tiszteletnek és háv megdöbbenésnek kell bennünk támadni —”

Az, ami addig az ő frásos megnyilatkozásában állandó magatartás volt — a benyomásokra való nyílt és közvetlen reagálás, a legkülönbözőbb alkalmakkal megismételt és minden viszonylatra teljes elvi hitvallás —, az fogsága éveitől a szabálytól való eltéréssé — csak kivételesen biztató hírek vagy események által előidézett pillanatnyi kitöréssé — válik.

Érdekes, hogy a fogsága előtt és a fogsága után való magatartásának ezt a különbségét Kazinczy leveleiben Péterfy Jenő kitűnően látja meg. És igen találó szóval jellemzi is az első korszak leveleinek a sajátosságát. „Fogsága éveitől írt leveleiben a *kor általános pápátosa* különben is erősebben nyilatkozik” — állapítja meg Péterfy, de aztán már az egymástól különválasztott, vagy épp a két egymástól idegen Kazinczy-ról szóló uralkodó irodalomtörténeti közfelfogásnak megfelelően, így folytatja: „mint később, mikor kizárólag irodalmi érdekei foglalják le”.

Valójában fogsága után is megőrték ugyan, hogy el-bragadtatja magát vakmerő, hamisítatlanul jozefinisztikus politikai kijelentésekre, mint amilyen például az, amit tesz (Majtényi Lászlónak írt, 1808. április 30-án kelt levelében) a magyar nemesi egyeduralom, a reakciós nemzeti ellenállás és a győztes nemesi ellenforradalom leginkább dicsőített feudális intézményeiről:

„Én azt hiszem, hogy nekünk erőnk és veszedelmünk a Vármegyékben áll. Nézzük-el a Vármegyék Vice-Ispánjait, szolgabíráit; a Proconsulok sem depulálták jobban a magok provinciájukat, mint ahogyan ezek gazdagodnak-meg mindenfelé”.

Ez nyilván nem az olyan ember hangja, aki az irodalmi érdeklődésen kívül minden mást „elfelejtett” — vagy pedig olyan motívumokat kell feltételeznünk „a kizárólagos irodalmi” érdeklődés mö-

gött, melyek azt egész sajtáságos, új világitásba helyezik, ha nem maradnak előltünk rejtve.

A fogsága éveit követő időkben Kazinczy általában azon van, hogy a vármegyéhez hasonló problémákról, semmi olyanról, amit kapcsolatba lehetne hozni az ő politikai múltjával, ne ejtsen szót, ami egyenes hitvallásként hangzhatna. Igaz viszont, hogy még következősebben kerüli az ellenkezőjét: tudniillik abban a szinte áttekinthetetlenül rengeteg írásban, levélben, naplófeljegyzésben, életében publikált vagy hagyatékaként maradt kéziratában nincs tudtommal egyetlen mondat sem, amit úgy lehetne magyarázni, mint elítélését vagy megtagadását a felvilágosodásnak, a jozefinizmusnak és a nagy eszméknek, melyeknek jegyében a Martinovicsék elszigetelt és reménytelen kísérlete, az összeesküvés létrejött.

S ugyanakkor, valószínűbb, hogy tudatosan, mint ösztönszerűen, de a fogságát követő élete nehéz három évtizede során mindenképpen mindig újra módját ejti, hogy ez a hallgatása ne legyen csak hallgatás. Úgy töri meg a saját maga elméleti, az ügyről, az eszmékről való teljes hallgatását, hogy azokról az emberekről beszél, akik a bukott ügynek képviselői, harcosai illetve vértanúi voltak. S ezekről, akiknek neve elválaszthatatlan az eszméktől, amikért éltek, kivétel nélkül mindig megilletődött tisztelettel, az objektivitás álarca alatt is átütő melegséggel, nem egyszer áhítattal emlékezik meg. Ellenforradalom idején bukott forradalom hőseiről csak kevesen mernek úgy beszélni, mint Kazinczy Ferenc tette, aki II. Józsefről a „Pályám emlékezeté”-ben azt írja, hogy „feláldozta magát nagy ideáinak, a jót szívesebben senki sem akarhatta” és a „Fogságom naplójá”-ban Hajnóczyról „mint egy újabb idők Sokrateséről” szól. S aztán így folytatja: „En tisztább lelke, nemzete díszéért inkább lángoló, tudósabb, fáradhatatlanabb embert nem ismerek, nem nemesebb lelket, nem bölcsőbbet... En a legnagyobb, legvilágosabb veszélyben is tisztelettel s magasztalásokkal mertem szólani Hajnóczy felől”.

Aligha lesz érdektelen figyelmeztetni arra, hogy ezzel szemben milyen hangot üt meg, ha a Martinovics-per királyi ügyészére, nyéki Németh Jánosra emlékezik vissza: „Kisdéd hasas ember-

ke, arca bortól pirosra, vagy a szerelem buja élvezetétől rozsdá vagy szederjes színűre festve. Minden szava, tekintete, mozdulása festette a semmiből érdem nélkül fölment bitangot”.

S a „fentebb stíl” fanatikus propagátorának, akinek eszménye

„...szemérmes édest selypeni

S távozni a durva nép beszéditől”

a már hetvenedik éve felé járó Kazinczynak, nyomban Hajnóczy jellemzése után, mikor újra a királyi ügyészről beszél, a régi szenvedélytől kihevülve, ez a szó csúszik ki a tolla alól: „A marha Németh. Azt hitte a gyalázatos ember, hogy vallani fogok valakire...”

Ebben az összefüggésben emlékeztetni kell arra, hogy Kazinczy mennyire tudatában volt a kockázatnak, mellyel az ilyen frásos nyilatkozatai együtt járnak. Nemcsak a Szent Szövetség metternichi besúgó rendszere, hanem a nagyszámú reakciós „nemzeti betyárok”, irodalmi ellenségei miatt is. Ez utóbbiak, lévén kortársai, ellentétben a későbbi irodalomtörténészekkel, atavisztikus ösztönnel és irtózással érezték meg az újító Kazinczy európai mintákra hivatkozó nyelvészeti és esztétikai elvei és céljai mögött az alakot cserélt, gyűlöletes, régi jozefiniztikus felvilágosultság szellemének a szárnyacsapkodását. Az ellenség tömege mellett ugyanakkor ott voltak, bármily elenyészően kicsiny volt is a számunk, „a Jók és Eszesek” — azok, akikről annakidején, letartóztatása után, Budáról (1795. augusztus 17-én) írja öcséséről: „nem tudok egyebet, hanem hogy úgy viseljem magamat, hogy a Jók és Eszesek számjamaik és szeresenek” — s ezek előtt az inkognitó és minden cenzúra, rendőrkémek és lesben álló „irodalmi” ellenségek sokasága ellenére, vallani lett volna jó. Az ő ragaszkodásukat és helyeslésüket érzni, őket megnyerni volt kezdettől fogva mindvégig az ő életét betöltő nagy szenvedélye.

Az inkognitó és az expanzív magamutatás szükségletének ellentéte a két szükséglet között való feszültség és ingadozás szembeszökően nyilvánul meg abban, hogy miként dolgozza át az évek során, 1814-től 1829-ig nem kevesebb, mint hat változatban a maga múltját felidező „Pályám emlékezeté” kéziratát. Az eredeti terv nyilván az volt ezt úgy írni meg és csak addig az időpontig, hogy nagyobb kockázat nélkül közöl-

tetni lehessen. Ő azonban a tulajdon rendelkezése szerint a csak halála után kiadandó „Fogságom naplója” kéziratából, önmagával mindig újabb és újabb alkut kötve, nem tud ellentálni a vágyának, és abból mindig újra bele-beletold egy-egy újabb részletet a „Pályám emlékeztető”-be.

Amivel azonban sikerül neki tartósan fölbekerekedni az inkognitó kényszere és a saját túláradoan expanzív — ahogy Péterfy nevezi: nőies — érzelmi élete ellentmondásának, az egy a felvilágosodás egész korára különösképpen jellemző fantasztikus fikció, az, amit a nagy Diderot „a szent és felvilágosodott utódok”-nak nevez s ami Kazinczy számára is — Diderot szavával — „ugyanaz, mint a hívő számára a más világ”.

Kortársai feje fölött Kazinczy fáradhatatlanul ezekkel „a szent és felvilágosodott utódok”-kal keresi a kapcsolatot, néha nyíltan, néha jelbeszéddel igyekszik hozzájuk szólni. Hol a „maradék”, hol pedig a „halhatatlanság” nevén emlegeti ezt a boldog, tökéletes, csalhatóan és igazságos legfőbb és legzeretetre méltóbb fórumot, ami a jövő.

„Nekem pedig édes barátom az a halhatatlanság az egy bálványom...” — írja Kis Jánosnak egy évvel a fogságából való szabadulása után (1802. május 8.) — „Csak ez legyen enyém, örömet eltűröm ez életnek minden visszas eseteit... De ezt a becses bért nem adják olcsón. Azé lessz az, a' ki számot vet magával, hogy a természet mire hívta s a' ki hív marad mindvégig”.

S mert a Maradék egyelőre nem tud magáról gondoskodni, ő maga veszi gondjába: „Kérek kötetted e leveleimet is a Csehy levelei mellé, hogy én együtt menjek által vele és veled a Maradékhoz” — írja Beniczky Flóriánnak (1815. március 24-én). S ahogy hosszú évekkel szabadulása után is fenntartja és ápolja a kapcsolatokat a volt fogolytársaival, a levelekre, amiket kap, „holmi jegyzéseket tesz, melyek nélkül a levél textusai érthetetlenek maradnának” — az utódok számára. Rövid életrajzot ír jegyzetként minden fogolytársáról, és mint például egy Uza Pál nevű bajtársáról, jellemzést is: „Tiszta, nemes erős, lélek”.

„A Maradék”. Fogsága után lankadatlan buzgósággal vézi az előkészületeket, hogy majd méltóképpen készítsen el mindent a maradéknak, ennek a meg-

határozhatatlan időpontban megérkezendő, nagy vendégének a fogadtatására.

Életének ama végzetes fordulójánál, amikor 1794. december 14-én este anyja házában elfogták, s még aznap éjjel tizenkét ulánus dzsidás kíséretében elhurcolták, volt annyi lélekjelenléte, hogy közben egyéb, nem a rendőrség kezébe való irataival együtt tűzbe dobja az ő Rousseau-fordításának, a Contrat social-nak — II. József halála évében fogott hozzá s 1793-ban fejezte be — magyar kéziratát. Tudta tehát már akkor is, hogy milyen veszedelmeket vonhatnak az ember fejére bizonyos kéziratok. Azóta, a pör idején, még inkább megtanulhatta, mennyi bajt okozhatnak a lelkesen írt betűk. Különösen olyan embernek, aki nemcsak esetleg gyanús, hanem, mint ő, úgy van számontartva, mint aki már egyszer részt vett „a királyi méltóság s az ország közjáva ellen gonoszul szőtt összeesküvésben.” Ő azonban nemcsak harcosa akart lenni a maradéknak, hanem magát „a szent és felvilágosodott utódok” afféle archíváriusának a jövő számára megörzendő igazságok letéteményesének is tekintti.

„Fel fogom jegyezni barátságunk és jószágod emlékeztérére a következő időknek, hogy a Dayka papirosát s elveszettnek gondolt versét tőled kaptam meg...” — írja naivul az olyan ember öntudatával, aki jutalmat oszt, s nyomban magyarázza, s egyben technikai segítséget is kér hozzá. — „En minden becsesebb emberek hozzám írt leveleit félre teszem. s mikor egy kötetnyire gyűltek, együvé kötöttem. Ezért szeretném, ha azok, a'kik velem correspondentiában vannak, mindenkor egy formában írják leveleiket, p. o. vagy mindig in 4-0 vagy mindig in 8-0... a'ki valaha, vagy most, Literaturák historiáját írni akarja, tudja-meg, hol találhat dátumokra.” (Kazinczy levele Sárközy Istvánnak 1805. okt. 20.)

Hívó, aki hivatást vállal, kötelezettnek és felelősnek tudja magát. A jelen, a sivar, a süket és olykor ijesztően magányos „a következő időkötől” kap felemelően ünnepi pátoszt.

Neki meg kell írnia, s ott kell tartania a maga fiókjában a fogsága naplóját. De meg kell írnia, és hogy majd megtalálják, ott kell tartania magánál az egykori rabtársai tiszta emlékeit tanúsító „jegyzeteit” is. Ezek a jegyzetek időtlen latin nyelven írva, szűkszavú

tömörségükkel nemcsak afféle sírfeliratok, hanem épp azért, mert tanúvallomások az áldozatok mellett, egyben hallgatólagosan vádolnak is, és tetemre hívnak.

A Kazinczy hagyatékában megtalált egyik ilyen jegyzet rabtársáról, Hircgist Ferencről, így szól:

„*Vitae innocentissimae juvenis 19 annos natus, dum caperetur... deductus Spielbergam mense 7bri 1795. liberatus Munkácsii 1802. die 19. Sept. mox Vienneae 9-a Aug. 1804. mortuus in Ulnis dulcissime sororis.*”

Vagy a Martinovicsékkal együtt kivégzett Szentmarjay Ferencről

„*Magnae animae juvenis, formosus ut Adonis et Antinous. Etiam periit 20 Maji 1795.*”

Az ilyen „holmj jegyzések”-nek, a majdan élőkkel, a boldogabbakkal való ilyen makacs, jelbeszedszerű levelezésnek a drámai háttere az a haza és az a közszellem, az a helyreállított rend, mely Kazinczy elé 2387 napos fogsága után táru. Nemcsak az ő helyzete, de a világ is gyökeresen megváltozott.

Még abban az évben is, melyben elfogták, kertelés nélkül írhatta meg Döme Károlynak, aki elküldte neki Bossuet egyházi beszédeinek a magyar fordítását, hogy

„lehetetlen volt sokáig olvasnom... (Bossuet) tanításai egy olly ember füleiben, a'ki nem a' más karján lép, hanem tulajdon szemeivel választja az ösvényt, elviselhetetlen, sőt lelket öklendező riasztás... Sajnálottam, hogy tégedet; a' papság elrablott a' világtól... vérzik szívem, midőn azt kell szemlélnem, hogy TE is azok közé állasz fegyverekkel, a'kiktől én iszonyodom...”

Hogy milyen szabadság az, amit viszszaadtak neki, abból hamarosan ízelítőt kapott. Szabadgondolkodónak, jozefinistának lenni ekkor már főbenjáró bűnnek számított. A Kazinczy szabadulása utáni esztendőben, 1802-ben, egy felforgatónak minősített gúnyirat megírása meg valami tréfás lakodalmi köszöntő felolvasása miatt — ez utóbbiból érzékeny papi fülek a vallási szertartások csúfolását vélték kihallani — szerzőiket, két vidám embert, névszerint Zsarnóczy Jánost és Mikola Istvánt, pörbe fogtak és fejjesztésre ítélvén, hóhérrkézre adtak.

Ezen a Magyarországon kell Kazinczynek újra kezdnie, és ez esetben ez annyit jelent, hogy folytatnia az életét. Folytatnia azt, amit elkezdett. S érdekes,

hogy még a magyar irodalomtörténet szempontjaival és értékeléseivel szemben marxista szempontokra hivatkozó Révai József is Kazinczy esetében annyira magáévá teszi a magyar irodalomtörténetek hagyományos felfogását, hogy mint vitathatatlan, köztudomású tényt emlegeti a két Kazinczy verziót.

„Hiszen tudjuk” — írja „Marxizmus és magyarság” című könyvében — „hogy Kazinczy, aki a Martinovics összeesküvésben való részvétel miatt nyolc évig raboskodott Kufslein és Spielberg császári börtöneiben, szabadulása után nem csak a körülmények kényszere miatt fordított hátat a felvilágosodás plebejus irányzatának, a jakobinizmusnak, a politikának, hanem belsőleg is.”

Kazinczy azonban a maga életének a folytonosságát akarja megvalósítani a megváltozott országban. Ott, ahol a nemesi ellenállás leghangosabb vezetői egykor jozefinistaként; gyűlölték, s most, mikor ugyanezek a nemesi szabadságokat és előjogokat tiszteletben tartó császári udvar leglelkesebb hívei lettek, a börtönviselt Kazinczy még kevésbé volt vonzó a számukra. Még azok a „felvilágosult” főurak se akarnak tudni róla, akik egykor szívesen látták. Ez annyira köztudomású az úri társaságban, hogy az idősebb báró Wesselényi szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy ő kivétel:

„Ne gondolja az Úr, Barátom Uram, hogy reám is elragadott volna az új betegség, mely megszókozott némely embereket környékezni, midőn az Úrral találkozónék és ezért nem feleltem volna mind eddig” — írja 1802. április 15-én Kazinczyhoz intézett válaszában.

Maroknyi műkedvelő, tollforgató földbirtokoson, papon és egy-egy olyan ritka vérbeli költőn kívül, mint Csokonai, Kazinczy a saját osztályánál az országban csak fagyos, ellenséges indulattal, vagy éppen a rossz társaságba keveredett, elzüllött úrnak s a tegnapi rabnak szóló megvetéssel találkozik. Anyja és testvérei úgy bánnak vele, mint az ősi nemesi család szegényével. Mindent, amit tesz és nem tesz, egyaránt rossz néven vesznek tőle. Közel jár már ötvenedik évéhez, mikor családja, miután kiforgatta minden birtokából, szemére hányja és számonkéri tőle azt is, hogy levélíró szenvedélyével túlságosan nagy portó költségeket okoz.

Ennek a magyar literátornak, a magyar irodalom történetében az elsőnek, aki nem melleleg írt is, hanem aki

semmi mást se akart, mint írni, és semmi más se akart lenni, mint író, így fejlődik egy valóságosan monománikus viszonya „a jövődühöz”. Amit 1810. júl. 27-én Kis Jánoshoz írt levelében külön még alá is húz, valósággal mottója marad egész életének: „szükséges, hogy a későbbi kor ismerje gondolkodásomat”.

Ez a viszony a maga intenzitásában egyedülálló, s nemcsak a magyar irodalom történetében példátlan. Ez az a rendkívül szenzibilis emberé, akinek nem csupán a fogságából való szabadulás után, hanem valójában már sokkal előbb, a jozefinisztikus valóság, a jozefinisztiikus harcok és remények nagy katasztrófája óta keresnie kell, s hába keresi, mert — barátja, Kölcsey szavával — „nem lelé honját a hazában”.

Ha Kazinczy egy lett volna a nagy költők, ha egy lett volna azon kevesek közül, akiknek megvan a hatalmas alkotó képességük, és lázadásukat, csalódásaikat és vágyaikat, egész lényüket úgy szólaltatják meg, hogy azok megtalálva a maguk egyszerű és végleges egyéni kifejezését, a szóban testet öltenek, akkor neki is képzelete minden erejét lefoglalta volna maga a költői mű”.

Kazinczy azonban a költészet szerelmese, de nem ihletettje. S így a teljes közlésnek kielégületlen szomja, állandóan sarkalló szükséglete élete uralkodó szenvedélyévé teszi azt, amit talán a hatás keresésének lehetne nevezni. Minthogy a teljes közlésnek csak a művészi szükséglete él benne, de nincs az a költői hatalma, hogy egy-egy szimbólummal, képpel, ritmussal magát a maga korával, a maga magányával és sorsával minden időkre *kimondottá* tegye ő maga, mindennél fontosabbá válik neki, hogyan tükröződik, s hogy híven tükröződjék másokban. Innen ered a huszonkét hatalmas kötetet kitevő levelezése, s azon túl is a betűknek az a valósággal hihetetlen tömege, amit nem szűnik meg sziszifuszi kielégületlenséggel haláláig produkálni. És szinte kivétel nélkül mindig úgy, hogy tudatában jelen van egy boldog és igaz jövődű, valamiféle győztes II. Józsefnek a visszatért kora, s annak a színe előtt veszi kezébe a tollat, s bármi címet is ad a kéziratának, s bárkinek is címezi leveleit — Pintér Jenő szerint még hetven éves korában is képes volt egy hónap alatt hetven ívet írni — a címzett neve csak ürügy, az akart, a követelt, a ki nem mondható is meglátó, a hallucinált jövődű az, aminek ír, aminek a tükrében látja ma-

gát, s aminek a tekintetéből helyeslést, igazolást, buzdítást — és megértést akar kiolvasni.

Ezen a helyen azonban külön is hangsúlyozni kell, hogy ez nála mégsem jelent a lemondást arról, hogy minden gondolatával a saját korára is hasson. Kazinczy nem fantazsza. A jövődühnek istentétele, az istenfített jövődühöz való viszonya, a saját kora, az akkori magyar jelen ellen való lázadásból fejlődött ki. Fájdalmas mélyen átélt intellektuális, esztétikai és erkölcsi természetű lázadásból. Jozefinista, mert II. Józsefben az akaratot látja, hogy — mint annak a magyar főcancellárhoz szóló egyik utasítása hangzott — „minden tekintet nélkül a múltra és a jelenleg fennállóra” alakítsa át egy elképzelt jövő képére a jelent; II. József valósággal megigézi Kazinczyt azzal, hogy úgy nyúl a valósághoz, mint poéta a témájához, művész az anyaghoz. S a jozefinizmus tragikus kudarcra Kazinczy szemében pillanatig se volt bizonyíték se a jozefinista célok, se a jozefinista módszerek, se pedig az ő saját lázadásának és szándékainak jogossága és igazsága ellen.

S mikor fogságáról azt írja: „Hét és fél esztendő veszvéen el örök munkátlanságban, de nem kontemplációk nélkül, meggyőződtem az iránt, hogy nyelvünket és literaturánkat mostani korában semmi se gyarapíthatja inkább, mint ha a régiség és a külföld klasszikus íróit minél nagyobb gonddal fordítgassuk” — ebben nemcsak hogy nincs árnyéka sem „bűnbánásnak” vagy a múlttal való szakítás vágyának, hanem, ha első pillanatra meglepően furcsa is a kontempláció tárgya, felelet mégis arra a Kazinczy számára nyilván magától értetődő kérdésre, hogy *miként* lehet és kell neki, az ő adottságaival tovább folytatni a küzdelmet, melyet sose szűnt meg életétől elválaszthatatlannak tudni.

S ha a kielégületlenül lázongó, legőszintébb, mélyről jövő intellektuális és esztétikai igényesség nem is elég ahhoz, hogy valakit alkotó művésszé, nagy költővé tegyen, ahhoz elég volt, hogy a legszívárabb és legellenségesebb körülmények ellenére is képesítse Kazinczyt arra, hogy betölthesse egy új, szűk feudális béklyóktól szabad magyar irodalmi élet legnagyobb ébresztőjének és megszervezőjének történelmi szerepét.

Nem úgy és nem azért, hogy és mert „háta fordított belsőleg is” jozefinista és jakobinus múltjának, hanem ellenkezőleg épp azért, mert az ahhoz való te-

vékény hűségének, benső következtességének, a folytonosságának ez lett az egyetlen gyakorlatilag hatásos és lehetséges megnyilatkozási módja.

„A Jókhoz csatlani magamat! — az vala nékem elejétől fogva leghevesebb vágyódásom, az minden keveltségem... Ez lesz az áldás is, mellyet a' kevés napok alatt megszületendő fiamnak vagy leányomnak az első atyai csókkal adni fogok. Vonják meg ő tőle a Végezések bármely más adományokat; fiamat, ha nekik úgy tetszik, hagyják ismét azon rettenetesen-szép utat menni, mellyet atyja járt...” — írja 1805. július 30-án idősebb báró Wesselényi Miklósnak, és ugyanez év október 1-én a levélre, melyet Sárközy Istvántól kapott, azt írja válaszul, hogy a levél „boldog idők emlékezetét támasztotta fel”. S folytatja a büszke hitvallással: „Én az vagyok, a'ki voltam: képzeld, melly keserves ezen érzésekkel azt látni, hogy némely gyáva fő vagy megváltozott, vagy nem mer a maga alakjában megjelenni.”

S hogy csakugyan az maradt, aki „a rettenetesen-szép úton” ment, arra bizonyították, hogy ellenségei is ugyanazok maradtak, s ugyanazok közül kerültek ki, hogy az esztéta Kazinczynak ugyanazok ellen kellett küzdenie élete végéig, akikkel a forradalmár császár, II. József tanfelügyelőjének sem sikerült megértetnie magát.

S éppen ez az esztéta Kazinczy az, a'ki messze maga mögött hagyta a Bessenyei utilitarisztikus és racionalista felvilágosodási koncepcióját; az ő szemében a szép vers, dráma vagy regény már nem „széptudomány” s nem a levonható tanulság miatt érték, és a szép iránt való fogékonyság neki már mást jelent, mint pusztán tanulási hajlamot. A szép már nemcsak afféle komoly és hasznos ismeretek érdekében nyújtott csalogató mézes madzag, hanem önmagában vitális érték, az élet emberi gazdagságának, az ember erkölcsi és intellektuális igényességének a vele járó bujtogatója, megvesztegethetetlen nyugtalanító, mely — s ez Kazinczy szava — „ki fog emelni a hazafiság szűk köréből a kozmopolitizmus magasabb régióiba”.

Kazinczy az első a magyar irodalom történetében, aki az értékek rangfokozatában nem rendeli alá vallásos, nemzeti vagy nevelési céloknak „a szépet”, és aki az esztétikai érték öncélúságát, mint az emberinek legmagasabbrendű megnyilatkozását *polémikusan* állítja szembe mindennemű egyházi, nemzetieskedő és rendi korlátozottsággal.

Kazinczy a felvilágosodásnak egy megkésett, de egészen sajátos irányát, a körülményekből és az ő egyéniségéből magyarázható harci módszerekkel képviseli: a sötétség magyar hatalmai, az előítélet, a hagyományos mitikus babonák ellen már nem a józan ész, az észszerűség, a ráció, nem a felvilágosodás klasszikus fegyverzetében viseli a harcot. A szép érzelmek embere, a szép iránt érzékeny ember, a szép kultusza válik nála eszményé. S ez az eszmény nem úgy jelenik meg, mint valóság fölt lebegő schilleri ideál, hanem mint hatos megációja a hazai hatalmaknak, hazai állapotoknak és a nemesi hazafias tendenciáknak. Olyan esztéticizmus ez, mely egyben az egész adott valósággal szemben a tagadás állásfoglalása, és mely mint megengedhetetlen és egyébként is lehetetlen utasít el minden semlegességet a jelen élet bármely közös és általános kérdésével szemben. S hogy így van, azt Kazinczy nemcsak nem rejti véka alá, hanem lehetséges és lehetetlen alkalmakkal is mindvégig töretlen harci kedvvel hangsúlyozza. A szerencsétlen, fiatalon elhunyt Dayka Gábor élettrajza is keretté válik a keze alatt, alkalommá hitvallásra és támadásra.

„A mi nyelvünk keleti, ennek egészen más geniusa van, mint a nyugatiaknak. Nekünk nem ezeket kell követnünk, nem ezeknek szépségeit kell magunkra raggatnunk; azok a szeplőtlen szűz, a magyar nyelv természeti pirosság által szép arcain csak kemőcsök... Keletre vissza, nem nyugatra!” — így adja elő 1813-ban megjelent Dayka-élettrajzában a programot, melyet még a II. József ellen szervezkedő nemzeti ellenállás óta meggyűléseken és nemesi irodalomban évtizedeken át hallhatott, illetve olvashatott. S ezzel a programmal szembezegezi nyomban a magát: „... minekelőtte a festésnek, faragásnak, muzsikának s architektúrának tanulása végett, hogy ne európai, hanem magyar iskolánk lehessen, utunkat az Ural hegyei felé vennők — oh ott igen szép festések, faragások, szép muzsika, gyönyör paloták vannak! — megengedik, hogy mi a Vaticanum és Campidoglio s a Museum Napoleon felé vegyük utunkat, itt a Raphael és Le Sueur s Poussin festéseit s a Róma s Herculanium fennmaradt kincseit csudálni, s a Palladióktól s Vignoláktól, a Haydenektől, Mozartoktól, Salieriktől, Cherubiniéktől leckéket venni. Azoknak a Don felé szerencsés utat s gazdag zsákmánnyal megérkezést kívánunk.”

Az egyenes hitvallásra azonban még egy irodalmi életrajz keretében is talál ürügyet és módot. Amennyire már az az egykori rabnak, s hozzá még 1813-ban egyáltalán lehetséges. A cenzornak nem szabad észrevennie, de talán a kevés beavatott kortárs, aki még emlékezett, megértette. De a legfontosabb, a jövődő, a maradék — ahhoz szól át az idő kerítésén, s teszi, akarja tenni a maga cinkosává, mikor gondosan úgy viselkedik, mintha csak tárgyilagosan vázolná fel egykori barátja, a költő Dayka életrajzi adatait:

„1787-ben Egerbe ment s nevét a kis papok lajstromába íratá; s közelítvén november, Bodnár barátjával egy kocsin Pestre utazott, hol akkor az egész ország növendékei, Verhovác és ezen nagy férfiúnak s zágrábi püspökségre emeltetése után, Wohlgemuth uraknak gondviselése alatt tanítottak.”

Kazinczy nem felejtett, de számolt, és jól számolt annak a cenzúrának a feledékenységgel, amely nem vette észre, hogy *milyen* hitvallás rejlik a-

mögött, hogy ő, aki részese volt a Martinovics-Hajnóczy összeesküvésnek, s a kiről az ügyész, aki kihallgatta, „a marha Németh azt hitte, hogy vallani fog”, hét és fél évi rabság és tizennyolc évvel a pör és a kivégzés után Vrhovac neve mellé odacsempészi annak a meggyőződésének a kifejezését: „nagy férfiú”.

Ez a Maximilian Vrhovac Martinovics apátjának volt a barátja, s annak idején Martinovicsékkal együtt akarták pörbe fogni. S mint azt Vaso Bogdanov jugoszláv történétíró bebizonyította, csak az mentette meg a többi összeesküvő sorsától, hogy azok „igen intelligensen, határozottan és sikeresen”, állhatatosan tagadták, hogy a zágrábi püspök részt vett a politikai összeesküvésben. Egyébként ő volt az, aki magas egyházi méltósága ellenére, nyilvánosan felszólt az ellen, hogy a II. József által felosztatott szerzetesrendeknek Magyarország és Horvátország területén újra megengedjék a működést.

Az ember csatája

Pavle Popović

Prológus

*Nincs késem de kirántottam a bordám
és markolatig döftem a nap állkapcsába
nem ismert rám talpam alatt a föld
a kő fészke nekem nem ágyazott
nem nézett rám a bennem távolodó testvér
csak a szó értett meg de amikor már nem voltam*

*a pásztorok jobbvállra vetették a tilinkót
a lány kezdte befogni a folyót
lassan hamvadó virágai közé
az emberek kezeket és szemeket osztottak ki egymás közt
valaki csak kezet szerzett valaki csak szemet
valakinek semmi sem jutott
aki amit bírt elhányt maga mögött
hogyan mentse a bőrét*

*fáklyát gyújtottam épen maradt fejem fölött
visszaadtam a megígért szónak a vért és a tüdőt
a megígért visszatérésnek a tűrés régvárt értelmét
ráléptem az önmagamból gombolyodó tejútra
tűzem lángra kap — tehát az enyém
ó kenyerek és lobogások!
és most hová: melegedni vagy elégni rajta
kétségtől marva vakon megosztva
világot és virágot illeszttek össze valami lehetetlenné*

*gonosz volt aki mondta:
az eltévedt kés
sose talál vissza a kenyérhez*

Indulás fogalma

megyek taposok magamon mint aki sose tér vissza
egymásra épült rétegek közt róka-tudattal
megyünk mindenki a maga fejében mégis végtelen úton
megyünk együtt és mindenki a maga fájdalomért
megyünk: csók a nyomra
megyünk szeretve megyünk hátrálva megyünk alva
megyünk holtan
megyünk — s már azt se tudjuk: vagyunk-e
mozgásba ojtott makacs szeretet
zsigerig hasított villanva fájó terpesz
ölnyi meleg hús tiszta föld
bemegyünk a csonton kilépünk a szem fény-nyílásán
támolygunk a vérünkben eltűnnek a megszokott bábok
sétálunk a bőrünk alatt akár a holdvilágon
összeütközünk és nincs kijárat
látjuk: nincs más hátra
mint kapaszkodni fölfelé
ki mennyit bír ki meddig ér
ó gyönyörűség győzelem és káprázat kaptatója
ó bátorság önmagunk titokzatos hegyorma

nem maradt más hátra
mint kapaszkodni fölfelé!

ki mennyit bír ki meddig ér
és amikor azt hisszük kijutottunk
tüzet rakunk a szerelem tisztásán
kinyújtóztatjuk gémberedett tagjainkat
s fölmelegítjük a megőrzött gyümölcsök maradékát

Tífusz fogalma

öllek amikor öllelek
tapaszd a füled erre a szerelemre
a szavak most egészen mást gondolnak
mögöttünk vihar bennünk is vihar
kínnal szennyez undorral perzsel
a világ szétszórt bele kusza húr
egyhangú fájdalmat gajdol
a szomj mérgezett nyelve nő bennünk
kiüttuk mind a fényt és a vizet
ahogy fölfogott értelme elapadt
kínjaink forrását
szopjuk most magunkból
tapaszd szerelmed erre a szomjra
védjük meg magunkban
a virágot vagy a pernyét

Menetoszlop fogalma

szüntelenül
vonul a föld alá
süllyed a történelem óriás méhébe
ahonnan nem hallik ki a kiáltás
szüntelenül
tör föl a föld alól
akár a víz a kenyér a virág
ez a szívben újuló reménység
homlokomon vizsgálja arcát
megy és soha sincs vége
a nap és a sír közt

szorosan zárja a kört
hova visz ez az út
mesébe madárba szitokba
előre ne forduljunk vissza ha nem muszáj
mögöttünk fut az árnyék
és feni a fogát

Éhség fogalma

Ülök magamban egyedül de teli a világgal
és nő a vak némbor mint a felhő
fogatlan testtelen semmivel teli
amott mögöttem már nem hallatszik
a menet zaja sérthetetlen világ
csikorgó üresség állkapcsa
mondj hát mit akarsz tőlem telhetetlen
a lélegzésem meglesett titkos táncát
bezúzott koponyám
városát adjam
partot virágot hidat
azt a lobogós hajót a homlokon
mely élesfogú sziklák közt hánytorog
az alig szerzett máris összetört szem-tükröt
a leányajak kifakadt fekélyét
akarod azt a rongyos utcasávot
ami még mindig menekül menekül bennem

lám semmi sincs csak ez a végtelen harc
és rág rág minket roppant szájában forgat
semmi sincs csak mi ebben a harcban
az első csont az álom a gyümölcs
ez a jele hogy élünk

a fogvacogó éhség asztalánál
mindenki a maga mesés mélységébe bámul

Célpalóvadás vagy düh fogalma

És akkor nincs más hátra
szorítsd szíved a csőbe
vajon ez-e a megígért híd
önmagad értéséhez
a görcsberándult ujj dühében
az ősök útjelzője
vagy egyszerű kilátás a világra
az álmok kertjét kerítő sövény
esetlen lábna nem sejtett köfal
vagy talán önmagad átka

és akkor nincs más hátra
csövön túl a föltámadt élet
célozz
a közepébe düh!
köpünk rád hazug szégyen
a torkig érő vér kapuján át
előre most gyógyítani a látást

Neretva fogalma

összebújtunk éhesen a csontjaink körül
melyeknek csörgése hangosabb
mint a szertesét kibomló p'krines rózsaák
összebújtunk éhesen a csontjaink körül

nem tudtuk mit tegyünk velük
találgattuk: kutyáknak hagyjuk-e
vagy hurcoljuk át a túlsó partra
elhatároztuk: mindenki kivágja a fáját
ki lányt ki nótát
ki madarat ki bordát
kompot ácsoltunk és elindultunk lefelé a folyón

ó úszunk a zöld folyó hátán!
megőrültek csontjaink a kompnak
nótára zendítettek
összekoccantak
és kiitták egymást velőig

Sebesült éneke

néha a föld vizet tart élénk
néha kenyeret néha fát
néha a föld minket visz néha őket
néha a föld fülét hegyezi
hallgatózik: még lüktet
még puszog bugyogva a vér:
megyek már hozzád átöltözni
a fényben megfürödtem
néha a föld kinyitja a szemét
nem hisz a szemének
megtapogat ránkmered hogy megbizonyosodjon
néha a föld beszippant mindent
szeretetet dühöt és lázadást
kicsempészett dadogó üzenetet
elhullott léptek kusza nyomait

néha csak
élénk tartja valaki csontját

néha az ég rongy tüdejéből
a megtagadott fecskecsőrből
földre sebünkre csöppen a farkar kékség
néha rossz ponyva
néha horpadt tető
a fejünk fölött
néha csak
néz a szemünkbe
keresi fénybe mosdott arcát

Sz ut j e s z k a f o g a l m a

minden folyó
visszatért forrásához
megszomjazva merültünk fel belőle
reménytelen bírok: a még eleven
s hirtelen fölfedett óriás gyerekkor romját
a mondává levés lendületével letiporni
a tett kihúzott agyaráat viczorítom
kicsit másképp kicsit emberebbül
belenövök a kiszámított halál végösszegébe
szemben a sikoly virágait tépdeseő süketséggel
megtalált atyám tőled ez a nap ez az iszony
amit az elszabadult látványok görcse üldöz

kétszeresükre nőttek a hegyek
fejükhöz kaptak és táncba fogtak körülöttünk
lám új bolygó a szűkülő húsban

a vágyott tisztás kitárt kapuja
a füst-tető résén bekukkantott az ég
megsimogattuk a látás szürke sörétjével
de szétpukkant a fejünk fölött
volt aki elkapott egy szilánkot és a keblébe dugta
volt aki megtöltötte vele a puskáját
a gyümölcsfákon egyszerre megértek a kövek
s potyogni kezdtek a tenyerünkbe
volt aki megkérdezte: mit tegyek veled
volt aki belekóstolt volt aki megcsókolta a feje alá tette
és elaludt volt aki a nevét is elfeledte
névsorolvasás után kevés csillag maradt
az is alig rázta le a fejről
hirtelen elégett röpte hamuját
végül leszögezték: sok a holt madár köztünk
gyerünk innen mit akarunk itt
itt nincs menekvés

Requiem egy névtelennek

Az ember után
üres marad a fény
fecske zuhan fejest a holt búzába
vérbeborul a madárijesztő
a púpos utak behorpadnak
saját farkától fut a gyík
a világ fonákjára fordul
a nap meghasadt képe
önnön tükrébe dermed
ki véd meg minket az égtől
csak a semmibe kúsó ösvény
valószínűtlen kő-gyugalma
marad meg itt

egyik kezem napot markol
a másik kihűlt port
szerelem és sír közt
alig fér el egy ember lépte

Áttörés fogalma

és amikor az egyedül maradt ember
elindul
jön a fa és szól: én vagyok Koszta
jön a fű és szól: én vagyok a nővér
jön a felhő és szól: én vagyok Szteván
jön a kő és szól: kenyér és puska
jön az eper a lepke az eső
én vagyok Jéla én Ivana én Jozsip én a futár
lám vagyunk még elegenden
és most előre ki a fájdalom makacs tornyából
ki ebből a hajóból amit az idő összetört alattunk

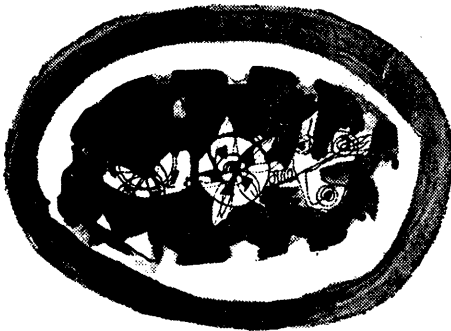
a föld átfordul a másik oldalára
a nap becsukja könyvét
hajába túr és lefekszik aludni

Befejezetlen

gyűrűzöm most az állandóságot
rokon lázzal nézem a tüzet a földet a vizet
pásztorokodom a szépség elmerült álmú mezőin
elültem a világot látásom legbelsejébe

vérbő nyelvekkel csempézem az átalakulás sorsát
nem érdekel az edzhetőség öntöm bőven a szem acélját
új s új formákba olajos lassú kúszással
a bennem növő legenda látja: a világ visszavedlik
szoktatom magamat magamhoz kést és rózsát öltök
és lett a világ amilyen nem lett csillagszóródás mágijája
felfoghatatlan körök köde pora zenéje
egybetorkollott mielőttünk
ez a vad bőség: a sokszarvú nap
a nyúlós sötét a bajtárs a harmat a kimerült vas
és a nagy Semmi
akkor megnyílt a föld kapuja
kijött Milos a hangszerével
kijött Szteván és a negyven kőműves festékekkel ecsettel
szempillantás alatt megfestették a háromfejű sárkányt
és új hidakat raktak
az akasztottak kiléptek a hurokból
és azt mondták: még csak egyetlen egyszer...
megegyeztünk bölcsen és egyszerűen
mint kéz a kézzel
zászlók helyett kőtűztük az ingünket
és elindultunk számlálatlan
az órák nekilódultak hogy utolérjenek
de mi sem lehetett gyorsabb nálunk
szétfutottunk a földön átvarázsoltuk
házakká lámpasorokká lépcsőházakká
figyelmeztetéssé
szétfutottunk akár a fény a könyvekben és az utódokban
és eltűntünk a végtelen folytatódás sűrű szövevényében.

Ács Károly fordítása

A kis tiszifusz története

Deák Ferenc

Milyen különösek ezek az őszi napok! Nem is ismerek már rájuk. S magamra is alig ismerek már. Akadozik a gondolatom, s nem hevít fel semmi a világon. Szinte örülök az emberek és a tárgyak kisebb-nagyobb katasztrófájának. Szinte kielégít a tragédia.

Itt fekszem most a folyóparton, és hagyom, hogy teljen az idő, hogy a levelek hulljanak, és nem törődöm vele, hogy a folyó, lám, olyan szemtelenül nekilendült, és úgy folyik, hogy az emberek csodálkozva lesik, meddig gyorsul és mi lesz a vége ennek a különös özönlésnek.

Félrefordítom a fejem, látom, amott három feketeruhás öregúr ballag, távolabb tőlük egy diáklány álldogál, s mögötte homokhegyek fehérlenek, sziporkáznak ebben az érett őszi napsütésben. Igen. Most már a fákat sem tartom vissza. Valamikor szívdobogva figyeltem a lombokat, s úgy rémlett, hogy féltékeny őrködésemmel szinte visszatartom a levélhullást, ám egy éjjel mindig becsapott az ősz. Hirtelen rozsdavörösek lettek a lombok, s akkor már hiába őrködtem. Hullottak, libegtek a levelek, de még ez sem vette el a bátorságom akkor. Hittem, hogy a következő őszön nem alszom el azon a bizonyos éjszakán, s a fagy vagy a köd nem tör be a gyümölcsösünkbe.

Mekkora önámítás!

A folyó most is rakoncátlanul zúdul alá, éppúgy, mint amikor fentről, basakürtői házunk elöl figyeltem szürkésárga szafágját. De akkor hittem, hogy a folyó csendes, s mint fuvolaszóra a kígyó, úgy hallgatna szavamra, ha akarnám.

Basakürtő, ott fenn a város fölött, a folyó túloldalán, a most vörösbe öltözött szelíd hegykoszorú — ez az én igéssel, titokzatosságokkal, lidércekkel és csodaságokkal teli világom. Ott fenn . . . Csak a fejem kellene kissé félrefordítanom, hogy lássam, merre van a házunk, merre van az „Aranyiccé”-hez címzett vendéglő, merre a kápolna, és merre a náddal benőtt zeg-

zugas patak völgy. De nem fordítom a fejem semmerre, hagyom, hogy szemhéjamon átverjen ez a langyos, érett, őszi napsugár.

Szinte örülök az emberek, növények, állatok mulandóságának, örülök az élet mulandóságának. Csak ezt mondhatom most, félhangon, mert ismerem az embereket: ha kiabálnék, nevetnének rajtam, s vállon veregetnének: „Túlságosan fiatal vagy még, fiam, és egy kissé vakmerő”. Igen! Pontosan az. Vakmerő vagyok! Talán azért, mert anyám annyira szerette a vasárnap délutánokat, és a végén a napnak épp ez a szaka lett végzetes a számára. Éppúgy, mint ahogy apám számára végzetes lett a kocsikázás. Talán azért vagyok vakmerő! Vagy mert soha senki sem hallgatott rám, mert úgy volt az emlékezetem óta, hogy mindenki a maga világát élte ott fenn, abban a kicsiny, alacsony hegyi házban. Én nem tudtam külön világot teremteni, én nem tudtam magamban tőprengeni, napokig, hónapokig, évekig, nem tudtam, nem tudtam!

Vagy talán tudtam is. Amikor a prэшázba szöktem kora tavasszal, s a hatalmas üres kádba húzódtam, s beszéltem összevissza, mert olyan szép volt, hogy visszhangzik, megnyúlik, megváltozik, minden hang ott az erős szagú, nagy kádban. Olyankor az az érzésem támadt, hogy van velem valaki, aki nagyon hasonlít rám, aki szinte velem beszél, s abban a pillanatban rájöttem, hogy szép dolog volt ott egyesegyedül ücsörögni, és hinni, hogy létezik még egy, még tíz olyan, hajszálnyira olyan ember, mint én. S hogy velük beszélgethetek. De ez csak tavasszal volt, amikor naphosszat ott kuporogtam és beszélgettem a kádban. Az csak tavasszal volt. Néha szinte belerészegedtem már, s önkívületben beszéltem. Sokszor éjszakánként is arra ébredtem, hogy homlokom csupa veríték, hogy kiabálok, beszélek összevissza, és hallgatom és várom, visszhangzik-e.

Talán ez volt az én világom. De olyan fakó, olyan kibírhatatlanul színtelen volt az a tavasz, s talán azért beszéltem a kádban, hogy odakint a gyümölcsfák kivirágozzanak. S amikor egy este kibújtam a kádból, s a prэшás ablakán, mint valami rózsaszín kendő, belobogott egy csíntalan barackág telistele virággal, meg voltam győződve, hogy az én beszédemre borultak virágba a gyümölcsfák.

Mekkora tévedés!

A prэшázba nem mentem többé. A tanya körül üldögéltem, s oly kellemtelenül éreztem magam, ha véletlenül szigorú anyám szóltanul elhaladt közelemben, vagy az ablakon keresztül meglátott. Ilyenkor sírni szerettem volna, dühöngeni, kiabálni, de csak durcásan odébb szaladtam, s késő este tértem be a tanyára.

Olyan ürességet sohasem éreztem magamban, mint szeles napokon. Süketség ereszkedett körém, s a szél süvöltésétől nem tudtam menekülni. Akkor olyan jól esett volna, ha anyám behív a konyhába, s kukoricát morzsolat velem, vagy lencsét ad válogatni. De ő sohasem hívott be, én meg csak rohangásztam le-föl a szőlősorok között. Ott fenn egész hétig fújt a szél, és én már sírni se tudtam, annyira kiszáradt a szemem, szám.

Talán ez volt az én világom akkor, amikor még nem tudtam, hogy okvetlenül fontos világot teremteni, mert különben (egyelőre) apámék minden öt percben elvesztik türelmüket, s én húzom a rövidebbet.

Igen! Én épp vakmerő akarok lenni! Vakmerő! Itt fekszem már három napja délelőtt, délután, és úgy látszik, az idő is kedvez. Nem borul be, de még csak egy kis futófelhő sem takarja el a napot. Estére pedig megint eljönnek ők. A gitáros megint játszik, ők pedig isznak-esznek, és szívesen látnak engem is. Bár számukra én nem vagyok senki, se vakmerő, se valami más... Egyszerűen számba se vesznek éppúgy, mint egymást sem. A gitáros meg alig beszél. Hozzám még két szót sem szólt, csak egyszer idenyűitott egy rumosüveget, de az más volt, mint amikor ott fenn Basakürtön, abban

a kis alacsony házban, otthon, apám idnyújtotta a borosüveget. Mert nekem akkor egy-két pohár után megeredt a nyelvem, s apám olyan pofont adott, hogy leesem a székről. Jó lecke volt. Most legalább nem kell szégyenkezniem a gitáros és társai előtt.

Lám, az a három öregúr hogy körülfogta azt a diáklányt. A három totyákos, hogy magyarul. Milyen fűgék a mozdulataik! Ki tudja, talán nyugdíjas tisztviselők vagy elaggott üzletemberek. Talán autójuk is van, s arról magyaráznak az ijedt diáklánynak. Odébb úgy villognak a homokdombok, melyeket a kotrógépek dobtak ki a partra. Három öreg róka. Ismerem az ilyenfajta urakat. Vasárnaponként felautóztak az „Arany iccébe”, hogy tiszta levegőt szívjanak, és részegre igyák magukat. Az „Arany icce” tulajdonosa egy hatalmas, hájas ember volt, de hangja olyan cincogó, sipítózó, mint egy tüdőbeteg kislányé. Igen, Basakürtő olyan bortermő vidék, hogy országszerte ismert. Apám is szőlőműves. Az ő bora is kitűnő. De az „Arany icce” vendégei azt nem tudták. Nem is tudhatták. Csupán anyám tudta összehasonlítani, milyen különbség van az „Arany iccében” mért bor és apám bora között. Csak ő tudta. Anyám. Az én, valamikor szép, fiatal anyám. Hogy eltelik az idő! S én mennyire megváltoztam. És ezek az őszi napok is egész mások, mint régebben ott főtt, Basakürtőn. Most hasrafekszem, és ha sikerül, alszom egyet. Még csak alig három óra, délután. Lám, a kis diáklány még mindig ott áll a homokdombok sziporkázásában. Az a három öregúr mégiscsak elaggott üzletember lehetett.

Akkor már tudtam, hogy mindenki saját életét éli, saját világát építgeti. Akkor már nem is rohamoztam se szóval, se könnyel apámék világát. Én még kis vándor voltam, ki saját magát keresi, ki játék híján összebarangolta Basakürtőt, környező vonulatait. Akkor már sejtettem, hogy aligha tudom álmatlankodással és kitaró vigyázással visszatartani az ősz. De azért hinni is kellett valamiben.

Anyám esténként a ház elé ült, és hosszan nézte a várost, figyelte a kacsingató, színes fényeket, az — onnan fönről olvashatatlan — fényreklámokat. Hosszan nézte, vágyódva nézte a várost, ezt csak most tudom, amikor ő már nem mondhatná el, amikor csak én mondhatom félhangosan, mert ha kiabálnék, az emberek kinevetnének, s azt mondanák...

Vasárnap délutánonként atyám leballagott az „Arany iccébe”, leült az egyik asztalhoz, aztán vörösborot kért, s a kocsmáros feleségével és csúnya vénlányával hosszan elbeszélgetett. Ilyenkor érkeztek a városi vendégek is, s a zenekar is munkához látott. Anyám egyszer engem is elvezetett az „Arany iccébe”, de én semmi érdekeset nem találtam ott. Akkor a rádió szólt, a zenészek még nem érkeztek meg. A kocsmárosné egy darabka csokoládét adott, s amíg azzal foglalatostkodtam, nem is érdekelt, miről beszélgetnek. De amikor elfogyott a nyálánság, figyelni kezdtem. Apróságokról volt szó, hülye hétköznapi, színtelen beszélgetés volt az, és én sokáig nem tudtam megérteni, miért szeretett anyám annyira ott üldögélni vasárnaponként, de később rájöttem, hogy ezek az apró színtelen beszélgetések tartották benne a lelket egy-egy álló hétig. Az volt az ő világa. A macska ott ült mellette és dorombolt. Ez a kép örökre megmaradt bennem: anyám szinte egybenőtt a macskával, anyám is épp olyan volt, mint a cirmos, dorombolt, nagy zöld szemét félig lehunyta. A pohárka vörösbor úgy csillogott előtte, mint egy kis vértócsa. Ült és dorombolt tovább, a cirmos szőrét néha fölborzolta. Milyen érthetetlen ez ma, de akkor pontosan így láttam anyámat és a macskát.

Többet nem mentem el az „Arany iccébe”, elég volt belőle. De később ezerszer tettem fel magamban a kérdést, miért akarta anyám, hogy bépillantsak az ő életébe, az ő világába. És miért éppen ott az „Arany iccében”? Valami különös ösztön hajtotta talán arra?

Azon a nyáron történt velem a legszebb és legcsúnyább dolog.

Mégis legjobb lesz, ha hanyatt fekszem. Jólesik, ha arcomba süt az őszi nap, mintha cirógatna. Valamit jóvá akar tenni? Dehogyan. Neki igazán nincs mit jóvátennie. Ezek a sugarak, hogy belesüllyednek bőrömbe, a hú-somba. Különös. Igen, egyszer csak felfedeztem a patak völgyet. A sással, náddal, gazzal benőtt völgyecskét, ahol a patak folyik, ahol a patak szivárog. Békák, siklók s pár vizimadár élt ott. Az „Arany iccében” tett látogatásom után fedeztem fel ezt a pompás helyet. Házunktól nem volt túlságosan messze. A kápolnától meg mindössze ötszáz méterre esett. Naplementekor a kápolna és az a pár fejfá ott fönna a dombtetőn oly különösen feketéllett, hogy megilletődve néztem, néztem, amíg egészen be nem esteledett.

A patak völgyben készítettem első házamat. Egy rozoga kis kalyibát nádból, vesszőből, sásból és lapulevelekből. Gyíkokat, békákat és siklókat fogtam, vesszőből kicsi ketrecekét készítettem számukra benn a kunyhóban. Figyeltem őket naphosszat. Ők lettek a legjobb és egyetlen barátaim. Megértettük egymást. Kunyhómat egy eső után felvetette a víz. Pompás vasárnap délelőtt volt akkor, éjjel nagy eső volt, de reggelre kitisztult az ég. Lefelé igyekeztem a patak völgy felé, mikor a túloldalon, a kápolna mellett egy fehérbe öltözött kislányt pillantottam meg. Olyan idős lehetett, mint én. Futott le a patak völgy felé. Nem tudtam, mitévő legyek. Forduljak-e vissza, vagy menjek tovább feléje? Csak álltam, ő már odaért a mocsárhoz, és megállt. Ott állt, és nézte a nádat. Akkor valamit kérdezett tőlem, s én, mert nem szerettem kiabálni, átballagtam a vizen, és válaszoltam neki. Már nem emlékszem, miről is beszélgettünk mi akkor, és nem tudom, egyáltalán miről is beszélhet két olyan kicsi ember. De akkora boldogságot még sohasem éreztem, mint akkor. Buzogányokat szedtem neki, eldobálta. Békát fogtam, s ő szorosan tenyerébe szorította. Lepkét fogtam, de elengedte. Szedret szedtem, és azt együtt szemezgettük. Fogósdit játszottunk, s az ő fehér szandálja és harisnyája csupa sár lett. Nem vagyok biztos benne, hogy álmodtam e mindezt, és abban sem vagyok biztos, hogy mindazt, ami akkoriban történt velem, nem álmodtam-e csupán, mert oly különösen, oly nyomasztóan nehezedik rám majd minden emlék, kivéve ezt a találkozást. A kis fehér ruhás lány arcára nem emlékszem. Talán nem is volt arca. Akkor nem figyeltem az arcára, csupán a jelenléte volt fontos számomra, s ha álmodom is róla mostanában, nem tudok visszaemlékezni arcvonásaira. Csupán fehér ruháskájára emlékszem, szoknyácskája szinte fölhabzott futás közben. S este fönna a kápolnánál váltunk el. Elfelejtettem megkérdezni, hogy eljön-e másnap, de az tulajdonképpen nem is volt fontos, mert ő soha többé nem jött el, én viszont nem voltam emiatt elégedetlen. Elképzelttem, hogy ő is ott van, s úgy játszottam, mintha ketten lettünk volna, beszéltem neki, s hallottam a választát. Békát fogtam, buzogányt szedtem, szedret ettem, és minden rendben volt. Életem legboldogabb napjai voltak azok.

Legjobb lesz, ha levetem a cipőmet, hadd pihenjen a lábom. Lám, a bal lábra valót már félretapostam. Mindig csámpás voltam. Mindig. A diáklány is elment. Esteledik. Mindig ez volt a legutálatosabb pillanatom, amikor rádőbbsentem, hogy esteledik. Soha, de sohasem nem telt el egy nap, hogy észrevétlenül ereszkedett volna rám az éjszaka. Mindig rádőbbsentem, hogy esteledik, hogy vége a napnak. Megvan ennek is az oka. Mindennek megvan az oka, tudom. Apám is tudta, miért járt le a városba majd mindennap. Talán azért, mert szeretett kocsikázni, talán azért, mert szeretett hajlongani tehetős polgárok ajtaja előtt, talán azért, mert az volt az ő világa. A kocsikázás. Csézájára jobban ügyelt, mint a szemefényére. Esténként az volt az első dolga, ha megérkezett, hogy kiemelje kerekeit, hogy kiemkenje a tengelyt. Egyik szemét kissé lehunyta, mint mindig, és szóltanul végezte ezt a számomra annyira ismert műveletet. Az esti vörös fényben oly öregnek, oly

tehetetlennek láttam, hogy szerettem volna elfutni. Ha valami különösen jó kedve volt, azt mondta: „Vedd le az üvegeket!” S én leemeltem a négyöt nagy, vesszőfonatos, tíz-húsz literes üveget a csészéről. Üresek voltak. Levittem a pincébe, és odaraktam őket a megfelelő hordók elé. Már tudtam, melyik üvegbe melyik hordóból csapol. Ezért kocsikázott ő le majd minden reggel a városba. Tehetős polgárokhoz vitte a bort. Házhoz szállította. Ma már nem teszi ezt. Kár. Legalább néha találkoznánk is. Semmit se tudok róla. Soha semmit sem tudtam róla. Akkor sem, amikor egy asztalnál ültem vele, akkor sem, amikor szüretkor a szüretelőknek kiadta a bért, ő pedig elment, és négy napig nem jelentkezett. Elkocsizott valahová. A helyzet komorsága akkor lett csak igazán kibírhatatlan, amikor ketten maradtunk a házban. Egy kicsit megváltozott irántam, de ez nem tárt fel számomra senmi értékeset. Mert akkor már számító voltam, és az értéket kerestem benne, éppúgy, mint ahogyan tehetségtelen emberek keresik az értékeseket, akiket ki lehet — egy kis furfanggal — használni. De apámban nem találtam értékeset. S akkor, abban a pillanatban rádöbbentem, hogy ezután már végzetesen magamra vagyok utalva. Kislegény voltam akkor, de rájöttem, hogy az, amire eddig vártam, amit tudatosan és tudat alatt reméltem, az emberségességet, nemcsak hogy pillanatnyilag, de egyáltalán nem találom meg. Megijedtem. Félttem, remegtem azoktól a végtelenül süket napoktól és éjszakáktól.

Egy szép napos délutánon, amikor apám, a permeteskalapú szőlőműves, a várostén volt, én a patakvölgyben játszadoztam. Agyagot ástam ki, s abból teremtettem meg leghűbb szolgálóimat. Csináltam egy Jézust, csináltam egy kocsit, és ha jól emlékszem, egy szamarat. A fehérruhás lányka nem volt velem, de én azért úgy beszélgettem, magyarázgattam, mintha ő is ott lett volna a sáskunyhóban. Úgy élt bennem ez a szép, ez a gyönyörű teremtés, ez a módfelett nagy élmény, hogy egyre könnyebben viseltem el az alkonyatokat, a kápolna fekete árnyékát és a fejfák oly riasztó, komor, sötét, jobbra-balra dőlt vonalait. Mindennél jelentősebb volt számomra a fehérruhás kislány egykori látogatása. A nádas, a mocsár zizegő hangja mindig visszaadta egy kicsit az ő lélegzését, két gém pedig mindig visszahozott egy kevéskét az ő ruhájának könnyedségéből. S a kunyhóban a békák és a gyíkok száma megnőtt. Otthonról elvezettem Hamist is, de Hamis csupán aludni szeretett, és nem érdekelte az én buzgólkodásom.

Az est leereszkedett a hegyre, a kápolnára, a fejfákra, a nádasra. Hazamentem. Apám ott állt közömbös arccal a kút mellett, anyám a kút mélyén, lenn a jéghideg vízben lebegett. Másnap eltemettük. Vagy talán harmadnap. Már nem emlékszem. Ő is oda került a kápolna mellé. A temetésen ott volt az „Afony icce” kövér tulajdonosa, családostól. De oly idegesen várta a ceremónia végét... Minden valószínűség szerint vendégeket várt a kocsmába.

Igen. Akkor maradtam apámmal egyedül. Kettőnk viszonya egyáltalán nem változott. Azután már, igaz, nem anyánk főzött, hanem néha én. Néha. Apám, a szőlőműves, továbbra is hordta a bort a városba, és nem változott alapjában véve semmit. Ha olykor elgondolkozott, akkor valószínűleg az időjárásról törte a fejét, vagy, mondjuk, a permetezés időpontját latolgatta magában. Úgy tűnt fel, nekem úgy tűnt fel. De egy nap rájöttem, hogy más is bántja egy csöppet. Fogott egy rossz kádat, melynek már alsó pántja lehullott, talicskára tette, és áttolta a dombra, ahol a kápolna ücsörgött és a fejfák meredeztek. Odahívott:

— Anyád meghalt...

— Igen — mondtam ámulva.

— Nem fogunk erről többet beszélni, de meg kell egyeznünk valamiben.

— Igen — válaszoltam.

— Nos hát: anyád nem hal meg, ha mondjuk, otthon vagyok én vagy te.

— Igen.

— De én a városban voltam, te meg játszottál lenn a pataknál.

— Játszottam... egyedül...

— Egy ember nem hal meg csak úgy...

— Nem értem.

— Azt akartam mondani, hogy egy ember annyit kínlódik, míg végre meghal, te pedig még csak nem is bőgtél, amikor anyád meghalt. Valamit tennünk kell, hogy rendbehozzuk a dolgot. Itt van ez a hordó, ez a rossz kád... Minden alkonyattájt telehordod vízzel letről, a patakról. Ásol ott egy gyűjtőmedencét, s onnan mered a vizet. Mondom, jez azért van, hogy valamennyire rendbehozzuk a dolgot. Bár nem vagyok biztos benne, hogy pontosan ezt kellene-e tennünk. Mindegy. Remélem, nem fogok erről többet magyarázkodni... mert nem is tudnék. Végezd ezt minden este becsületesen.

Túlságosan hosszú és ennélfogva érthetetlen beszéd volt ez, és olyasmis, amit tőle nem szoktam meg. A rajongás és a gyermekes elragadtatás különös érzése kapott el, s hosszan helyeseltam apám szavát. Abban a pillanatban mindent megtettem volna, ha ő tovább beszél, ha nem hagyja abba, és nem megy el onnan a kádtól, ha nem tér vissza a tanyára éppolyan komoran és éppolyan zárkózottan... De ő elment. S én még mindig, kiábrándultan is azt dadogtam: persze, persze, minden este...

Egyedül maradtam.

Aztán megkezdődött a robotolás. Minden este hordtam a vizet. S az alkonyat ezekben a nehéz, kínos pillanatokban úgy toppant elém, mintha földig nyúló karjaim remegéséből vagy tántorgó lépteimből szedett volna erőt ahhoz, hogy egyre sötétebben, egyre gorombábban, darabosabban boruljon át a kápolna tetején, a sírköveken a domb kemény peremén. Úgy látszott már délután, amikor kezembe vettem a vödörket, hogy a sötétség ott lapul a domb túlsó felén, ott leselkedik, s csupán arra vár, hogy meghallja lépteim, a vödörök zörgését, a kizúdoló víz csobogását, a kád beteges mormolását... De a vízfordást minden este pontosan teljesítettem, — és a félelem nőttön-nőtt bennem. S amikor egy este Hamis mellémszegődött, s konokul kísérgetett... lépésről lépésre követett, mint valami sátán, attól kezdve már gondolkozni sem mertem nagyon, hisz minden pici gondolat hiábavaló volt. Mert amíg Hamis nem kísérgetett, néha úgy felvillant bennem valami, valami felismerésféle, vagy nem is felismerés volt az, csupán sejtés. Sejtettem, hogy itt valami nincs rendjén, hogy talán ez a vízfordás, ez az érthetetlen robotolás... Idézni próbáltam apám szavait. És egyre kutattam, apróléksan ellenőriztem feltevéseim és az apám által felhozott okot is... de minden pillanatban megrettentem, gondolataimat minden pillanatban félbeszakította valami. S így soha nem jutott tovább. Napközben meg igyekeztem távol tartani magam ezektől a dolgoktól. Napközben még csak rá sem mertem gondolni ezekre a problémákra. De este akarva, nem akarva ott voltam az esemény központjában, s amikor már majdnem elértem valami kis eredményt, az ügy boncolgatásában, egy varjú káromása vagy kutyaugatás úgy megijesztett, hogy az este csak hangok után füleltem, és nem gondoltam semmire, semmire. Így egy szép napon oly messze kerültem föltevéseim, sejtelseim szűrűjétől, hogyha mégis néha fölvetődött bennem valami, nevetségesnek tartottam róla gondolkodni.

Hordtam, csak hordtam a vizet. S a kád mormolt, dorombolt, s réseim, mint apró késpengék, kicsi sugarakban folyt, folyt a víz. Mire fölvittem két vödörrel, az előbbi fuvar fele, vagy több is, kifolyt. S a kád egyre roskatagabb lett, s egyre mogorvábban dorombolt, ha belezúdult a víz. S a nádas ott lent egyre keskenyebb lett, a patak két partján. Két-három év múlva csak két keskeny érvben zizegett már valamicske nád. A hordó körül viszont

a vízimuhar és a gaz oly magasra nőtt, hogy én is alig látszotam ki belőle. A kád meg, mint egy vén pók, szipolyozta a patak vizét. Én, én csupán a parancsot teljesítettem. De féltem attól a nyomasztó gondolattól, mely mégis egyre sűrűbben lepett meg: hogy valamikori legkedvesebb barátaim ellen, a siklók, a békák, szitakötők, gémek ellen esküdtem össze, hogy legszebb emlékeim, legszebb perceim búvóhelyét pusztítom. A kunyhó levetkezte rongyait s csak a váz maradt ott feketén, korhadtan s öszönként, ha az ökörményl fennakadt rajta, rettegve néztem arra. Mindig az az érzésem támadt, hogy a fehérruhás lányka ruhájának foszlányai azok.

De az idő telt, s én lassan elfásultam, semmi sem érdekelt. Úgy éreztem, hogy itt nincs mit változtatni. Szinte gépiesen végeztem ezt a napi robotot. Mind határozottabban és kellemesebben éreztem, hogy karjaimban megdagadnak az izmok, hogy a vödörök kis játékvödörökké válnak, s az út a paktaktól a kádig, melyen annyit kínlódtam, izzadtam, nem jelentett már különösebb nehézséget. S egyszer, egy különösen szép őszi napon olyasvalami történt, amire nem számítottam. A kád darabokra hullott. Két-három évvel ezelőtt felujjongtam volna: íme, vége a robotolásnak, megszabadultam, vége a rettegésnek, vége értelmetlen büntetésemnek. De most szíven ütött az eset, s két-három napig küszködtem, hogy valamiképp rendbehozzam az elavult, rothadt kádat. Nem sikerült. Akkor talicskára tettem egy új kádat, és föltoltam a régi helyére. Telehordtam vízzel. Másnap este megrökönyödvé láttam, hogy egy cseppnyi víz sem szivárgott ki a vadonatúj kádból. Ott ültem késő éjszakáig a vadmuharral benőtt dombháton, szép holdvilágos éjszaka volt. Jól emlékszem rá. Egyszer csak a patak felőli úton megpillantottam egy alakot, ahogy felém ballag. Mellette egy sárga szempár csillogott. Aztán mellén is megcsillant egy zöldeskék szempár. Apám volt. Mellén a macskát hozta, mellette pedig Hamis ballagott. Tőlem két-három lépésre megállt.

— Történt valami? — kérdezte könnyedén.

— Nem tudom pontosan... Azt hiszem, valami baj van.

— Valamire nem számítottál talán?

— Pontosan úgy van. A régi kád széthullott, az új pedig nem felel meg.

— Nem tudok rajtad segíteni. Erre számíthatnál volna. Mit gondolsz? Talán majd kezdedbe adok egy fejszét, hogy egy új kádat tegyél hülye paszszíóid számára alkalmassá? Nem elég, hogy lassan a kápolna se látszik ki a gazból, a vízimuharból... nem elég, hogy lenn a csontok vízben uszkálnak... nem elég, hogy a sírkövek egymásután borulnak ki a mocsaras talajból?! Mit akarsz te tulajdonképpen? Azt, hogy a tanyát is és az egész Basakürtöt felvesse a víz?

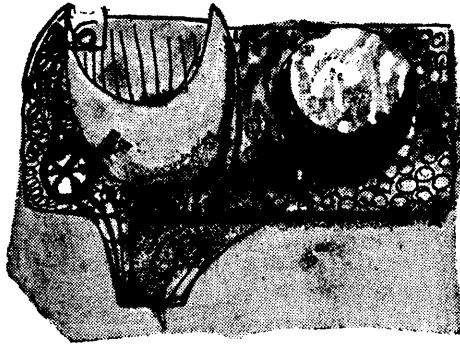
Ezzel lassan visszaballagott. A macska kékeszöld szeme szinte átvillogott ötét testén.

Ott ültem reggelig az új, a vadonatúj kád mellett. Lassan visszatértem gondolataimban arra az első beszélgetésre, amelyben valami jóvátételről beszélt apám. Reggelig ezerszer tettem fel magamban a kérdést, mi is az, amit nekünk jóvá kell tennünk. Mi az, amit rendbe kell hoznunk? Az-e, hogy anyám halála után csupán ketten barikádoltuk el egymástól magunkat, az-e, hogy a kútkáva korhadt volt, az-e, hogy a városban egyre több a fényreklám, s hogy azt anyám nem láthatja? Mi az, amiért én három évig robotoltam? Mi az?

S a nap első sugarai karjaimra, lábaimra vetődtek. Izmaim mintha parászból lettek volna. A tétlen, a tehetetlen, kötélérős izmok...

Ez volt a megsemmisülés pillanata. *Úgy éreztem, csupán egy dologra vagyok alkalmas. Vízfordásra. Méghozzá olyan helyen, ahol örökké szükséges lesz vízre, ahova gépek, pumpák nem juttathatják el a vizet, csak én, egyedül én.* De lám, rám itt már semmi szükség, semmi szükség. Már itt se. Fel-

kerekedtem, és lebotorkáltam a dombról, s most ideleln heverek már három napja. Három napja már, hogy oly tiszta az ég, mint a gyermek szeme, három napja már, hogy itt vagyok a városban, hogy itt heverek a folyóparton, talán azzal a szándékkal, hogy letről szemléljem Basakürtöt, hogy tekintetemmel néha megkeressem házunkat, a kápolnát, a patak völgyet, mert valami lustaság visszatart, valami durcás, visszataszító érzés tart gyep lón... Most mégis jólesik, hogy beesteledett, hogy a semmivők keserű nyés mosolyával ugyan, de feltápázkodhatok, talpraállhatok ezen a zörgő avaron, hogy a becsapottak keserűségével és különös, beteges vidámságával hallgathatom estére a gitárost, a szótlan zenész muzsikáját. S jólesik, hogy nem leszek egyedül, nem leszek egyedül.

Versek két témára

KONNYO

Lebeg

*Hópehely
Felhők és sár között*

*Korom
Kémények és tüdők között*

*Fészek
Fehér ágak között*

*Játék
Tíz ujjam között*

*Emlék
Két szemem között*

Lebeg

1955.

KÉT HALÁL

*Jön a villamos
hangtalanul keresztülmegy rajtad
az emberek körülállnak
letakart tetemed nézik
megrepedt koponyádból
lassan szivárog a vér
helyszíni vizsgálat halottkém jegyzőkönyv
mentőkocsi és a villamos megy tovább*

*Jössz te
szótlanul végigmész az arcomon
az emberek elfordítják tekintetüket
a szürke felhőket nézik
megrepedt szememből
lassan szivárog a vágy
csipőd hajad illatod szád
hallgatnak és mész tovább*

1955.

MAGAD HALÁLA

*Eltemetnek majd.
Összeroncsolt fejedet
fehér párnára teszik, mint éber éjszakákon az álmod.
Csak addig vársz, míg rád hullanak a göröngyök,
aztán nyújtózkodsz egyet. Akkor már lehet.
Nem mérik rövide a sírod.
Verseid itt maradnak bünjelnek,
s nem viheted magaddal a reményedet sem.
Semmit. Csak eltemetnek.
Te idegen maradsz a fekete fátylak között,
mint mindig. Már eltemetted magad.
Ők is eltemetnek. Földbe és feledésbe.
Koporsószegek őrzik az emlékedet,
mert kísértetjárásra nincs szükségük
a szerelmeknek.
Téged eltemetnek, a sineket lemossa az eső.
Csak néha dobban egyet férges szíved. Ha
eltemetnek.*

1955.

ÉJFÉL ELMŰLT

*Menekülnöm kell.
Kisértetek lovagolnak ágyadon.
Fehér lepiüket vállam helyett
borítják melledre. Félek már,
egyedül maradsz hajnali imáiddal,
reszketően, legyőzött kételyek szuronyrohamában.
Nem lesz, aki védeni eléd áll. Hagyom az elszálló felhőket
a dallamokba veszni.*

*Éjjél elmúlt. Hozzád ilyenkor járnak
az elfelejtelek, az elfordulók tőled,
az egyedül hagylak s én is magam maradok,
a menj csak utadra
engem nem, kicsinységedben
csak téged ijesztgető vámpirjai.*

1957.

A NYÁRI SZÜNIDŐ ELMARAD

*A nyári szünidő, mint minden évben,
az idén is elmarad.
Kiapadt patakok kavicsos partjain
lopódzó lépteim nem hagyják keserű sóhajuk.
Képzelt üvegfalak szívárványán át nem settenkedik
ki a SZERELMI ÁLMOK bizalmas félhomálya.
Érintetlen marad a polipok és tengeripókok takarója,
lemondtam róla s rólad.
Ha állhatatosak lesznek
a mécskek lelkei, mámoros lihegésük
eltáncolja helyettem menyasszonyi táncod.*

*A nyári szünidő az idén is, igen, az idén
is elmarad, s vigasztalásul nem téved ide
egyetlen kolduló sirály sem.
És nem fekhetem a sómarta sziklákra,
barnára sült bőröm felhőkben, völgyekben
felejtett, lehámlott emlékével.*

*Most már csupán innen-onnan hallok
imbolygó, téveteg hangokat. Nem hullámverés ez,
csak halkán, fájón SZE REL MI AL MOK.*

1957.

Jegyzetek egy nem irodalmi témáról

Bori Imre

Évekkel ezelőtt újságoldalnyi naplójegyzetben számoltam be egy olyan olvasói élményemről, amely nem a szépirodalom köréből származott, de azért nem volt mentes „irodalmi” jellemvonásoktól sem. A könyvet norvég etnográfus írta egy nyaktörő vállalkozásról, mert hiszen manapság nem kell-e annak tartanunk, ha valaki századunk derekán arra vállalkozik, hogy tutajon átkeljen a Csendes-óceánon? Azóta nem egy ilyen tutaj-vállalkozásról kaptunk hírt: a világot a kaland sport-oldala nyugította le: micsoda bátorság, micsoda vállalkozó szellem mutatkozott meg a vikingek unokájában, aki a biztonságot jelentő óceánjárók helyett hat szál fatörzsre bízta az életét!

Kortünetet olvastam ki a tutaj-kaland színes és élvezetesen megírt történetéből. A civilizáció csömörének gondolatát is megpendítettem akkor, hiszen nem azt olvashattam-e ki a Kon Tiki expedíció történetéből, hogy utasai az óceánon eltöltött hetek alatt valóban boldognak, elégedettnek, gondtalannak érezték magukat; először életükben, a természet tenyerén hamisítatlanul és minden mesterkéeltség nélkül? Válságokról értekeztem a tutaj-út kapcsán: a modern élet válságáról, amely még mindig a primitívizmusban leli örömét; arról a nosztalgiáról szóltam, amely a mai embert elfogja és a természetbe úzi. Menekülésről beszéltem, s ennek szemléletes példáját Gauguin tahiti kalandjában láttam. Azután megtudtam, hogy a neves francia festő után is akadtak, akik hirtelen felszámoltak minden európai élettel, és Polinézia szigetvilágába menekültek. Rimbaud még csak Afrikába ment, de korunkban Afrika már civilizált világ, ahol a vadállatok is a rezervátumok nagyméretű állatkertjeiben találhatóak csupán. Gauguin, majd Eluard már messzebbre utazik: valóban a világ másik felébe, a boldogság, a béke, az öröm, a gondtalanság szigeteire, a paradicsomi életbe, amely nem ismeri sem a politikai kríziseket, sem a szexuális komplexusokat, hanem éli a maga életét úgy, ahogy ezer esztendővel ezelőtt is élte.

Közben elfeledkeztem, hogy a tutaj-út tulajdonképpen tudományos vállalkozás volt, Thor Heyerdhal néprajztudós, aki az indiánok migrációjával foglalkozva arra a következtetésre jutott, hogy Polinézia szigetvilágát Amerikából érkezettek népesítették be. Amikor a tudóst kollégái kinevették, mert elképzelhetetlennek tartották, hogy a régi korok kezdetleges közlekedési eszközeivel áll lehetne jutni a Csendes-óceánon, hiszen az az út még napaság is nagy vállalkozásnak tetszik, Heyerdhal nagybátran megépítette tutaját, és rábizta társai és a maga életét a passzát szelekre és a tenger áramlására, amely mindig nyugatra hajtotta a kis lélekvesztőt. S noha ma már nem látom olyan egyszerűnek a kérdést, amit akkor könnyedén megoldottnak hittem, nem tagadom, él bennem még az a meggyőződés, hogy abban a vállalkozásban volt egy árnyalatnyi menekülésszerű jelleg is: pogánykodás és a természettel való kacérkodás, a háború vérzivatarából kilépve egy „ember nélküli csend” ölében való ringatózás.

A hogy most a második erre a témára írott Heyerdhal könyvet végigélveztem, a bizonyosság erejével ötlött fel bennem az évekkel ezelőtt leírt gondolatok legnagyobb része. Sőt ebben a könyvben, amely egy régészeti vállalkozás történetét mondja el, mintegy változatként a Kon Tiki témára, az akkor felvetett kérdést új megvilágításba is helyezte. Akkor, mint mondtam, a természetbe menekülés vágyát olvastam ki, most azt a példázatot találtam, hogy civilizált életünk bizony csak a felszín, a máz, amely könnyen pattog, és vékony rétege alatt ott bújnak meg az „ösember”, aki nem ismeri korunk „áldásait”, és ez a kétféle ember megfér egymás mellett, mégha esetenként össze is csap ez a két világ.

Ilyen részleteket olvashatunk a könyvben, amely címében a Húsvét-sziget segítő és rontó szellemeinek nevét őrzi*:

„S akkor egyszerre valami különös, egészen halk zümmögést, éneklet hallottunk. Az énekszó egyre hangosabb lett, most már a tábor kellős közepéről hallatszott, s ütemes dobogás kísérte. Teljesen idegenszerűnek, szinte történelem előttinek tűntek a hangok, melyek megütötték a fülünket. Gonzalo meghökkenve felállt, Carl tágrameresztette a szemét, jómagam szinte bűvöletbe esve figyeltem: soha még ehhez hasonlót nem hallottam sehhol Polinéziában...

Az étkezősátor moszkítóhálóján keresztül kiszűrődő gyenge fény különös csoportot világított meg. A sátrak közötti nyílt téren összegörnyedten ülő figurák ütögették a földet sajátságosan faragott harci buzogányokkal, kenu-evezőkkel és kőbaltákkal. Mindegyik figurának falevelekből készült, nádtollkoronához hasonló fejdísz volt a fején, ketten pedig, a csoport szélén lévő, papíralarcot húztak a fejükre; e tágrányílt szemű és nagy, előre álló csőrű maszkok madárembereket ábrázoltak... De még e látványnál is különösebb volt az ének hipnotikus erejű dallama: közvetlen üdvözlésként hangzott egy letűnt világból...

Előre megfontolt szándékkal próbáltam tréfálkozni a polgármesterrel és embereivel, de tréfáim ez alkalommal nem találtak kedvező talajra. A polgármester csendesesen megfogta a karomat, mondván, hogy bizonyos tekintetben „egy picikét komoly” ez a dolog, mert régi istenükhöz szóló ősi dalt énekeltek”.

* Thor Heyerdhal: Aku-aku. Bp. 1960.

Ez az „egy picikét komoly dolog”, amit a Húsvét-sziget bennszülöttje vallott, és amit Thor Heyerdhal és társai is magukévá tettek, mutatja azt a kettősséget, amelyet fentebb említettem. Az a leginkább meglepő Heyerdhal könyvében, hogy minden hátsó gondolat nélkül leírja: a legelső alkalommal lepattogott róluk a civilizáció máza, megbűvölten hallgathatták az ősi szertartások dallamait, könnyen találtak átjárást az élet már túlhaladott, primitív formáiba, és ami a legmeglepőbb: otthonosan érezték maguk a „madáremberek” világában, ebben a felidézett őskorban.

A mai embernek ez a „pogánykodása” valószínűleg nem véletlen. A szociológusok még nem kutatták ki a XX. század emberének a természet és a természetes élet utáni nosztalgiáját az élet más területeivel kapcsolatosan, így hát alapos elemzés nélkül nehezen lehet pontos feleletet adni arra a felmerülő kérdésre, hogy miért is hagynak ott csapat papot a nagyvárosok emberei hétvégen és rándulnak ki a zöldbe, másszák a hegyeket, barangolnak az erdőkben, meztelenkednek folyók, tavak, tengerek partján; miért nőnek gombamódra a montázsházak a halászszigeteken. Miért keresi ezt éppen a mi századunk gyermeke, holott ezt az érzést az elmúlt korok alig vagy egyáltalában nem ismerték? Miért kel útra minden nyáron a városi ember, és miért nem a falum élő paraszt is? Miért lelkesedik a természet ölen az egyik, és miért áll meg közömbösen előtte a másik? S végső fokon: miért akar az ember megszabadulni kényelmétől, jégszekerényétől, porszívójától, televíziójától, amikor annyira kívánja: koplal és takarékoskodik, hogy megvehesse, s ha már birtokában van, miért akarja nélkülözni? Hol van az a pont, amelyet elérve, civilizációnk, technikai kultúránk ellentétes végletébe csap át, és miért csap át?

Ha Thor Heyerdhal könyveinek és vállalkozásainak népszerűségét kutatjuk, ha azt keressük, miért olvassák olyan lelkesen ezeket a tudományos kérdésekkel foglalkozó könyveket, nemcsak az előadásmód vonzó voltában leljük meg magyarázatát: inkább a szerzőnek abban a képességében, hogy könnyűszerrel tud modern vikinggá válni, hogy minden nehézség nélkül tud a legmagasabb civilizációból átjutni a az ősök világába, hogy szabad bejárása van a természetbe, a természetesnek tartott életformákba.

Az a kettősség, amit emlegettem, igen nyilvánvaló Thor Heyerdhal könyvében. Egyfelől a természet lírával átszőtt dicséretét olvashatjuk, az ősi életformának nosztalgikus felidézését, másrésztől korunkra jellemző tudományos vállalkozásról beszél: a Húsvét-sziget ősi képzőművészeti kultúrájának régészeti feltárásáról, a bennszülöttek mai életéről. S akkor a legboldogabb, amikor azoknál is felfedezi a benne is meglévő kettősséget: a civilizáció alatt a primitív embert.

A „polgármester” az ősi szertartások közepette így magyarázta ezt meg Heyerdhalnak: „Őseink még nem tudták, ők azt hitték, hogy az istent Atuának hívják. Mi már jobban tudjuk, de meg kell nekik bocsátanunk, mert őket senki sem tanította arra, amit mi már tudunk”. Ez a felszín. A mélyben pedig ott van az ősi szokásokban való hitetlen hit. Az egyiket éli, de annak tagadásától sem idegenkedik: varázslatokat úz, minden hónapban lemossa a szent szobrokat, fél a rontó szellemektől, tiszteli a tabu törvényét; babonás, de vasárnap templomba megy; „modernül” él, de az ősi dalok, szertartások hagyománya apáról fiúra száll; hadihajón utazik Chilébe, de tudata mélyén még őrzi az ősi nádcsonakkészítés tudományát is.

Akárcsak a mi hétköznapjainkban is: vajon a szemfüles kutató nem találna-e a mi szellemünkben, gondolkodásunkban egy-egy Húsvét-szigetet? Egy-egy lakodalom ürügye, bűcsű alkalma, rokonlátogatás például nem erre mutat? S az a legcsodálatosabb Thor Heyerdhal könyvében, hogy a Húsvét-szigetről az ember gondolatainak hazai tájakra kell kalandoznia: a távoli világról hazai tájakra ugrik a képzelet és a gondolat.

Egy-egy heyerdhali vállalkozásnak nem nehéz kimutatnia, hogy milyen vékony réteg rajtunk a civilizáció: inkább életünk külsőségeire hatott, mint amennyire szellemiségünkre hatolt. S a Földön is milyen kevés területet hódított meg! A Holddal kacérkodunk, s elfeledjük, hogy a világon nem egy Húsvét-sziget van még, amely már-már nem is bolygónkon van, hanem egy másik világban, ahogy Thor mondja: az Ég Határán, a Naptól keletre és a Holdtól nyugatra. Mintha az idő megállt volna...

Így számol be erről az érzésről és felismerésről az író: „Itt szabadon lélegzünk, nyoma sem volt bennünk annak az érzésnek, mely a zajos világvárosok zürzavaros forgatagában gyakran elfogott, hogy agyonnyomódunk, elsodródunk. Itt nem vakítottak a hívalkodó fényreklámok, nem gyötörte idegeinket az öldöklő verseny, sem a lármás szórakozások, melyek mintegy versenyt futva az idővel, mindenáron érvényesülni akarnak — még azon az áron is, hogy darabokra török az érzékeny emberi lelket. Oly tökéletes volt itt a nyugalom, mintha az idő is megállt volna; igen, megállt, mozdulatlanul állt és várt. Még köhinteni is alig mert az ember, mintha attól félne, hogy felébreszti a nyugtalan elemeket... Különös módon elszóltanodott mindenki a hajó fedélzetén; a csend szinte áhitattal töltötte el valamennyiünk szívét...

Egy lelket sem lehetett látni a parton, csak egy elhagyott, kővé dermedt világot. A távoli hegyhátról meredten bámult ránk egy-egy mozdulatlan kőfej, míg más, hasonlóképpen mozdulatlan kőalakok egy sorban elterülve feküdtek egy hosszú terasz lábánál az előtérben, a partmenti látatömbökön. Olyan valóságzerűtlenül hatott az élénk táruló kép, mintha úrhajóval a vak végtelenben kalandozva egy régen kihalt világba jutottunk volna, amelyen valaha másfajta teremtmények éltek, mint a mi földünkön. Hosszan nyúltak el az árnyékok, de minden halotti mozdulatlanságba dermedt: csak a lenyugvó tüzes nap mutatta az élet jelét, amint lassan lehanyatlott a fekete tengerbe, és fölénk vonta az éj sötét palástját.”

Egy lépés, s máris lepattant rólunk a ruha, elfeledtük hétköznapi életünket: úrutasként megérkeztünk egy más világba, amelyről végül mégis kitudódik, hogy a mi világunk, a mi Földünk, hogy mi magunk vagyunk frissen borotváltan, éppen úgy, mint a madárcsőr-álarc alatt.

Ki-kirándulunk ebbe a világba, legtöbbször csak könyvek lapjain, és mindannyian hétköznapiaink apró tetteiben, gondolatában. Elszakadtunk a természettől, de vágyunk rá. Közben magunkban is egy dzsungelt fedezhetünk fel, amelyet szokásaink, elrejtett múltunk liánjai vonnak be és tesznek átjárhatatlanná. Kettős életet élünk, de úgy, hogy mindig elfeledkezünk az egyikről. De mind a kettőt komolyan éljük.

S az is jellemző, hogy ilyen felismerésekért néha nagy utakat kell megtennünk. Néha egészen a Húsvét-szigetre, amely olyan messze esik tőlünk, hogy már-már a valószínűtlenség földrajzi végtelenségében képzeljük: életünk és világunk másik felén. Már a mesében, de még mindig a valóságban.

Este

Gulyás József

*Űtmenti kopasz cserjék szűrik a sötétséget,
a levegőt apró dalokra darabolják.
Alig jut el hozzám az est, a síró fűrjek,
törzs vagyok, melyből az érzések madarai kirepültek.
Lent élem a gyökerek sorsát.*

*Milyen szerencsés vagyok, élve maradtam, ma is
győztesként kerültem ki, élet,
a kegyetlen harcból.
(Ezt minden este leszögezem és előrehajtom
a naptárt, fölhúzom a lejárt gépet).*

*Két meséje van minden mesének, szerencsének,
egyik az arany, másik az okoskodás,
van, aki társát lopja, van, aki nyíltan kirabolja,
egyiket elítéli, másikat óvja
törvény nevében a „bölc” és a jogász.*

*A világ az irástudóké és a számítóké...
A széles bácskai föld aranyásókat vallat.
Ez otthont űz, az pénzt, amit sose ér el.
Kísérletez, játszik a szegényember az életével,
s egy vakmerő lépéssel belehalhat...*

*Ó, vész van énbennem is, siető méreg.
A barátság és a sors sörétje homlokon talált,
az utolsó otthon is hűtlen,
hová a legnagyobb vereség elől menekültem:
szívem rejtegeti már a halált...*

Kis erkölcstelen

Tolnai Ottó

Lent a folyó partján, a sütős homokban barátkoztunk össze Monikával.

De még az ősszel másik városba költözködtünk, és azóta nem láttam.

*

Már hat-hét éves korom óta a nyár legnagyobb részét folyó mellett töltöttem, mint a legtöbb gyerek városkánkban. Az első meleg naptól egészen őszig. De én nem is a víz kedvéért jártam le a folyóhoz, hanem inkább a meleg homok miatt.

Mindig elsőnek szaladtam ki a vízből, megheveredtem a homokban, és azután leástam magam, úgyhogy csak a fejem volt ki, de még azt is szerettem volna befűrni. Így feküdtem kint a legnagyobb kánikulában órák hosszat mozdulatlanul. Máskor meg csak guringáztam magam a sütős homokon, amire mások rá sem mertek lépni: fatalpú papucsockban meg fürdőcipőkben lépkedtek mellettem, mint valami élettelen tárgy mellett.

Szinte szerettem volna az egész bőrömet, mint valami lepedőt, ráteríteni a homokra, hogy minden pórusomat égesse alulról a forró homok, fölülről meg a tűző nap.

A gyerekeknek eleiben föltűnt, hogy sose macskázok velük, meg hogy legtöbbször be sem megyek a vízbe. Eleiben csúfolódtak, fürdősapkájukban vizet hoztak és hátamra öntötték, néha pedig megfogták lábamat, kezemet, és mint egy békát, bedobtak a vízbe.

De később már megszokták. Magamra hagytak. Mintha még vigyáztak is volna, nehogy zavarjanak.

A kis gyíkokról meg a kígyókról olvastam, hogy azok is néha egész napokat fekszenek megmeredve a forró köveken.

Csontos, vézna testem olyan volt, mintha füstölőn lógott volna hónapokig. Arcom meg állandóan vedlett; már egészen sebes volt.

Így ment ez napról napra. Még ha esett az eső, akkor is. Éreztem, ahogy párolog hátam alatt a langyos, nedves domok. Szinte összeragadtam vele. Mintha éreztem volna ilyenkor, hogy a meleg pára átjárja testemet. Összel is lejártam, mikor már a fiúk elmaradoztak. A homok sokáig megtartott valami különös langyosságot.

*

Egy nap föltűnt nekem, hogy egy kislány mindig ott marad közelemben. Még akkor is, ha a többi gyerek mind beszaladt a vízbe. Szótlanul nézett rám.

Nem ismertem.

Mindig közelebb-közelebb gurult hozzám. Később már én is észrevétel nélkül közeledtem felé.

Néhány nap múlva már szorosán egymás mellett feküdtünk. Reggeltől estig. Csak ebédelni szaladtunk haza. Néha ennivalót is hoztunk magunkkal.

Egy gödröt ástunk. Tüzes arcunkat összeértettük, és egészen letemettük magunkat, úgyhogy csak az orrunk hegye látszott ki.

De akkor már a gyerekek sugdolózni kezdtek.

Monika egy reggel mosolygó arccal futott hozzám. Én már lent ültem a víz mellett, és néztem a napot, hogyan emelkedik a füzesek fölé. Fölkapta két nájlonzacskómat, egyikben zsiroskenyeret, a másikban meg cseresznyét hoztam, megfogta a kezem, és elvezetett föl a töltésre, azután meg le a csatornához. Egészen a hatalmas, készülő betonhidhoz.

El nem tudtam képzelni, mi történt Monikával.

Akkor vettem észre, hogy a hidhoz vezető töltéshez fantasztikus homokhegyeket hordtak. A füzes meg a töltés közötti részt nagy homokhegy tölti ki. Szüneteltek a munkálatok is. Egyetlen lelket sem lehetett látni a környéken. A kis csatorna kiszáradt. Döglött békákkal meg tátott szájú kis halakkal volt tele a nagy táblákba repedezefti fenék. Messze szinte szürkének, fehérnek tünnek a fák: leveleik lekonyultak a sok portól.

Nem akartam hinni a szememnek: végeláthatatlan ezüst homoksivatag!

Négykézláb másztunk fel a legmagasabbra, azután meg összefogózkodva legurultunk. Habzsolni szerettem volna az égető homokot, mint a porcukrot. Beástuk magunkat, összeölelekeztünk. Mikor már a nap a poroshajú fák közé csúszott, akkor másztunk ki a homokból, és elindultunk haza.

Másnap már kora reggel ott voltunk mind a ketten.

Megint beástuk magunkat. Kezünkkel elkezdtük egymást keresni: összeölelekeztünk, és olyan sokáig feküdtünk a napon, hogy már majdnem lángra kaptunk.

Kis mellei olyanok voltak, mint a vakító, elpattanásig áttüzesedett vilánykörték. Mikor megcsókoltam őket, ajkam vékony rétege rásült a forró bőrre, és mikor fölemeltem a fejem, kis hártyszerű darabok szakadoztak le ajkamról. Alig lehetett megkülönböztetni melle sötétbarna bimbóját: egyforma barna volt mindenütt.

Monika szép telt karjai lassan egészen elvékonyodtak. Lapockái kiálltak. Haja egészen kivörösödött, szép finombőrű arcán is nagy sebek ékelenkedtek. Gyémántcsillogású szeme elvesztette fényét: mattá vált.

Mire elindultunk haza, annyira legyöngültünk, hogy a falba kellett fogózkodnunk. Az emberek el nem tudták képzelni, mi történt velünk. Egy kicsit talán a leprásokra emlékeztettünk.

Később minden reggel elmentem elébe, és összefogózkodva mentünk le a homokhoz.

Nagy tölcserű ástunk fönt a fehér homokhegy tetején. Dél felé, mikor egészen közel, fejünk fölé emelkedett a nap: szinte már vártuk, hogy ez a nagy, tüzes aranytojás behuppanjon sütős homokfészkünkbe. Dél felé már annyira áttüzesedett a tölcser, mint valami friss tűzhányó krátere.

Meg se moccantunk. Talán nem is lélegeztünk.

*

Egy nap Monika nem jött.

Bele akartam magam fojtani a homokba.

Lementem a folyóhoz.

Ott se volt.

Megrohantak a gyerekek, és kórusban kiáltottak felém: Mit csináltál Monikával? Monikát beszállították a kórházba.

Az erő korszaka

Részlet

Simone de Beauvoir

Meggondolatlan kalandba bocsátkoztam, amikor elkezdtem magamról beszélni: az ilyesmit az ember mindig csak elkezdi, de sosem fejezi be. Már régóta szerettem volna mesélni életem első húsz évéről; sosem fogom elfelejteni, amint serdülő lánykoromban segélykiáltásokat intéztem ama bizonyos asszonyhoz, eljövendő önmagamhoz, akiben testileg és lelkileg annyira feloldódtam, hogy nem maradt régebbi énemből egy csipetnyi sem; könyörögtem, ragadjon ki ebből a semmiből, amibe elmerültem. Valószínűleg a könyveim is azért íródtak, hogy kifejezzem a régi könyörgésemet. Ötven éves koromban úgy éreztem, elérkezett a pillanat: kölcsönadtam tudatomat egy gyereknek, majd egy fiatal lánynak, akiket ott hagytam valahol az eltűnt idő mélyén, s az idővel együtt ők is eltűntek. Most életre keltem őket fekete-fehéren, a papiroson.

Tervemmel nem sokra mentem. Felnőtt koromban már nem hívtam többé segítségül a jövőt; amikor befejeztem emlékirataimat, egyetlen hang se késztetett arra, hogy folytassan. Elhatároztam, hogy valami másba fogok. S lám, mégse sikerült. Az utolsó sor alatt láthatatlanul is ott lebeg egy kérdőjel, melyről nem tudom elterelni figyelmemet. Mire is jó a szabadság? Az az egész zűrzavar, a nagy küzdelem, a menekülés, a győzelem — miféle értelmet adhatott mindennek az én életem? Az első mozdulatom az volt, hogy elsáncoljam magam könyveim mögé; de nem, ők sem adhattak feleletet, s éppen róluk van szó. Elhatároztam, hogy írok, írtam is, ez rendben van: de miért? Minek ezek a könyvek itt, s éppen ezek a könyvek? Kevesebbet vagy többet akartam-e ennél? Nem lehet egyforma mértékkel mérni húsz évem végtelen és hiú ábrándjait egy már befejezett művel. Én ennél sokkal többet akartam, de egyben sokkal kevesebbet. Lassan meggyőződtem róla, hogy emlékeim első kötete szinte megköveteli a folytatást: semmi értelme írói hivatásomról beszélni, ha nem kísérelem meg elmondani, hogyan valósult meg.

Elsősorban a szabadság volt az, ami 1929 szeptemberében, Párizsba való visszatérésem után, szinte részeggé tett. Róla álmodtam gyerekkorom óta, amikor még húgommal „felnőttet” játszottunk. Már elmondtam, hogy diákkoromban milyen szenvedélyesen vágytam a szabadságra. S most egyszerre itt volt; csodálatba ejtett minden mozdulatom könnyedsége. Reggel, amint kinyitottam a szememet, valósággal prüszköltem, ujjongtam a boldogságtól. Körülbelül tizenkét éves koromban kezdtem szenvedni attól, hogy nem volt a házban egyetlen sarok sem, amely kizárólag az enyém lett volna. A „Mon journal”-ban olvastam egy angol diáklány történetét, sóvárogva néztem a színnyomatot, amely a szobáját ábrázolta: egy íróasztal, egy heverő, könyvespolcok tele könyvekkel; élénk színű falak közt tanult, olvasott, teázott, mindezt tanúk nélkül tette: hogy irigyeltem! Életemben először sejtettem meg, hogy létezik az én életmódomnál sokkal különb is. S most aztán végre én is a magam gazdája vagyok! Nagyanyám kidobta szalonjából az összes karosszékeket, asztalkákat és csecsebecskéket. Puhafa bútort vettem, és húgom segítségével barna lakkal mázoltam át. Volt egy asztalom, székem, egy nagy ládám, amely ülőbútor és lomtár volt egyszerre, voltak polcaim, melyekre a könyveimet raktam, egy heverőm, melynek színe illet a narancsszínű papírtapétával borított falakhoz. Ötödik emeleti balkonnomról kilátás nyílt a Danfort-Rochereau utcára és Belfort oroslánjára. Egy piros petróleumkályhával fűtöttem, amely igen bűdös volt, de nekem úgy tetszett, hogy még ez a bűz is védi magányomat, s ezért szerettem. Micsoda öröm, hogy becsukhattam az ajtómat és egész napokat tölthetek így távol mindenki tekintetétől! Hosszú ideig teljesen közömbösen hagyott a díszlet, amelyben éltem; talán éppen a „Mon journal” hatása alatt leginkább az olyan szobákat szerettem, amelyek egy heverőt és könyvespolcokat kínáltak; de ha kellett, még kevesebbrel is beértem, elég volt ha becsukhattam az ajtót, már ez is kielégített.

Nagyanyámnak házbért fizettem, s ő ugyanolyan tapintatosan bánt velem, mint a többi lakójával; senki sem ellenőrizte, mikor megyek haza és mikor jövök. Hazajöhettem hajnalban, és olvashattam egész éjszaka, alhattam délig, bezárkózhattam huszonnégy órára, s bármikor lemehettem az utcára. Dominique-nál ebédeltem rendszerint borscsot, s a Coupole kávéházban vacsoráztam legtöbbször egy csésze csokoládét. Szerettem a csokoládét, a borscsot, a hosszú pihenéseket, az álmatlan éjszakákat, de mindezek fölött a szeszélyeimet, melyekkel most már csaknem semmi sem szegült szembe. Boldogan jöttem rá, hogy a „lét komolysága”, amit oly sokat emlegettek a felnőttek, a valóságban nem is olyan komoly dolog. Letenni a vizsgákat, az bizony nem volt tréfa; keservesen kínlódtam, és féltem, hogy megbukok, és kifáradtam ebben az akadályversenyben. Most meg — semmiféle ellenállással nem találkoztam, valósággal örök vakáción éreztem magamat. Néhány különóra, s a kötelező órák a Victor-Duruy liceumban biztosították a mindennapi kenyeremet; ez a robot még csak nem is untatott, mert szinte úgy éreztem, hogy valami újfajta játékot játszom: felnőttet játszom. Határozottan fellépni a diákokkal szemben, vitázni az igazgatónővel és a diákok szüleivel, megszervezni a költségvetésemet, kölcsönkérni, csereberélni, kalkulálni — ezek a ténykedések mulattattak, mert először foglalkoztam velük. Emlékszem, milyen örömmel vettem át első csekkeket. Valóságos misztifikációnak éreztem.

Az öltözködés sosem érdekelt túlságosan; úgy öltöztem, ahogy nekem tetszett. Akkor még gyászoltam nagyapámat, és nem akartam senkit megbotránkoztatni, hát vettem egy szürke kabátot, kalapot és cipőt; csináltattam hozzá egy szürke ruhát, egy feketét és egy fehéret; selymes anyagokat választottam, reakcióképpen a mostanáig hordott örökös pamut és gyapjúanyagok ellen, krepdesint és valami ronda bársonyos kelmét, amely azon

a télen jött divatba. Rettentő rosszul, de igen feltűnően festettem magam: arcom mindkét oldalán egy piros folt viritott, sok púdert és ajakrúzt használtam. Nevetséges dolognak tartottam, hogy az emberek vasárnap sokkal jobban öltöznek, mint hétköznap; nekem minden nap valóságos ünnep volt abban az időben, s ezért minden alkalomra egyformán kicsíptem. Tudtam, hogy a krepdesin és a bársony nemigen illik egy liceum folyosóira, s azt is tudtam, hogy körömcipóm kevésbé lenne félretaposott, ha nem nyúznám reggeltől estig Párizs kövezetén, de fűtyültem az egészre. Az öltözködés azon dolgok közé tartozott, melyeket nem vettem komolyan.

Berendezkedtem, kicicomáztam magam, fogadtam a barátaimat, szórazni jártam; de ez csak a bevezetés volt. Akkor kezdődött igazán az én életem, amikor Sartre október közepén visszajött Párizsba.

Sartre eljött meglátogatni Limousinba; az Aranygolyó szállodában szállt meg Saint-Germain-les-Belles-ben; s hogy ne adjunk alkalmat a pletykára a falutól jó messze, kint a mezőkön találkoztunk. Milyen vígan vágtam át reggelenként a még harmatos mezőkön, ahol azelőtt tépelődtem magányom miatt! A fűbe ültünk beszélgetni. Először Párizstól és barátainktól távol nem is tudtam elképzelni, hogy ez a szórakozás ki tud bennünket elégíteni. „Hozunk majd könyveket és olvasunk” — ajánlottam, de Sartre felháborodott; még a sétákra vonatkozó javaslataimat is lefújta, allergikus volt a klorofillal szemben, a zöldellő legelők kifárasztották, csak akkor tudta a természetet elviselni, ha megfeledezett róla, hogy hol van. Nekem így is jó volt. Folytattuk hát a Párizsban megkezdett beszélgetésünket, s nemsokára azt vettem észre, hogy ha a világ végezetéig így folytatódná ez a beszélgetés, akkor se tudnánk kibeszélgetni magunkat. Alighogy felkelt a nap, máris delet harangoztak. Én hazamentem ebédelni a családi körbe; Sartre mézeskalácsot vagy sajtot evett, amit Madeleine unokanővérem tett ki titokban egy elhagyott galambdúcba, a „lenti ház” mellett, ő ugyanis szerette a romantikus dolgokat. S alig haladt át a nap a delelőn, máris esteledett, Sartre a szállodájába ment vacsorázni, ahol vigécek tanyáztak. Én azt mondtam szüleimnek, hogy egy könyvön dolgozunk, a marxizmus kritikáján. Azt hittem, ezzel megpuhítom őket, ismerve a kommunizmussal szemben táplált gyűlöletüket, de nemigen sikerült meggyőznöm őket. Négy nappal Sartre megérkezése után egyszer csak megpillantottam őket a legelő szélén, ahol Sartre-ral letelepedtünk. Elindultak felénk, apám arckifejezése igen határozott, de kissé zavart volt megsárgult szalmakalapja alatt. Sartre, aki aznap rikitórszaszinű inget viselt, harciasan felugrott. Apám udvariasan megkérte, hagyja el a falut; az emberek járatják a szájukat, és az én helytelen viselkedésem árthat unokanővérem jóhírének, akit ugyanis férjhez akartak adni. Sartre élénken, de nem túl hangosan tiltakozott, mert eltökélte, hogy egy órával sem fog korábban visszautazni. Szóval kénytelenek voltunk találkozni a messzi gesztenyeerdőkben. Apám békén hagyott, és Sartre még egy hétig maradt az Aranygolyóban. Utána mindennap levelet váltottunk.

Amikor októberben ismét találkoztunk, én leszámoltam a múltammal; teljes odaadással merültem el viszonyunkba. De Sartre-nak nemsokára be kellett vonulnia katonai szolgálatra, s erre várva, vakáción érezte magát. A Saint-Jacques utcában lakott Sweitzer nagyszüleinél, s minden reggel találkoztunk az órany színekben pompázó Luxembourg-parkban, a fehér kőkirályok tekintete alatt; s csak késő este váltunk el. Jártuk Párizst, és folytattuk végnélküli beszélgetésünket; mérlegre tettük saját magunkat, kapcsolatunkat, életünket és megszületendő könyveinket. Ma nekem ezekből

a beszélgetésekben nem az látszik a legfontosabbnak, amiről beszéltünk, hanem az, amiről azt hittük, hogy hallgatólagosan egyetértünk: mert mégsem értettünk egyet, tévedtünk, csaknem mindenben csalódtunk.

Jártuk a magunk útját minden korlátozás, akadály, zavar és félelem nélkül; s még ma sem értem, hogy nem ütköztünk a legcsekélyebb akadályba se! Mert hiszen a pénztárcánk igen lapos volt; én éppencsak a mindennapi kenyereket kerestem meg, Sartre atyai nagyanyjának örökségének morzsáiból élt. Az áruházak tömve voltak számunkra hozzáférhetetlen áruval; a fényűző mulatók előttünk zárva voltak. De mi ezekre a tilalmakra közönnel, sőt megvetéssel válaszoltunk. Nem voltunk aszkéták, távoiról sem! De ma éppúgy, mint akkor — és Sartre ebben hasonlít rám — csak az elérhető s főleg a kézzelfogható dolgok érdekelték. Testestől-lelkestől átadtam magam kívánságaimnak, örömeimnek, úgyhogy hiú vágyakra már nem is maradt a lelkesedésemből semmi. Különben miért sajnáltuk volna, hogy nem autózhatunk, amikor a Saint-Martin csatorna mellett és a Quais de Bercy-n gyalogosan is annyi érdekes dolgot fedezhetünk fel? S amikor a szobámban kenyeret és májpástétomot ettünk, vagy a Memory-féle kocsmában vacsoráztunk, amelynek nehéz sör- és káposztaszagát Sartre annyira szerette, igazán nem éreztük, hogy bármitől is meg vagyunk fosztva. Esténként a Falstaff, a College Inn italai között válogattunk, szerettem a Vikings koktéjait, a Rue de Monparnasse-i „Bec de gaz” különlegességeit — na és a Ritz bárja talán jobb dolgokkal szolgálhatott volna? Voltak ünnepnapiaink is. Egy este a Vikingsben vacsoráztunk tyúkhúst áfonyával, miközben az emelvényen a zenekar a „Pavan love song” divatos számát játszotta. Tudom, hogy a lakoma nem lelkesített volna fel annyira, ha nem lett volna benne valami kivételes. Még pénzforrásaink szerénysége is az én boldogságomat szolgálta.

Egészségesek voltunk, mint a makk, és tréfás kedvűek. Én azonban sokszor nem tudtam eltitkolni bosszúságomat: arcom megváltozott, magamba zárkoztam, makacskodtam. Sartre úgy vélte ilyenkor, két személy lakik bennem: legtöbbször én voltam a Hód, de időnként ez az állat átadta helyét az eléggé kellemetlen fiatal nőnek: de Beauvoir kisasszonynak. Addig variálta ezt a témát, míg végül is sikerült felvidítania. Ami pedig őt illeti, vele sokszor megtörtént — reggel, amikor még zavaros volt a feje, vagy amikor a körülmények tétlenségre kényszerítették —, hogy hatalmába kerítette a rosszkedv. Ilyenkor hasonlított ahhoz a szenvedő rozmárhoz, melyet a Vincennes-i állatkertben láttunk, s melynek a fájdalommal valóssággal a lelkünkbe hasított. Egy ór beleöntött a szegény állat szájába egy egész vödör apróhalat, aztán a hasára ugrott. A rozmár, bendőjében a rengeteg hallal, az égre emelte apró és kétségbeesett szemét; az ember azt hihette volna, hogy ez az egész hatalmas hústömeg ezen a két kis hasadékon át akar egyetlen könyörgéssé változni, mert szegény még egy hangot se tudott kinyögni, hogy kifejezze mérhetetlen fájdalmát. Csak tátozott, könnyei lefolytak olajos bőrén, kétségbeesetten ingatta fejét, aztán összerogyott. Valahányszor a szomorúság feldúlta Sartre arcát, azt mondtuk, hogy a rozmár lelke kerítette hatalmába. Sartre maga fejezte be az ilyen metamorfózist, az égre emelte tekintetét, ásított, és hangtalanul könyörgött, ez a pantomim felélesztette jókedvét. Így aztán hangulataink nem tűntek a testi kiválasztódás véletlen következményének, hanem csupán álarcnak, amit legfeljebb perverzitásból öltünk fel, s amit akkor vehetünk le, amikor akarunk.

Egész ifjúságunk alatt, sőt később is, ilyenfajta komédiákban kerestünk menekvést; minden alkalommal, amikor valamilyen kellemetlen vagy súlyos helyzettel kellett szembenéznünk, mi transzponáltuk a dolgot, végtelenségig eltűlcsztuk, nevetségessé tettük, kiforgattuk, s így sikerült uralkodnunk rajta.

Anyagi helyzetünket is hasonló módszerrel intéztük el. Párizsba való visszatérésünk után pontos meghatározás helyett „morganatikus házasságnak” neveztük el kettőnk kapcsolatát. Általában M. Organatiquek-ék voltunk, szerény tisztviselők, nem voltak ambícióink, kevéssel beértük. Néha meg kiöltöztem, és elmentünk a Champs-Elysées-i moziba vagy a Coupole tánchelyiségébe, s ilyenkor amerikai milliárdosok voltunk. Mr. és Mrs. Morgan Hattick. Ez nem volt holmi hisztériás komédia, mellyel meg szeretttük volna győzni önmagunkat, hogy pár órára élvezhetjük a gazdagok örömeit, csupán paródia, amely megerősítette a „nagy étellel” szemben érzett megvetésünket. A mi szerény gáláink kielégítettek bennünket, a gazdagság semmit sem jelentett számunkra; vállaltuk a helyzetünket. De ugyanakkor el is akartunk menekülni belőle; az a pénztelen kispolgári házaspár, akiket Organatique-éknak hívtunk, azok nem mi voltunk valóban, míg az ő bőrükbe képzeltünk magunkat játék közben, mi azért megkülönböztettük tőlük önmagunkat.

Környezetem észrevette, hogy mindennapi elfoglaltságaimat, sőt még a tanári hivatásomat is álarcosbálnak tekintem. A játék valóságútlenné tette életünket, s ebből arra következtettünk, hogy az élet be se fogad bennünket. Sehova se tartozunk, sem egy országhoz, sem egy osztályhoz, sem egy hivatáshoz, sem egy nemzedékhez. A mi igazságunk valahol máshol volt. Valahol az örökkévalóságban, és úgy gondoltuk, majd a jövő fogja felfedezni, hogy mi írók vagyunk. Mindenféle más meghatározás hamis. Azt hittük, a régi sztoikusok szabályait követjük, akik szintén a szabadságra tettek fel mindent; testestől-lelkestől a mű szolgálatába álltunk, mindent megtettünk, ami tőlünk függött, és igyekeztünk mindentől megszabadulni ami nem tőlünk függött, persze odáig már nem jutottunk, hogy az önmegtartóztatást is gyakoroljuk, ahhoz túlságosan mohók voltunk, de azért zárójelbe tettük. Mindentől való elszakadásunk, gondtalanságunk és a helytállás az adott körülmények között, arra csábított bennünket, hogy össze tévezzük helyzetünket az igazi szabadsággal. Hogy szétromboljuk ezt a tévhitünket, állást kellett volna foglalnunk önmagunkkal szemben, de erre alig volt mód, s egyáltalán nem is volt kedvünk hozzá.

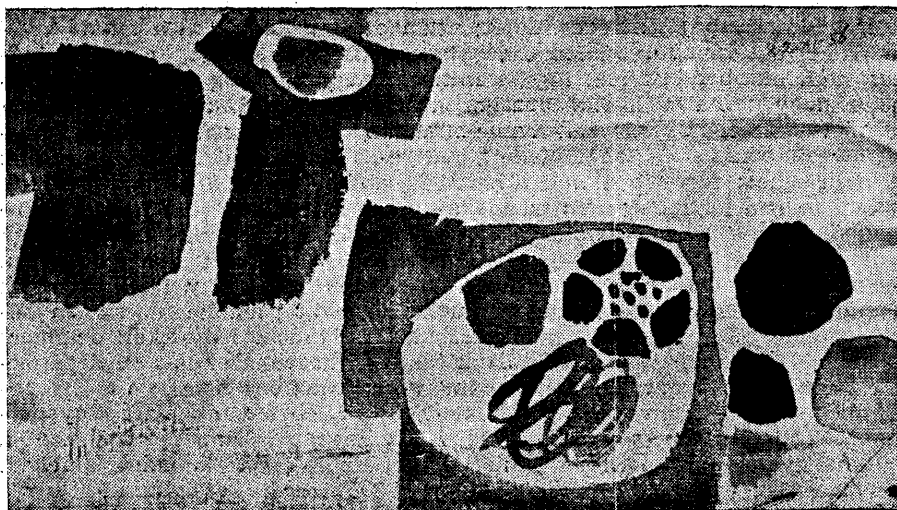
Sbár a marxizmus és a pszichoanalízis, melyhez annyi fiatal csatlakozott, alig érdekelt bennünket, ez nem azért volt, mert csak az elemi fogalmakkal voltunk tisztában, hanem azért, mert nem akartuk önmagunkat távolról, idegen szemmel nézni. Nekünk az volt a legfontosabb, hogy önmagunkkal egyeztessük össze magunkat. Fontosabb volt számunkra megőrizni a szabadságot, mint elméletileg megszabni annak határait, mert az éppen veszélyben volt.

Ebben nagyon nagy volt a különbség Sartre és közöttem. Csodálatosnak találtam, hogy sikerült elszakadnom a múltamtól, hogy megállok a saját lábamon, hogy bízom önmagamban, hogy egyszer s mindenkorra önállósítottam magamat, s ezt senki tőlem el nem veheti. Sartre viszont csak férfikora állomásához ért, melyet utálva várt már régen; elvesztette első ifjúságának felelőtlenségét, belépett a felnőttek gyűlölt közösségébe. Független-

sége veszélyben volt. Először is kénytelen volt leszolgálni a katonaságnál tizennyolc hónapos tényleges idejét; aztán ott lefelkedett rá a tanári hivatás. Talált egy kibúvót: Japánba kerestek egy francia lektort, és ezért pályázott 1931. október elsejére; úgy számította, hogy két évig marad ott, s remélte, hogy utána még több országot is megismerhet. Szerinte az írónak, a krónikásnak, hasonlítania kell Synge „Baladin”-jára; és sehol se szabad végleg megállapodnia. És senki mellett. Sartre-nak nem volt semmi érzelme az egynejséghez; szerette a nők társaságát, akiket kevésbé nevelésesegeknek tartott, mint a férfiakat; nem szándékozott huszonhárom éves korára örökre lemondani társaságuk elbájoló változatosságáról. „Közöttünk — magyarázta kedvelt szótárát használva —, a szükségszerű szerelemről van szó; jó, ha megismerjük az esetleges, megeshető szerelmeket is.” Egy fából faragtak bennünket, és egyetértésünk addig tarthat, ameddig mi magunk: nem helyettesíthető tisztavirág-életű találkozásokkal különböző lényekkel; de miért kerülnének el szándékosan a csodálkozásoknak, megbánásoknak, sóvárgásoknak és örömöknek gazdag skáláját, amelyeket különben nem lennének képesek megismerni? Ezen sokat gondolkodtunk hosszú sétáink alatt. Egy délutána Nizánékkal megnéztük a Champs-Élysées-n a „Tempete sur l’Asie”-t, s utána gyalog elsétáltunk a Tuileriákig. Leültünk egy kőpadra, amely a Louvre egyik szárnyához támaszkodott; támlajaként egy ballusztrád szolgált, közöttük és a fal között csak egy kis rés volt; ebben a ketrecben egy macska nyávogott. Hogy kerülhetett ide? Túlságosan kövér volt ahhoz, hogy kiszabadulhatott volna. Már esteledett, és egy asszony jött papírzacskóval a kezében; ételmaradékot vett ki belőle, megetette a macskát, s közben gyengéden simogatta. Ebben a pillanatban javasolta Sartre: „Írjunk alá egy két-éves szerződést”. Én úgy tudom intézni a dolgokat, hogy két évig Párizsban maradjak, és hogy ezt az időt a legbizalmasabb közelségben töltsük el. Utána pedig, azt tanácsolta, keressek én is magamnak valami állást külföldön. Két vagy három évig távol lennének egymástól, aztán meg valahol a nagyvilágban, mondjuk Athénben, ismét találkoznánk, hogy hosszabb vagy rövidebb időre folytassuk az együttélést. Sosem válhatunk idegenné egymás számára, sosem fordulhatunk hiába egymáshoz, és semmi sem diadalmaskodhat barátságunk fölött; de nem szabad megengedni, hogy viszonyunk kényszeredett szokássá fajuljon. Mindenáron meg kell védenünk attól, hogy elromoljon. Én ebbe beleegyeztem. A válasz, amit Sartre tervbevelt, kissé megrémített, de valahogy elmosódott a távolban, és különben is tartottam magam ahhoz a szabályhoz, hogy ne csináljak semmiből idő előtt gondot magamnak; s bár a félelem át meg átjárt, én ezt gyengeségnek tartottam, és igyekeztem leküzdeni. Ebben nagy segítségemre volt Sartre szavahihetősége. Vele semmiféle tervezgetés nem volt bizonytalan, hiábavaló fecsegés, hanem biztos valóság. Ha azt mondta volna egy napon: „Találkozó pontosan huszonkét hónap múlva, délután ötök az Akropoliszon”, biztos lehettem benne, hogy ott fogom találni az Akropoliszon huszonkét hónap múlva, pontosan délután ötök. Nagyjából tudtam, hogy semmiféle szerencsétlenség nem érhet általa, hacsak nem hal meg előbb, mint én.

Sésics Vera fordítása

Julius Bisster rajza

FIGYELŐ

A fekete-fehér művészet válsága?

B. Szabó György

A fekete-fehér művészet hívei alighanem csalódottan, kiábrándultan és némi szorongással hagyták el az idei velencei, jubiláris, harmincadik Biennale imponáns kiállító-termeit: a grafika eredményei megközelítően sem érik el a kísérletezési bátorságnak és az anyagszerűség elveinek olyan merész, meggyőző és újszerű megnyilvánulásait, amit a festészet és a szobrászat lépten-nyomon felmutathatott: a spanyoloktól, Hartung-on és Foutrie-n át az amerikai, fekete-fehér vásznakot festő Franz Kline-ig, vagy a csupa erőt sugárzó szobrászig, a svájci Müllerig.

A technológiai eljárások bonyolításában és a különböző nyomástechnikák rafinált összepárosításában ezúttal sem volt hiány: az ügyesség azonban nem pótolhatja a gondolat erejét, sem az átélés őszinteségét és mélységét, s a szemlélő, aki a rajzban és a grafikában a külső tetszetőségens a mesterségbeli tudás fölünyes megmutatásán túl más kva-

litások után is kutat, kénytelen az invencióhiányt, az erőtlenséget, a bevált fogások újra ismétlését, vagy alig kitalálható továbbfejlesztését konstatálni. Mintha a művészi áruvédjegy megte-remtése és féltékeny őrzése megszelídítette és fegyveltemre kényszerítette volna a művészi alkotókedvet, leszerelte volna a kitérésre készülő szándékát és annak kötetlen, szabad érvényesítését.

A rajz — a fekete-fehér művészet legközvetlenebb nyelve — erőt mutat-hat, de őszintétlenségről is tanúskod-hat, a kiállítás bátorságát bizonyíthatja, de beszámolhat krízisekről, elernyedésekről is: a rajz a világ, a társadalom, a természet és az ember viszonyának új, addig ismeretlen és rejtett összefü-géseit mutathatja meg, a jó rajz mindig felfedezés is.

S az anyagban készített, sokszorosító eljárással készült grafikai lap — még a legbonyolultabb mechanikai vagy vegyi eljárással készült levomat is — törvény-

szerűen magánviseli fogantatásának alapelemét: a rajzot. Pregnánsabban, kifejezőbben, tapinthatóbban, mint akár a festmény, akár a szobor, noha itt is a műalkotás genézise — a modern festészet és szobrászat alkotásaira vonatkoztatva is — kimutathatja a rajz jelenvalóságát: a mű elsődleges megfogalmazásában a rajz az alap gondolat hordozója, kifejezője, a realizáció elindítója és ösztökélője. S az itt közzétett és bemutatott nemgrafikus művészek rajzai, grafikai lapjai is ezt igazolták, sőt még többet is mondtak: a megfogalmazás közvetlenségéről tanúszkodtak, a rajz törvényeinek a tiszteletéről és ismeretéről számoltak be, és igazolták a rajz döntő fontosságát a műalkotások létrehozásában.

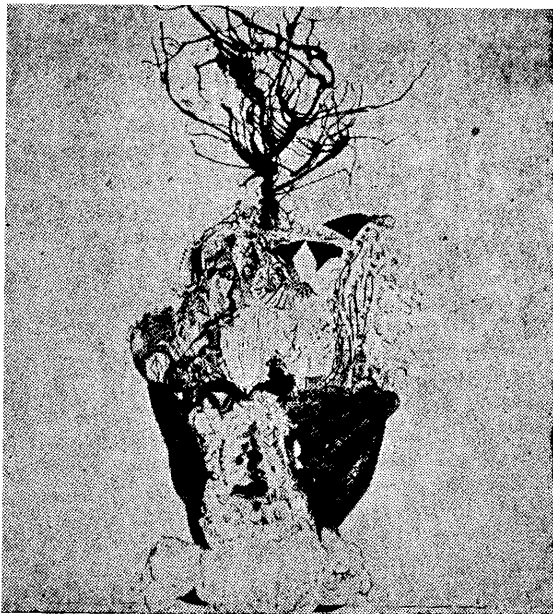
De ez a felismerés sem vigasztalhatja meg a kiábrándult szemlélőt: a grafikus mintha nem akarna tudomást venni a világ változásairól, félne a kísérletezésrel együtt járó kockázattól, lemondana az önkifejezés erőfeszítéseiről és a felfedezés kudarcairól és — örömeiről.

Ez az óvatosság és megalkuvás éppen itt, a harmincadik Biennale súlyos tartalmat hordozó képei és szobrai között különösen szembetűnő.

A grafika válsága? — veti fel a kérdést önmagában a szemlélő, de azután (lehet, hogy csak önmaga megnyugtatósára) azzal üti el ezt a kérdést, hogy a Biennale anyaga csak megközelítő és nem teljes képet ad a jelen művészeti törekvésekről, s az anyag összeválogatásában sok szempont nem érvényesülhetett. A grafika az idén mostohagyerek volt, de lehet, hogy két év múlva más lesz a helyzet.

Az idei kiállító grafikusok közül szólnunk néhány szót azokról, akik bemutatott lapjaikon nem a megállapodottságot, hanem a kitörési kísérlet követelményeit és szándékát fejezték ki. Elsősorban az olaszokról, akiknek számbeli fölényét nemcsak a festészet és a szobrászat alkotásai mutatják, hanem a kiállított grafikai lapok is. A legidősebb, Mino Maccari (1898-ban született) rajzokat, színes rajzokat, akvarelleket állított ki. Spontán rajzoló: ironia, a hagyomány és a kegyelet sárbatiprása jellemzi. Figurális képein egy vesztébe rohanó, farsangoló világ látomásai nyertek megfogalmazást: esztétikája az esztétikaellenesség. Ennek rendeli alá az eszközeit is: a legegyszerűbb anyaggal éri el a legnagyobb hatást. A két fiatal olasz rézmetsző Luciano de Vita (1929) és Renato Volpini (1934) a szimbolikus, expresszív kifejezés hívei:

de Vita a Morandi-iskola legjobb hagyományait kelti életre; a Rembrandt-i viszonyulás a világhoz a cinizmus halvány árnyalatával egyetemben jelentkezik nála. A legtüstámban ő közelítette meg az expresszionista szimbolizmus követelményeit: a transzformálásban is következetes: a fantasztkum misztériózus és cerebrális beütésekkel érvényesülő metszetein. Volpini látzólag kevésbé összetett egyéniség: rajzaiban az improvizációnak jut legjelentősebb szerep. Forrásai azonban mélyebbek: az imagináció modern felvettetéség a dadaizmuson át jutott el, és az ellentétpárok: groteszkus és tragikus-ság, élet és halál, áhítat és brutalitás grafikáinak sajátos ízt kölcsönöz: rafinált effektusok realizációját szemlélhetjük valamennyi lapján. Giustino Vaglieri (1929) valamennyi kiállított műve a kombinált technika alapján készült: tempera (egészen lazurosan kezelt), pasztell (a maga rajzos érdes-ségével) és a tus jelenti ennek a kombinatív technikának az alapanyagát. A fehér papírfelületek rendkívül fontos szerep jut ebben az eljárásban: a tiszta, megmunkálatlan fehér mező hangsúlyozóttá teszi ezeknek az alkotásoknak kontemplatív-meditatív jellegét. a reális elemek felbontását szemlélhetjük, a valóság-elemek fokozatos eltűnését — és éppen ennek a folyamatnak a kifejezése drámai feszültséget és nyugtalanságot kölcsönöz: az imagináció jelenléte állandó. Giuseppe Guerreschi (1929) és Giovanni Korompay (1904) rézkarcában két sajátos művészi megnyilatkozás érvényesül: az előbbi a modern realizmusnak egy sajátos változatát alakította ki, s egy morális-erkölcsei magatartásformát képvisel grafikáiban. A háború tragikusságát, az ember elaljasodását, megnyomorítását szemlélteti, az atombomba korszakának embertelenségét, amikor az elszabadult, nekivadult ösztönök uralma újabbnál újabb rémségeket teremt: valami leverő szomorúság és kilátástalanság párosul ezekben a precíz, vonalas technikával megmunkált rézkarcokban — a lázadással és a pusztába kiállított szó visszhangjával. Az utóbbi, Korompay, nem ismeri az el-lágyulást: vonalrendszert alakít ki, a klassziczizáló geometrizmusnak azt a fajtáját variálva, amelyet a futurizmus támasztott életre két-három évtizeddel korábban. A mozgást, a dinamizmust architektúrával fegyelme-

Werner Schreib rajza

zi és a filozofikus meditálást és kontemplációt megkísérli egy poétikus líraisággal vegyíteni. A mediterrán éghajlat derűje és nyugalma az északi ember zárkózottságával, kimérttségével és belső nyugtalanságával áll szemben. Ez a kettőség adja meg rézkarcainak egyéni jellegét is.

Külön termet foglalnak el Erich Mendelsohn (1887—1953), a neves építész, első vázlatai, skiccei, ötletei, apró, ceruzával, tollal és ecsettel odavetett gondolatai: a későbbi épületek, a realizáció elsődleges vizuális élményei. A német expresszionizmus elvei és törvényerejű határozatai nyertek itt megfogalmazást az építészet nyelvén: Klee, Kandinsky és Marc barátja a plasztikus konstruktivizmus legszébb darabjait alkotta meg kőben és betonban.

Henri Michaux (1899) egyéni ízü tusraszai, amelyek a vomalkultusz jegyében állnak és az intellektualizált grafika végső eredményeinek az összegezését jelentik, az angol Merlyn Evans (1910) súlyos és komor mondanivalót sugárzó akvatintái és a japán Yozo Hamaguchi (1909) lényegében szimbolista kifejezőmódot megörökítő és bámulatosan tökéletes megmunkálású mezzotintái mellett, a holland Wouter Bernard van Heusden

(1896) grafikai lapjait kell kiemelnünk. Van Heusden ugyancsak az imaginárius felfogás híve és nála érvényesül a grafikusok közül a legnyilvánvalóbban a „tachismus” állásfoglalása is: a drámai tragikusság poétikus életérzése a struktúra — az anyagszerűség egyik sajátosságának a velejárója s lényegében a hordozója — teljes egészében érvényesül lapjain. Fantasztikus háttérben, amelyek a fantazmagóriák határvonalán állnak már — szurrealista beütésekkel — egy-egy madártest körvonalai ködlenek fel.

S végül két német grafikus: Werner Schreib (1925) és Julius Bissier (1893). Az első fantasztikus rajzokat állított ki, s talán a legjobbakat, amit a német grafika Klee után és az informel térhódítása után felmutathatott. A vonaltisztaság kultusza és a fantasztikum teljes érvényesítése jellemzi valamennyi rajzát.

Julius Bissier a velencei Biennale legsúlyosabb és legőszintébb egyénisége. Lavírozott, ecsettel készült tusraszokat állított ki: személyes jegyzetnek hat valamennyi, egy csendes meditáció meglepően gazdag változatai ezek. Szabad asszociációk és képelemek, mint ennek a kötetlen gondolatársításnak a hordozói és kifejezői; szimbólumok, amik nem nélkülözik a misztériozusság jegyeit: a formák egymáshoz való viszonyulásának törvényszerűségei érvényesülnek itt, kötetlenül és szenvedélymentesen. A törvény tiszta szavát véljük kihallani belőlük. Baumeister hagyatékának és örökségének leghűbb és legméltóbb megőrzője Julius Bissier.

Ez a néhány kiragadott név és néhány szavas jellemzés csak részben képes érzékeltetni a velencei, harmincadik, jubiléris Biennale grafikusait és a grafika itt bemutatott eredményeit. Megemlítenül hagyunk sok művészt és számos alkotást, köztük a kelet-európai országok grafikusait és a grafikat is. Nem véletlenül. A művészi éghajlat még ma sem kedvező, és a felmutatott eredmények nem állnak arányban a grafika művelőinek tehetségével.

S talán legelszomorítóbban a szemlélőre az a grafika-sorozat hatott, amelyet magyarországi művészek készítettek József Attila verseinek illusztrációjékként, s ahol a József Attila-i szellem teljes hiányát volt kénytelen megállapítani.

Az új horvát próza egyéniségei

Zlatko Tomičić

Miroslav Krleža a két háború között nagy hatással volt az egész horvát irodalom, de leginkább a próza (vagyis az elbeszélés és a regény) fejlődésére — állítja Živko Jeličić horvát esszéísa. Sok kitűnő prózaíró valóban nemcsak Miroslav Krleža hatószférájában alkotott, hanem első műveit is az ő folyóirataiban jelentette meg (Ranko Marinković és Petar Šegedin).

A legjobb horvát prózaírók ugyanazokat az eszméket vallják, amelyeket Miroslav Krleža hirdetett meg elsőnek a modern horvát prózában, de mindegyikük, sajátosan, személyes világával, az alakok és a légkör átélésének sajátosan személyes magyarázatával, szigorúan elszige'elt és markáns alkotó egyéniség. Am Ranko Marinković, Novak Simić, Mirko Božić, Vjekoslav Kaleb, Petar Šegedin, Vladan Desnica, Ivan Dončević, Vojin Jelić, Mirjana Matić Halle, Stjepan Mihalić nevét felsorolni éppen annyi, mint egyetlen szót kimondani, olyan erős benyomást kelt egy ragyogó, harmonikusan magasra emelkedő építmény — a mai horvát prózát képviselő építmény — egységes szelleme, befejezett építészeti egysége, amelyben az egymást kölcsönösen kiegészítő függőleges és vízszintes vonalak egyensúlya, minden dimenzió egyenesen gótikus fénye és kelleme uralkodik.

A legtöbb érdemet ennek megteremtésében a dalmáciai, a tenger melléki horvát írók szerezték. Az első nagy írókat is Dalmácia adta a horvát, illetőleg a jugoszláv irodalomnak: a XV. században a szpliti Marko Marulićot, a XVI. században a dubrovniki Marin Držićot és a XVII. században Gundulićot. Űgyszólván minden mai horvát prózaíró, hasonlóképpen több költő is, Dalmácia szülötte. Csak néhányan vannak más vidékről, és ezért a mai horvát prózaírodalomban alig is találunk más tájat, személyt és várost, mint dalmátot. Például mind a mai napig nem jelentkeztek írók, akik Szlavóniának — Dalmácia mellett az egyik legérdekesebb horvát tájnak — bemutatásával folytatnák Josip Kozarac és unokaöccse, Ivan Kozarac művét. Kivé'elt képez Ivanka Vujčić-Lasowska *Vranjara* című nagyobb regénye, amelyben nem a szlavón város, sem a szlavón paraszt, hanem a szlavóniai cigányok életét írja le.

Likáról, a szintén érdekes tájról ma csak két elbeszélő ír: Josip Barković és Jakov Sekulić, de ők nem tartoznak legkiválóbb íróink közé, még fejlődnek, nem érettek meg olyan hirtelen, mint a mediterrán dalmaták.

Mint ahogyan annak idején az amerikai irodalomban „chikágói irodalmi reneszánsz” volt, ugyanúgy a horvát irodalomnak „dalmát irodalmi reneszánsza” van. E dalmát áradat miatt, mint mondtuk, Dalmácia a legjobban leírt táj a mai horvát irodalomban, a többi tájnak pedig (Likát és Szlavóniát már említettük, azonkívül Podravínának, Muraköznek, Baranyának, Hrvatsko Zagorjenak és Prigorjenak, Banijának, Gorski Kotarnak, a Horvát Tenger melléknek stb.) vagy kevés vagy szűkszavú vagy gyenge ábrázolói vannak, vagy egyáltalán nincsenek.

Az utóbbi időben Ranko Marinkovićról, Novak Simićről, Petar Šegedinről, Vladan Desničáról, Vjekoslav Kaleből és Mirko Božićról írnak és beszélnek a legtöbbet. Már ez a hatos csoport is a „dalmát reneszánszot” bizonyítja: közülük csak egy — a boszniai Novak Simić — nem dalmáciai.

Ranko Marinković a nagy dalmát szigeten, Viszen született. Goran Kovačić a háború előtt „szatirikusnak és analitikusnak” nevezte. *Proze* című háború után megjelent első könyve — amelyben nem melőzte szigetét, sem azt a várost, ahová a szigetlakók eljárnak — érett művészi egyéniség érvényesülése és igazolása, de a kritika nem értette meg kellőképpen; ezért (a Jugoszláv Írószövetség díjával jutalmazott) *Ruke* című második könyvével rendkívüli reakciót váltott ki a kritikából és az olvasóközönségből, úgyhogy viszonylag rövid idő alatt második kiadása is megjelent. Ebben a könyvében igyekszik novelláinak tárgyát és személyeit szimbólummá alakítani, a lehető legnagyobb mértékben általánosítani, és így a lokális, a regionális, a véletlen és az egyéni fölé emelkedve, szakavatottan interpretálva anyagát, magasabb szintézishez, nagyvilágihoz, általános emberhez, kozmikushoz érni, kigúnyolván az erőszakot, az ostobaságot, a falánkságot stb., és ebben, valóban ragyogó eszközökkel, mindig igazi eredményt ér el. Ezért Ranko Marinković művészete, talán valamennyi mai horvát modern író közül, a leginkább európai jelentőségű.

Novak Simić első műveinek sorozatában lírai módon mutatja be Boszniát, furcsa, sötét, tévelygő lelkek éleét, a legendák és mítoszok, a magány és mindenekfelett a vér és az ösztönök világát. Egyik novelláskötetének a címe *Zakoni i ognjevi*. Ezek a vér, a hallgatás, az önmészítés, a muzulmán Bosznia törököktől átve t keleti hagyományainak törvényei, s az azoknak védelmében égő, rejtett tűzhelyek törvényei. Novak Simić, ebben az első szakaszában, Bosznia Dosztojevskije. Később fokozatosan áttér Zágreb városi témáira, aztán *Braća i kumiri* című regényének vázlatai következnek. Ez a regénye többévi munka után, 1956-ban jelent meg. Ez az első jugoszláv regény, amelynek tárgya a modern ipari kapitalista alakja, az első integrálisan urbanista regény, ahogy nálunk (talán meglehetősen szerencsétlenül) a modern korszak regényét nevezék: a nagyváros, az ipari pokol, az új „doszpassosi tempó”, a futószalag-ritmus, a mechanizált pszichológia, az atomkorszak regénye. Tkač alakja óriásira nő, mint Cowperwood, Dreiser titánja; Tkač azt kérdi Simić regényében: „Mit is jelent Sabaoth agyagból és vízgőzből való világa? Mit jelent a mennyország, az angyal a tüzes pallossal, a kígyó és a többi móka? Aláírok egy csekket, és százával teremtek ilyen paradicsomot datolyákkal, oázisokkal és pálmalevelekkel. Egy pillanat és nem hét nap alatt.”

A harmadik író a hattagú csoportból, Petar Šegedin, talán a legmélyebb és legsötétebb, legelmélyültebb horvát prózaíró. Mintha az ihletné meg, ami Gorkijban és Dosztojevskijben a legkínosabb, legnehezebb, legfájdalmasabb, és ezt keresné bennünk, analitikusan, mint Proust, szenvedélyesen, mint Krleža, brutálisan, mint Zola. *Djeca božja* című első regényében — amelynek főhősét a gyermek Petar szabad pszichológiai analógiájában Joyce *A művész*

ifjúsága című könyvének főhősével hasonlították össze — tulajdonképpen szülőföldjének, Korcsula-sz getnek monográfiáját írja meg, és ez a regény talán az egyik legjobb horvát regény általában, mind lírai intenzitásánál, mind pedig epikus extenzitásánál fogva, ami reális háttérül szolgál Šegedin alakjai élményeinek, Eredeti és nagyszabású, egész önálló eredetű mű (a többivel csak rokonságnál fogva hasonlítottuk össze, és nem azért, mintha hatásuk alatt állna).

A frázisok, a különleges, mesterkéltné költői formák talán legkifinomultabb, legnagyobb virtuóza a zadari Vladan Desnica, a legfinomabb részletek mestere, flauberti ötvösművész. *Olupine na suncu* című elbeszélés-kötetével (amelynek címét és összetételét a későbbi kiadásokban *Proleće u Badrovcu* és *Tu odmah pored nasra* változtatta) és *Zimsko ljetovanje* című kisregényével tűnt fel, és ezzel is szerezte legnagyobb népszerűségét. Annak idején bírálták, hogy a dalmát falut középkornak igyekszik feltüntetni.

Vjekoslav Kaleb a mozdulatlan, olykor úgyszólván „bodhisatvani” pszichológia, a tüneményes szenzációk, a bizarr viszonyok, a nem mindennapos, merev frázisok írója. Az ő első elbeszélései is a faluról, a Dalmát Zagorjeről szólnak, mint Simić első elbeszélései Közép-Boszniáról; egyes műbírálok szerint ezek „legkalebi” elbeszélései — *Fonizene ulice* című regénye Zágrebról fest képet a háború idején, de sajátos és mindennekfelett kalebi módon.

A hat író közül Mirko Božić a legösztönösebb, „legrudimentárisabb”. Az említettek közül egyik sem alkot annyira ösztönös eredetű művet, mint Mirko Božić. Ilyen *Kurlani* című első regénye, amelyben (az alkáról, a hagyományos vitézi játékokról híres) szinyi vidéket írja le; mindenki nagy jövőt jósolt neki, ám trilógiája *Neisplakani* című második részének, jóllehet hatása szintén elemi erejű, nincs meg olyan mértékben a bizonytalanság és a szándéktalanság varázsa, mint a *Kurlaniban*. (A *Neisplakani* című könyvért 1956-ban elnyerte a NIN legjobb jugoszláv regénynek szánt félmillió dináros díját.)

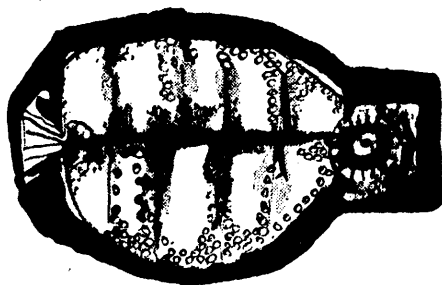
Novak Simić, Vjekoslav Kaleb, Petar Šegedin és Vladan Desnica szintén laureátusok, több irodalmi díj nyertesei.

Slavko Kolar egészen különös természetű író. Körülbelül ugyanakkor jelentkezett a horvát irodalomban, mint Krleža, ha nem még valamivel előbb. Humoros stílusa Gogoly jó iskolájában alakult ki. Falusi tárgyú elbeszélései a legjobbak, de változatlan módszerrel nyúlt a városi témákhoz is. Valamennyi horvát író közül az ő humorérzéke a legfejlettebb (a humor általában a horvátok gyenge oldala), de még ha tárgyát lírai módon mutatja is be (lásd *Breza* című novelláját), akkor is annyira más, mint a többi horvát író, hogy ez már meghaladja az egyik íróét a másiktól megkülönböztető normális egyéniség kereteit. Már Ivan Goran Kovačić megállapította, hogy Slavko Kolar kivételes jelentőségű író, később pedig külföldről is érkeztek elismerések, úgyhogy valamelyik külföldi műbíráló nyomán elnevezték a „horvát Gotfried Keller”-nek.

Furcsa irracionális módszerrel él Vojin Jelić, amikor leírja Knin környéki primi ív földjeit; de sajátos író Vjekoslav Majer is, akiről Senoa és Krleža után bívást elmondható, hogy Zágreb költője; különös affinitása van a bohémek, a hordárok, a csavargók, a különféle lumpenproletárok, a zágrebi csavargók, egy nagyváros jelentéktelen kisemberei iránt. Ivan Dončević a háború előtt a Száva menti falvak életéből vett naturalista regényekkel tűnt fel, később a népfelzabáló háborúból vett elbeszélésekkel, amelyeket maupassant-i briliáns forma jellemez, legutóbb pedig *Mirotvorci* című regényével, amelyben kigúnyolja a vidéki kispolgárságot. Stílusa jellegzetesen lírai, tömör, éles, temperamentumos. Mirjana Matić-Halle novelláiban néhány olyan szilárd, olyan szintetikus, olyan intakt, maradandó képet adott, hogy a magasfokú poétikus prózai forma legkiválóbb példáinak, a tehetetlen em-

beri sorsok lényegébe, tragikumába való mély belenyúlásnak tekinthetők, és ez minden egyes esetben vad, féktelenül szenvedélyes temperamentum alkotó módszerével történt.

Stjepan Mihalić, Slavko Mihalić költő apja szintén a kivételes horvát prózai temperamentumok közé tartozik. Azzal vádolják, hogy nem mozdul ki előbb Hamsun és Kellerman, később pedig Krleža hatássférájából, de tulajdonképpen már esztendőik óta nem mozdul ki egy kisebb horvát városból, és ez az egyetlen bűne, de talán nagy előnye is (ügyszólván minden horvát író Zágrebban él, kivéve egyet Opatijában, kettőt Rijékán és egy csoportot, tízegynéhányat Szplitben), és Mihalić ebben a városban kitartóan alkot. Az utóbbi tíz évben kissé feledésbe merült, most viszont *Teletići odresci* című regényével, amely éppen úgy a kispolgárság szatírája, mint Dončevićé, ismét az első sorba emelkedett.

FÉNYSZÓRÓ

Emberi sors

Torma Dénes

A múlt, ez a megsemmisült, valamikori emberi jelen, emlékezetté vált hétköznapok sora; évszámokká merevült tettek, gondolatok sokasága; a volt-nak és a van-nak holtan is annyira élő, emberbe szökkenet találkozása furcsamód meg tudja tréfálni azt, aki visszaél vele, aki megtagadja, vagy elfelejti. Ellene fordul, nekiszzegezi mementóit, és vádol: J'acusse! Vádolok!

Vádolom a jelent, amely megtagadta a múltat! Vádolom a meglett férfit, aki elfeledte ifjúságát! Vádolom az érett férfi emlékezetét, amely kitörölte magából nagy eszméit! Vádolom a zsarátnokot, amely valamikor tűz volt, és annyira tudott lobogni, másokban is felgyújtva a tüzet! Vádolom az embert, aki hajdani tetteit tettegességgé változtatta, aki megismerte a megalkuvást; aki annyira tudott eszméiben élni, s most csak önmaga árnyéka lett; aki nem veszi észre, hogy volt énje fegyverei fenyegetően merednek rá!

André Malraux-ról van szó, a hajdani forradalmárról s most miniszter-ről; az íróról, aki írók ellen támad; a szabad gondolat volt harcosáról, aki szemrebbenés nélkül tud a szabad gondolat ellen felkelni.

Nagy múlt az André Malraux-é! Regények sora mutatja és őrzi ma is a forradalmár Malraux eszmevilágát. Bejárta az egész világot Kínától Spanyolországig; ott volt, ahol a magára ébredt világ hallatta szavát, ahol az emberi érzelmek forrni kezdtek. Ott volt, ahol a szabadság zászlait magasra emelték, ahol a Petőfi emlegette „szőlőszemre” az érlelő napsugár mosolygott. Kínából hozta az *Emberi sors* nagy témáját és felejthetetlen alakjait, Spanyolországból a *Remény* forradalmi elvét. Bukott forradalmak, de nagyra-törő emberi hitek, akaratok, tettek énekese volt Malraux a két világháború között.

Azután a forradalmár Malraux meghasonlott, a majdnem húsz évig tartó béke alkonyán hátat fordított forradalmi eszméinek. Élete ismerői, művei francia elemzői valószínűleg rá tudnak mutatni megroppanása okaira. Az okok szövevénye valószínűleg a személyes mozzanatokat éppen úgy tartal-

mazza, mint ahogy azokat a messzire mutatókat is, amelyek egy Sztalin politikáját is felölelik. A háborút a francia ellenállási mozgalom harcosa és de Gaulle nemzeti mozgalmának híveként éli át. Még megírja az *Altenburgi diófák* nagyra tervezett első részét, már degaullista szellemben, és azután regényíróként elhallgatott.

Nem véletlenül nemul el benne a regényíró éppen akkor, amikor elnémitotta önmaga igazabb énjét is. Malraux, az író, a forradalmak szerelmese volt, a harcok énekese. Az életben járt, emberi sorsok fonálát fűzte regényeiben. S emberi sorsnak csak a forradalmárét hitte. Nagy művészettörténeti kísérlete, amelyet a háború után alkotott, már az árnyakkal barátkozást állítja előtérbe.

Malraux jelene törpe karikatúrája nagy múltjának. Nem lehet büntetlenül megtagadni az ifjúkor eszményeit, mert az bosszút áll a renegátságán. Nemcsak terméketlenül, de az erkölcs mély rétegeit is felkavarja, élére állítva a múlt és jelen hitvallásának ellentéteit. Malraux, az ember, most veszítette el a csatát, mint ahogy elvesztette, a jelek szerint, íróságát is.

De Gaulle minisztereként, a francia kultúra sáfáraként egyetértett azokkal a szankciókkal, amelyek a hivatalos Franciaország fogatosított az algériai háborút elítélő nyilatkozat 121 aláírója ellen. Írók, tudósok, művészek ellen indult meg a hajsza Malraux áldásával és hozzájárulásával is. Annak a Malraux-nak a hozzájárulásával, aki valamikor Ernst Thälmann ügyéért nagy mozgalmat szervezett, mert a szabad gondolat harcosát látta benne; aki Spanyolországba ment harcolni a terror, a diktatúra, a szabad szó elfojtója ellen.

Most a szabad gondolat elhallgattatásában cinkoskodik már azzal is, hogy néma maradt de Gaulle minisztereként. S ilyen esetekben a hallgatás bűn, a néma ajak az embertelenség szövetségese, mint ahogy Babits Mihály, önmaga némaságával leszámolva mondta: „mert vétkesek közt cinkos, aki néma”. Mert Sartre-ék százhuszenegyen Franciaország lelkiismeretévé váltak, s itt már nemcsak politikai hitvallásról van szó (Aragon például nem írta alá a kiáltványt!), hanem az emberség próbájáról is. Ezen a vizsgán egyaránt megbuktak mind a hallgatók, szavukat fel nem emelve, mind pedig azok, akik az állam hatalmával felkeltek az aláírók ellen. Malraux azt mondta egykor: az ember a tettei. S ha most Malraux-t a tettek mérlegére állítjuk, féltő, nagyon könnyűnek fog találatni. Szemmellátható: más Malraux fogalmazta meg az idézett gondolatot, és más jellegű tettek értelme világít az aforizma tömörségében.

Malraux nagy alkotásai: *Az emberi sors*, a *Remény*, *Az altenburgi diófák* élnek a maguk, alkotójuktól független életét. A mai Malraux erkölcsi válsága nem tudja megváltoztatni sem értelmüket, sem mondanivalójuk végső kicsengését, mint ahogy nem tud kitérni a világ közvéleményének elítélő állásfoglalása elől sem. Az emberek tudatában *Az emberi sors* és írója éli életét, s elkerülhetetlen, hogy lelkes olvasói szembe ne állítsák önmagával az önmagát megtagadó író, a múltjához, eszményeihez hűtlenné vált embert és politikust. Ma művei zord bírakként mondják ítéletüket André Malraux mai világa, mai tettei felett. Az „*emberi sors*”, ahogy Malraux megrajzolta, a tragédia nagyságát hordozta magában. Az az emberi sors pedig, amit Malraux élete példáz, tragikomikus kudarcba torkollik. Mert hiszen ha a történelem megismétli önmagát, azt csak a komikus fókán teszi. A nagyság tragikus, világot megváltoztatni akaró szándéka így változott Malraux esetében az önmaga árnyékává váló komikus kacajává. Akkor volt Malraux múltja, akkor a műveiből kicsengő emberség, hogy mostani tettei, amelyek az emberség nevében szólók ellen irányulnak, csak önmagukba hullhatnak vissza. Malraux így él művei börtönében még akkor is, amikor megtagadja őket.

Sajátos nézetek szerint*

Juhász Géza

Vérbeli novellistának tartjuk és ismerjük Kvazimodo-Braun Istvánt, de eddig a név neve is jelent meg (*Testamentum*), két színművét is játszották a színházak (*Magdics-ügy*, *Különös főpróba*), csak éppen novellás kötete nem volt, bár jelen kötetének címadó írásával (*A kínai szoba*) szintén pályadíjat nyert annak idején, aminthogy egyik színművével, a *Magdics-ügy*-gyel is. Ez a meglehetősen szeszélyesnek tűnő bibliográfia is mutatja, hogy Kvazimodo-Braun meglehetősen rendszertelenül jelenik meg irodalmunkban, mondhatnánk így: fel-feltűnik időnként, hogy aztán egy időre ismét elhallgasson. Nem ő az egyetlen tollforgatónk, akinek nem az írás az egyetlen foglalkozása, legtöbb alkotónk azonban valamilyen szerkesztőségi munka fonalán fűződik az irodalomhoz, s az ilyen munka, amely ugyan igen gyakran téposómalom, ugyanahogy lehetőséget nyújt a rendszeres irodalmi munkásságra — egyiknél többet, másiknál kevesebbet. Kvazimodo-Braun István azonban jogász, bíró, emellett a szerkesztőségi munka az egyik mellékfoglalkozása csupán, s csak ezután következik az írás az igen bok-

ros közéleti teendők mellett. Nem csoda hát, hogy alkotó munkásságában nem sok rendszerességet és folytonosságot láthatunk.

Jelen kötetét, *A kínai szobát*, úgy kell tekintenünk, mint elbeszélő művészete hosszabb korszakának összefoglalását, novelláinak első válogatott kiadását. Bizonyára evvel kell az egyöntetűség hiányát megmagyarázni. A kötet anyagát meglehetősen éles határvonal választja két részre: az *Egy fehér néger mesél* ciklusban az internáló táborok életéről szóló írások sorakoznak, a *Lefelé és felfelé* ciklusban viszont a mai és háború előtti korszak egy-egy pillanatfelvételét olvashatjuk.

A legtöbb és legjobb prózai írását bizonyos líraiság jellemzi, s ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy rendszerint maga áll a történet középpontjában, hanem még inkább abban, hogy az események bőségesen tölti érzelmi elemekkel, motívumokkal, leginkább ilyen hatásokat vált ki a csattanós befejezésekkel is. Az *Egy fehér néger mesél*

Kvazimodo-Braun István: *A kínai szoba*, novellák, Forum, 1960.

ciklusba gyűjtött írásoknak azonban mégsem ez a legfőbb sajátága és varázsa, hanem az, ahogyan ezt az újnak alig mondható témát kezeli, és amit ezekkel az írásokkal mondani kíván. Ez az állhatatos humanista, aki a „fehér néger” sorsát élte a második világháború alatt, aki szereteteinek emlékét egy kis dobozban mentette meg a különböző táborokból, aki a szó teljes értelmében *mindenét* elvesztette ebben a második világegészként számontartott háborúban, arra vállalkozott; ezekben az írásokban, hogy bizonyítsa: az embertelenségnek ebben az átmeneti diadalában sem halt ki minden emberből az emberség, sőt a „fehér néger”k, bármerre is jártak Európában, mindenütt, a németek között is találtak embereket, emberséget. S ez az ember iránti mély és megingathatatlan szeretet, a beléje vetett szilárd hit különbözteti meg Kvazimodo-Braun Isván könyvét a legtöbb hasonló tárgyú írástól. Mert bizonyos, hogy nemcsak az embertelenség leleplezése, az emberbőrbe bújt fenevadak és gonosztetteik leírása nevel és serkent humanizmusra, hanem az olyan felemelő, szívdobogtató tetek is, mint az ajkai bányászok bosszúja a lelketlen provokátor fölött, vagy a bácskerteszi nép dacolása a csendőrökkel, amikor a „fehér néger”k és hozzátartozóik titkos találkozóit megszervezték.

A kötet második fele kissé elhalványul az említett írások mellett, mert sokszor éppen az a meleg szív, az a lírai közvetlenség, őszinteség — egyszerű az a melegség hiányzik belőlük, ami az előbbi írásokat oly széppé, oly nemesen meghatóvá teszi. Különösen szembeötlő ebben a tekintetben a *Lefelé és felfelé* című írás, amely tulajdonképpen egy aktuális tárcatémát dolgoz fel kissé hosszadalmasan. A vérszegény cselekmény nem is áll össze egészen elbeszéléssé. A legérdekesebb írás ezek között az *Egy ügyvéd átváltozása*, amely ismét szubjektív hangjával és egyéni vonatkozásaival emelkedik ki a többi közül. De meg kell említeni a Cigányok című írást is, amely minden bizonnyal allegorikus mondanivalója miatt, az „alsóbbrendű” ember helyzetébe kényszerített népcsoport lélektana miatt érdekes, s mi sem természetesebb, mint hogy itt ismét a „fehér néger”k sorsát nyer írói megformálást.

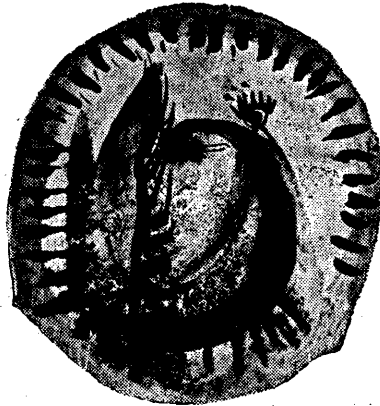
Írói eszközei és esztétikai nézetei sajátosak. Bizonyos tekintetben talán Sul-

hóf Józsefhez hasonlíthatnánk, de csak abban az egyetlen vonatkozásban, hogy mindenekelőtt az olvasmányosságra törekszik. Már a *Testamentum* is bizonyították arra, hogy ez tudatosan a legfőbb célja és ennek nagyrészt minden egyéb formai követelményt és eszközt alárendel. Írásai, mint mondtuk, szubjektív hangúak és tárgyúak is. Úgy látszik — függetlenül attól, hogy ez mennyire igaz —, hogy szinte kizárólag megtörtént eseményeket mond el, amelyek ugyan nem mindig éppen úgy történtek meg, ahogyan leírja, de úgy is történhetek volna — említi egy helyen. Már maga ez a módszer és törekvés nem sok teret enged az alkotói transzponálás számára, s ezért általában azt a látszatot kelti, hogy személyes élményeinek nem művészi ábrázolója, hanem krónikása csupán. De nemcsak a tartalom és szerkezet terén marad hátrébb az alkotó művész, hanem attól a törekvéstől vezérelve, hogy mindenáron érdekesítő, izgalmas történet-sorozatot nyújtson, hogy az olvasót kizárólag az események gyors és ellenállhatatlan sodrásával ragadja meg és kösse le, elhanyagolja az olyan szépírói eszközöket is, mint a nyelv, stílus, művészi leírások, képek, hasonlatok stb. Ki kell mondani — s hiszem, hogy ezen a szerző lepődik meg legkevésbé —, hogy alkotó módszere bizonyos tekintetben a detektívregényekre emlékeztet, amelyek az esztétikai élvezetek tekintetében adóskarnak az olvasónak. Természetesen igazságtalom lennének Kvazimodo-Braun iránt, ha ezt az összehasonlítást ennyiben hagynánk, és nem hivatkoznánk a fent elmondottakra a nemes, humanista mondanivalóval kapcsolatban; ez a megállapítás kizárólag alkotó módszerére vonatkozik. Összhangban mindazzal, amit ábrázoló módszeréről elmondhatunk, meg kell állapítani azt is, hogy miközben az olvasmányosságot kizárólag az érdekes események — szerkezetileg kitűnően megkomponált és egybeépített — láncolatával egykezük elérni, rendszerint adós marad a szereplők alapocabb lélektani elemzésével, sőt az események lélektani megokolásával is. Némiképp kivételt képez talán a *Csodálatos aratás* főhősének ábrázolása, habár ebben az elbeszélésben a szerkezeti egységet nem tudta egészen megvalósítani, legalábbis nem úgy, mint egyéb írásaiban.

Sajátos esztétikai nézeteik és felfo-

gások jegyében születtek ezek az írások, s mondjuk ki: moderneknek nem nevezhetjük őket. A modern próza formai jegyeit, a korszerű novella-konceptió nyomait hiába keressük Kvazimodo-Braun István most megjelent kötetében, s bár nem elmarasztalásképpen,

de le kell ezt is szögezni könyvével kapcsolatban. Kétségtelen azonban, hogy saját esztétikai nézeteit következetesen megvalósította írásaiban, és élvezetes, olvasmányos könyvet adott az olvasó kezébe ez a mélyen érző, nagyszívű, humanista ember és író.

Jegyzetek a detektívregényről II.*

G. Czimmer Anna

AZ „ÚJ HULLAM”

A detektívregény, vagy helyesebben bűnügyi regény, folytonos fejlődésben van. Fejlődésének hullámhegyei a világ-háborúkat követik. Most, második felindulése korszakában lökést adott neki az az „új hullám”, amely a filmművészet és a szépirodalom terén is jelentkezett. A bűnügyi regényírás nagymestereinek az újszerűség kedvéért el kellett hagyniuk a jól kitaposott utakat, a kriminalisztika tarka, de egysíkú vadászmezőit, és meg kellett tanulniuk az „életfolyamat” teljes sodrásában, teljes zajlásában ábrázolni. Ehhez jóval nagyobb felkészültség kell, mint amilyen a múltban kellett. Egy jó mai bűnügyi regény és az igazi szépirodalmi regény között a határvonal annyira elmosódott, hogy gyakran nem is lehet biztonsággal megvonni. A bűnügyi regényt az erős dinamika jellemzi. A mesészővés céltudatos bonyolítása meglepő fordulatokkal az izgalmasság tetőpontja felé, majd a rejtély megoldásával, a tényállás, de nem mindig az igazság kiderítésével nyugvópontra jut, és így éri el az olvasó kielégítését. Egy szépirodalmi regényt szabad úgy megírni, hogy az olvasó a közepénél földhözvágja; a bűnügyi re-

gényt nem. Nem engedik a műfaj törvényei. A cselekmény az elsőrendű fontosságú, és ehhez képest háttérbe szorulnak a szereplők, illetve a „hősök” jellemrajzai. A bűnöző vagy a tettes, valamint az áldozat sem medítál sokat, hanem villámgyorsan reagál az adott helyzetben. Lélekjelenlét, ösztönös cselekvés vagy trükk és ötlet helyettesíti a megfontolt elhatározást. Ezért a tettek rugójának analízise többnyire elszikkad.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy vannak olyan bűnügyi regények is, amelyekben a jellemrajz nem felületes, nem elhanyagolt, hanem teljes pszichológiai elmélyedéssel van kidolgozva. Ezekben nem maga a bűntény a regény tárgya, hanem a főhős emberi egyénisége. Ezek közé tartozik pl. Patricia Higgsmith *Mély vizek* című regénye. Hőse egy kétlaki kispolgár, aki egy amerikai kisváros erkölcsi normáinak megfelelő, feddhetetlen életet él, de csak látszatra. Valóságban pedig az ún. „tökéletes bűntények” sorozatát követi el. Felesége szeretőit teszi el láb alól, mintegy megszállott, végtelen szerelemből. Lélekrajza oly bonyolult, hogy végeredményben nem is lehet megmondani, ki ő. Egy abszurd lény, felfoghatatlan ember. Hasonlókép-

pen Graham Greene *Merényletében* a bűntény egészen banális és másodrendű dolog, míg a szerencsétlen nyúlajkú bér-gyilkos emberi sorsának szövődése üldözőinek emberi sorsával és sorsának elkerülhetetlen beteljesedése tölti ki a könyv tartalmát és teszi színvonalassá.

A bűntény, a rejtély mindenhová beforakodik. Már nemcsak mint a régi klasszikus detektívregényekben, a világvárosok külvárosainak sikátoraiiba, alvilágába, éjjeli mulatóiba, hanem egzotikus törpeállamok és óceáni szigetek idillikusnak hitt világába, a tudományos kutatóintézetekbe, nagyüzemekbe, katolikus kolostorba, izráeli kibucba is. Mindezek a különös környezetek fokozzák az érdekességet, a bűnügyet a kalanddal ötvözik, és olyan olvasói élményt nyújtának, amely nem hasonlítható össze más-sal. A témakörök kiszélesedtek az ipari, politikai és divatkémkedések, a tudományos felfedezések, az illegális szabadságmozgalmak területére. De egyetlen témakör sem múlja felül a rejtélyes erőszakos halál iránti olthatatlan érdeklődést. Ez nem változott egy félszázad óta, mert ez ősi és örök emberi tulajdonság.

Újabbban helyet kapnak a faji motívumok is a bűnügyi regényben: a rasszizmus. Pl. a detektívregény 1959. évi nagydíjának nyertes műve, Chester Himes *Almakirálynőjében*. Maga a história egészen banális; az áldozatok feketék, a gyilkos fehér (még hozzá a nyomozógárda tagja), a motiváció homályos, még csak fajgyűlöletet sem lehet állítani. Ami magyszerűvé és magasabbrendűvé teszi, az a szociális környezetrajz, mely lebilincselően mutatja be New York-Harlem feketébőrű kisembereinek mindennapi életét a maga sajátos színeivel, ízeivel és szagaival. A jó bűnügyi regény tehát több, mint kriminalisztikai kazuisztika; valóságos társadalomrajzi és lélektani tanulmány, néprajzi elemekkel tarkítva.

A műfaj fejlődése során azonban legújabbban visszaütés is van az ócska detektívregényekhez, amelyeknek kapitis problémája egyszerűen az volt: ki a gyilkos? A kiadók ugyanis nem feledkeznek meg arról, hogy az olvasóközönségnek van egy kisebb igényű, primitívebb rétege is, akik az ilyenfajta olvasmányt szeretik.

A műfaj dekadenciájának jelei egyes kisebb írók manierizmusában nyilvánulnak meg.

Érdekes-e az emberölés? Erre a kérdésre a tapasztalati tények alapján, kétségtelemül igennel kell felelnünk. Még a természetes halálnak is van valami misztériuma, különösen, ha hirtelen halálról van szó. Megdöbben, hogy milyen csekélység az ember élete, és fel-foghatatlan annak hirtelen kialakása. Még inkább megrázó és egyúttal kíváncsiságot keltő az erőszakos, nem természetes halálnak a képzete. Láthatjuk ezt pl. utcai közlekedési szerencsétlenségeknél, motoros járművek versenyein előforduló halálos balesetekenél. Pillanatok alatt embergyűrű veszi körül a halálos áldozatot. Mindenki látni akarja. És amikor már elszállították a holttestet, azután is még órák hosszat áll a tömeg a színhelyen, nézi, nézi, maga se tudja, mit; egy beszáradt vérfoltot, lábnyomokat: itt volt, így volt. Pedig ez még nem bűntény, csak véletlen baleset, szerencsétlenség. Innen van az átmenet a bűntényhez, annak a kérdésnek felvetésével: hátha nem véletlen? És ezzel egyidejűleg felszökik az érdeklődés. Látjuk a tömeghisztéria jelenségeit nagy bűnperek tárgyalásain is. Szinte azt kell hinnünk, hogy az embernek alapvető sajtásága a „borzalom-szükséglet” is, a titok-szükségleten kívül. Ezt a kettőt együttesen elégíti ki a detektívregény a rejtélyes és erőszakos halál tizezer-féle változatának feltalálásával. Ez nyújtja az olvasói élményt.

A „könyvbarát” bemege a könyvesboltba, kiválaszt néhány jól reklámozott vagy díjnyertes újdonságot, hozzátesz esetleg valami régi klasszikust, aztán csak mintegy mellékesen válogat a puhafedelű zsebkönyv-formájú detektívregények, kalandregények és szerelmes kisregények közt, melyek tetszetős szériákban kínálják magukat. Felkelti a kíváncsiságot már a megragadó cím is, amely az olvasóban izgalmas képzettársításokat indít el. Pl. *Mivel játszanak a hóhér gyermekei?*, *A gyilkos a kolostorban van*, *Hideg verejték*, *Jószerecsét*, *Fatima*. Ezekből is tesz a könyvescsomagba. Otthon a szépkötésű klasszikust beteszi a könyvszekrénybe azzal a jóhiszemű elhatározással, hogy majd egyszer, ha ideje lesz, előveszi; az újdonságba belelapoz, hogy este, ha a társaságban szóba kerül, belekapcsolódhassék; a detektívregényt pedig szépen leteszi az ágy fejéhez, és napi programja befejeztével, amikor ágyba bújik, ol-

vassa, míg le nem ragad a szeme. Reggel pedig zsebre teszi, és munkában menet a villamoson vagy a helyi érdekű úton olvas. A detektívregény tipikus úti olvasmány; párja a szerelmes kisregénynek, mely leginkább a nők útítára. Századunk egyik nagy tanúságtevője Saint-Exupéry, a pilóta-író, repülés közben mindig detektívregényt olvasott. Hogy mennyire belibincselte, mutatja a következő eset: egy alkalommal Dakarból ebédmeghívásra repült egyik szomszédos észak-afrikai repülőállomás főnökéhez, és leszállás előtt 4—5 kört írt le a levegőben a tér körül. Amikor ennek okát kérdezték, nevetve felelte: „Hátravolt még néhány oldal a detektívregényemből, be akartam fejezni”.

Az izgalmas, borzalmas és rejtélyes történetek iránti érdeklődés ma erősebb, mint valaha, és egyre fokozódik. Részjelensége ez hajszolt és rohanó korunk egyik jellemző tünetcsoportjának, az emocionálizmusnak. A „pihenés” és a „szórakozás” túlnyomórészt újabb izgalmak keresésében, élményhajhászásból áll. Ezt szolgálja a mozi, a televízió, a sportmérkőzések, a szerencsejátékok. A nyomtatás eszközeivel a kalandregények, képregények és bűnügyi regények. Ez is egyik eszköze a kikapcsolódásnak, a kínzó egyéni problémák elől való menekülésnek, illetve kiszabadulásnak. A bűnügyi regény olvasója fejest ugrik egy más problémakörbe, mely feledteti az övét, és vezetteti magát az író varázspalcájával nyitott ösvényen egy ismeretlen titokzatos rengetegben. A figyelem elterelése önmagáról egyes olvasótípusra nézve megnyugtató — ez temperamentum kérdése —, és ebben a tekintetben a kábítószerek hatásához hasonló. Enyhébb esetekben a keresztregtény is megteszi ezt a szolgálatot, csakhogy hatása jóval rövidebb ideig tart. A bűnügyi regény olvasója valószínűleg „beszállhat a játékba”, önállóan is keresheti a rejtély megoldását akkor, hogyha már bizonyos adatok birtokában van a regény megfelelő stádiumában. Megismerkedik a nyomozás legmodernebb eszközeivel, a laboratóriumi vizsgálatok, a „hazugságmérő gép”, az „igazmondó pirulák” stb. alkalmazásával. Pl. Georges Simenon híres Maigret felügyelője, Sherlock Holmes modern utódja, elképesztő következtetéseket von le egyes laboratóriumi vizsgálatokból. A *Fej nélküli holttest* Szajnából kihalászott, összedarabolt hullarészeinek vizsgálata során a kézkörmök

alatti kaparékban peccátviasz nyomokat, a lábkörmök alatt pedig salétromot mutatnak ki a vegyészek. Maigret ebből megfejtji, hogy az áldozat vendéglátóipari dolgozó volt, aki borospalackokat hordott fel a pincéből. Csak egyről feledkezett meg a „zeniaiális” Maigret, illetve alkotója, Simenon, a detektívregényírás „nagyágyúja”, hogy a ti. a több napig vízben ázó hulla körmei alatt egyáltalán nem lehet salétromot kimutatni, mivel a vízben jól oldódik. De hát az olvasónak nem lehet mindenről szakísmerte, és egy Simenonnál elcsúszzik egy ilyen kis melléfogás. Maigret szimatja csalhatatlan, az áldozat csakugyan bizstrótulajdonos volt.

Mindezeknél is érdekesebb, és valóban nagy olvasói élményt nyújt az emberileg megkapó örök harc az igazság felderítéséért, amely harcban különböző világszemléletű, erkölcsiségű és vérmérsékletű emberek — de minden esetben mégiscsak gyarló és véges tudású emberek — állnak egymással szemben avagy karöltve, a nyomozók, a bírák, a védőügyvéd és az esküdtszék tagjainak személyében. Az olvasó nem maradhat részvétlen. Az írói mesterségbeli fogás nem egyszer a rokonszenvesen beállított alakok között rejtegeti a bűntett elkövetőjét, hogy annál nagyobb meglepetés erejével hasson a leleplezése. Máskor pedig a leleplezett bűnöst, kit az igazságszolgáltatás a büntetőtörvénykönyv paragrafusai alapján elítél, az olvasó lelkiismeretének ítélőszéke nem marasztalja el a bűnösségben. Ez a kérdés ma már nem olyan egyszerű, mint a régi históriákban, ahol valaki vagy bűnös, vagy ártatlan. Ebben a mai abszurd életben — gondoljunk csak a hidegháborúra és a felszabadító mozgalmakra — minden erkölcsi fogalomnak kétfős jegye van: az egyik az uralmon levő hatalom minősítő jelzése, a másik, ettől függetlenül, az emberi öntudatba és tudatalattiba bevéssett eszményi jelzés a jó és rossz, az erkölcsös és erkölcstelen, a hűség és árulás, a becsület és becsstelenség fogalmainak megjelölésére. Mindezek a fogalmak szerepelnek a tett elkövetésének motivációi között, és joggal kérdezhetjük Camus hitehagyott misszionáriusának szavaival: Hol itt a bűn és hol az erény? Pl. Paul Kenny *Riadókészültség* című kémregényében az amerikai úrrakéták optikai berendezéseinek kiképzéséről van szó. A nemzetközi kémhálózat központja egy öreg svéd nyugdíjas egyetemi tanár, aki

erkölcsi felfogásának parancsszavára a kezében összefutó szálak dokumentumait átadja a szovjet megbízottaknak. A végső leszámolásnál mint áruló életével lakol, holott valóságban a tudományos kutatás monopolizálásában fellélemelkedett, anyagilag érdektelen idealista humanista, aki a világűr-repülést az egyetemes emberi haladás közös ügyének tekinti. Egy másik példa a bűntett és a tettes közötti lélektani ütközőpont megvilágítására Donald Dawnes *Hóhérré, teljesítsd kötelességedet* című műve. Hőse egy bombázórepülő, aki csőstől szórta a halált az ellenségre — igazi hős katona volt — majd leszerelés után otthon az ellenállási mozgalom illegális szervezetének tagjaként azt a feladatot kapja, hogy ölje meg a mozgalom egyik megbízhatatlan tagját, akit besúgónak tartanak. Mikor szembekerül kiszemelt áldozatával, megtorpan, nem tudja megölni, nem teljesíti a rárótt kötelességet, inkább vállalja a gyávaság bélyegét.

AZ ÜZLET

A detektívregény karrierje nem utolsósorban a jól megszervezett kiadói tevékenység és terjesztési eredménye. A könyvkiadók, felismerve a szinte kockázat nélküli jó üzleti kilátásokat, nem sajnálják a befektetést. A nagy kiadó cégek külön osztályt tartanak fenn, rendszerint egy jó nevű író vezetésével, lektorgárdával. Busás honoráriumokat fizetnek a már beérkezett „márkás” íróknak, lekötik őket a sorozat-kiadványok állandó szállítóivá. Az írógárda pedig „szállítja az árut” a megrendelő feltételeihez alkalmazkodva, mert neki is jó üzlet. Nem kell megtagadnia önmagát, mert detektívregényt csak az író, akinek tehetsége van hozzá. A szeriák standard minőségére éppúgy ügyelnek, mint a márka csokoládéokra és sajtókra. Így a közönség sem vesz zsákba macskát, a fémjelzés garantálja a minőséget. Persze, azért kerül néha konkoly is a tiszta búza közé. A könyveket tetszős külsővel, vonzó avagy borzalomkeltő fedőlappal, ha nem is mindig jó papíron, de jól olvasható, tiszta nyomással hozzák forgalomba. A detektívregény egyre nagyobb teret hódít a kölcsonkönyvtárakban és a vándorkönyvtárakban, különösen nyaralóhelyeken. Az otthoni könyvpolcon is megállják a helyüket, nem kell szégyenkezni miattuk, mert a

mai kiadványok már messze felülmúlják a régi, újságpapírosra nyomott füzetes regényeket. Csinosan sorakoznak egymás mellé, és nem válnak egy-kettőre salátává az olvasó kezében. A kiadók megtalálták a népszerűsítés kellékeit, és ezen érdemes elgondolkozni más, kevésbé népszerű műfajokkal való viszonylatban.

IGY ÍRNAK ŐK...

A bűnügyi regények íróinak módszerei különfélék és igen érdekesek. A párizsi televízió előtt nyilatkoztak műhelytitkaikról. Ezek érdekes dokumentumok a detektívregények íróinak emberi arculatáról is.

Georges Simenon periódusokban dolgozik. Kezdő író korában (tizenhat éves korában kezdett írni „népszerű történeteket”) évente tizenhat-húsz detektívregényt megírt, most csak ötöt-hatöt ír évente. Két hónapnál tovább nem bírja ki írás nélkül. Amint érik benne a téma, egyre idegesebb lesz, mint a macska vihar előtt. Egy napon aztán hozzáfog. Szigorú ökonómiával dolgozik. Minden nap reggel fél héttől fél tízig írógépnél ül, és ezalatt megír húsz gépelt oldalt, ami megfelel harminc nyomtatott oldalnak, s ez éppen egy fejezet. Így megy ez kilenc napon keresztül. Minden regényt kilenc napig ír, napi három órai teljes intenzitású munkával. Ha valami miatt meg kell szakítania az írási periódust, akkor azt sose folytatja, hanem az egészet, amit írt, összetépi, és nem tér vissza reá többé. Az írási periódus napjai többi részét — tehát délután fél tíztől kezdve teljes kikapcsolódásban tölti, játszik a gyerekeivel, horgászni, vadászni megy, sétál stb. Életművész. A kilencnapos perióduson kívül eső időközökben pedig jár-kel különböző helyeken, ellátogat külföldi városokba is, és ilyenkor alakul ki benne újabb művének témája. Segédkönyvvül beszerzett a világ minden tájáról mintegy 150 *telefonkönyvet*, amelyekből a neveket és utcákat veszi. Mivel fiatal korában ő maga is rendőrtisztviselő volt, ismeri a mesterség minden csínját-bínját. Jelenleg ötvenhat éves. Svájcban telepedett le, hol két fejedelmiessen berendezett villájában felváltva tartózkodik. Sokáig élt Amerikában. Alaposságára jellemző, hogy amerikai tárgyu regényt csak hetévi ott-tartózkodás után írt első ízben. Sime-

nont a francia akadémikusok igazi írónak tartják, ő maga azt mondja: „Az írás szüntelen gyakorlatás ahhoz, hogy majd egyszer író legyek”. Elismert filmkritikus is, a Cannes-i filmfesztiválok zsűritagja, és a brüsszeli is az volt.

Leo Malet hánytvetett ifjúságának élete „csupa véletlenek sorozatából” állott. Alkalmi munkákból élt, rengeteg élményt gyűjtött. Bűnügyi regényeit gondosan előkészíti, megszerkeszti, és feldolgozásukban sose szűnik meg költő lenni. Saját élményei alapján kezdte el, Sue egykori hasonló című művének hatása alatt, *Párizs új rejtelmek* című regénysorozatát, melynek minden kötete a város más és más kerületében játszódik le, annak a kerületnek minden jellemző vonásával. Most már a tizenötödik kerületnél (azaz kötetnél) tart, és még mindig teljesen új dolgokat mond. Először elgondolja nagyjában az új témát, aztán elmegy Párizsba a szóban forgó körzetébe „szimatolni”, megfigyeléseket gyűjteni, jegyezni. Sokat köszál a Szajna-parton, szóba elegyedik az ott lézengő munkanélküliekkel. Egy-egy ilyen kétes személyiséget (clochard, éhenkórász) felvisz a lakására, leülteti, cigarettával kínálja, és hagyja, hogy beszéljen, önmagától, kérdezés és irányítás nélkül. Ő maga leül az írógéphez, és hallgatja, nem szól közbe. Kivétel nélkül a saját életükről beszélnek. És ilyenkor mindig eljön egy pillanat, amikor érzi, hogy „meg lehet fogni a dolgot”. Írni kezd, egyáltalán nem gondolva arra, hogy amit ír, azt mikor és mire fogja fölhasználni. Ezeket a jegyzeteket akkor veszi elő aztán, amikor valamely elgondolt munkájában megakad, zsákutcába jut, és fordulatot kell adnia. Ezekből lesznek az elgondolt mű epizódjai is.

Érdekes Pierre Boileau és Thomas Narcejac társírói tevékenysége. Őket a bűnügyi regényírás „órasmestereinek” nevezik. Rendkívüli precizitással dolgoznak, állandóan ellenőrzik és kritizálják egymás dolgát. Minden értesülésnek, helyszíni adatnak pontosan utánanéznék, hogy térben és időben megegyezzenek. Egy mű sem kerül ki tizenkét hónapnál hamarabb a kezük alól. Együttműködésük alapja egyéniségük ellentétessége. Boileau egy párizsi éjjeli mulatóhely titkára, kereskedelmi főiskolai végzettséggel. Narcejac a filozófia professzora Nantesban. Tanulmánykötetet írt *A bűnügyi regény esztétikája* címmel. Hetenként felutazik Párizsba, és olyankor együtt dol-

goznak Boileau lakásán. Regényeik központi magva a titok és a titokzatosság. Az első impulzust a bűnügyi regények írására az első világháború idejében nagy szenzációt keltett Landru féle tömeges gyilkossági ügy adta. Az akkor kamaszkorát élő két íróban maradó nyomot hagyott ez a rendkívüli eset. Mindketten különállóan írtak, csak később társultak egymással. Csaknem mindegyik művüket filmre vették, Clouzot a rendezőjük.

Joe Paquet, *A gorilla*-sorozat apja, ötgyermekes családapa. Kissé ijedt nézésű, testes fiatalember. Felesége a titkárnoi teendőket végzi, míg az öt gyerekkel a két nagymama bajlódik. Ennek a „jólmegszervezett családi életnek” köszönhető, hogy minden hat hétben „kijön” egy regénnyel. Fáradságot nem ismer. Mint mondta, őt az írásszünetek fárasztják. Az írógépet szakadatlanul kattog minden zajos családi idill közepette is. Regényeiben gyakran dolgoz fel motívumokat az ellenállási mozgalomból és a saját illegális életéből, ezért bizonyos fokig dokumentáris jellegűek, főként a kémkedési históriák. *A gorilla* sorozatban eddig harminc kötet jelent meg. Könyvei kedvenc olvasmányai Jean Cocteau-nak és André Malreaux-nak.

Pierre Véry Simononnal ellenkező utat tett meg. Simonon a detektívregény-írással kezdte és fokozatosan igazi íróvá vált, Véry azonban több poézissal teli regényt írt, szürrealista stílusban. 1935-ban megnyerte a kalandregények díját, végül a detektívregényírásra tért át, mert a sikertől kedvet kapott rá. Ed-dig mintegy ötven személyt gyilkolt meg könyveiben. Több művét filmre vették, hősük többnyire Jean Gabin.

Elve az, hogy regényei minden hőseben visszaidézza a *gyermeket*. A gyermek csodás szemléletű. És a detektívregény *szórakoztató* formája a leghatalmasabb vehiculuma a csodás elemeknek. Részben saját gyermekkori élményeiből is merít. Szerinte a detektívregény nem nélkülözheti sem a humort, sem a csodát, és az egésznek *játek*nak kell lennie. Ez teszi kedvessé. A valószínűség egyáltalán nem fontos. Fontos, hogy emóciót keltsen.

Igy írnak a legnépszerűbb francia bűnügyi írók. Kár, hogy az angolszászoktól nem kaptunk hasonló jellegű írói önvallomásokat.

* Az első rész megjelent a *Híd* 1959. évi 1. számában.

OKTOBERI SZALON

Új rendezvénnyel gazdagodott Belgrád kultúrélete: a város felszabadulásának emlékére a Masaryk utcai kiállítási teremben Októberi Szalon néven képzőművészeti kiállítást rendeztek, s ezentúl minden évben megszervezik. Az idei Szalonban 82 művész 150 alkotását állították ki: festményeket, szobrokat, grafikát és faliszőnyegeket.

Lazar Trifunović műkritikus a *NIN*-ben hosszabb bírálatot tett közzé a kiállításról. Az Októberi Szalon, szerinte, a modern szerb képzőművészet történetének legjelentősebb eseménye, mert alkalmas arra, hogy revidéáljunk bizonyos véleményeket, s világosabban meglássuk a követelményeket és lehetőségeinket. A Szalon tanúsága szerint, mondja Trifunović, a mai szerb képzőművészetben három irányzatot különböztethetünk meg: a klasszikus, az absztrakt és a szürrealista irányt. Az idei Szalonban legnagyobb mértékben a tradicionális művészet jutott kifejezésre. Most megállapíthatjuk, mi maradt a régi generációból, hogyan bírták ki tradicionális festők művei az idővel való összetűközést. Az „aranyos, bolondos harmincas évek” elmúltak, írja Trifunović, más időkét élünk, s ha a művészet lépést akar tartani az idővel, fokozottan figyelnie kell a kor szavára. A régebbi festészetből, amelyet Zora Petrović, Milan Konjović, Stojan Aralica képvisel, csak egy tévhit maradt meg a tiszta színről, melyben azonban senki sem hisz többé. Vannak viszont a tradicionális festészetnek olyan képviselői is, akik nem zárkóztak el a kérdések megoldásától, s ezért ma is frissen hatnak: Gvozdenović, Milunović, Milosavljević, Tabaković, sőt egészen progresszív törekvéseket is kifejezésre juttatnak (Srbinović, Protić és mások).

Absztrakt festészetünk nagyon messze van az európai avantgardizmustól. Képzőművészetünknek ez az iránya két hullámban jelent meg, állítja Trifunović: az első mint a szocialista realizmus visszahatása, dacból, lázadásból, a másik pedig az utóbbi két-három évben került felszínre hosszabb keresés, kísérletezés után. Az utóbbi hazai tapasztalatokból fakadt, s ezért hiteles is.

Az Októberi Szalon azt bizonyítja, véli Trifunović, hogy a szürrealizmus mind jelentősebb irányvá válik. Érdekes, hogy a tárgyak automatizációjának bretoni felfogása már elavult, s átadta helyét újabb, festőibb vállalkozásoknak.

Trifunović hiányolja a merészséget, a régi istenek és bálványok lerombolását a Szalonban kiállított műveken. Művészetünkben sok a biztosság, kevés a kockázat, sok a megalkuvás kevés a bátorság, kevés a lázadó, átkozott kalandor és kutató. Éppen ezért a kritikus felveti a kérdést: vajon a tradicionalizmus jellemző tünete-e művészetünknek? S a Szalonnak, ha más nem is, nagy érdeme, hogy felhívja figyelmünket erre a problémára.

A *Književne novine*ben dr. Katarina Ambrozić, a lap műbírálója foglalkozik az Októberi Szalonnal. Miután sorra vette a kiállító művészeket, és ismertette alkotásaikat, megállapítja, hogy a Szalon legsikerültebb része az, amelyben a grafikai műveket láthatjuk. Cikkekének végén azt ajánlja, hogy a jövőben meghatározott koncepció szerint szervezzék meg ezt a tárlatot. Ily módon a Szalon antológiai-jellegű lenne, művészi színvonala pedig kellő mértékben emelkedne. Evvel elősegítenénk a művek kiválasztását, tárgyilagos értékelését, magát a kiállítást vitálisabbá tennénk, s kisebb lenne annak lehetősége, hogy az egyes új törekvéseket elnémítsák.

EGY MODERN DALMŰ

Luigi Dallapiccola még 1937—39-ben egy különös, újszerű alkotással lepte meg a zenevilágot. Amnyira elütött az opera hagyományos tulajdonságaitól, hogy nem tudtak mit kezdeni vele. A párizsi rádió szimfonikus zenekara tíz évvel ezelőtt előadta, de csupán zenei élményt nyújtott, vizuális élményt nem. Végre most az Opera Comique bemutatta színpadán, és hetek óta nagy sikerrel fut.

A darab tárgyát A. Saint-Exupéry *Éjszakai repülés* című művéből vette, és szövegét ebből állította össze. A polgári repülés hőskorában, 1925-ben játszódik. Hőse a Buenos Aires—Tűzföld-i járat pilótája, aki az Andok Cordillerái felett viharba kerül, és életét veszti. Szerelmes fiatal felesége várja a megérkezését, de hiába. A légiforgalmi társaság felügyelője behívhatja, és közli vele a borzasztó valóságot. Az asszonyka szíve összetörik, de az Európába induló járat percnyi pontossággal éppúgy elindul, mintha nem történt volna semmi, mintha a tűzföldi futár megérkezett volna. A látszólag szenvtelen felügyelő fejezi ki, hogy az emberiség nagy haladó törekvéseinek mindig az előfutárok az áldozatai, de az egyéni tragédiáik feloldódnak a nagy célokért való kitartó erőfeszítésben.

A darabnak van tehát drámai fejleménye, de mincs a színpadon érzékeltethető látványos cselekménye. A szereplők inkább csak eléneklik lírai recitatív szólamaikat. Ezért találókbb az oratórium műfajába sorolni az alkotást. Ezt a műfajt Händel és Haydn kora óta örökké elavultnak és letűntnek tekintették. Most ujjaszületéséről beszélnek. Dallapiccola bizonyítja, hogy az oratórium is lehet korszerű. Ez az első dalmű, amelyben a rádió is aktív szerepet játszik. A légitűkötő üvegfalú felügyelői fülkéjében áll a készülék, és hallani a viharba került repülő jelzéseit, míg egyszer csak nem jön több jelzés, és ebben benne van két emberélet tragédiája: a pilótáé és asszonyáé.

A zenei feldolgozást, amely inkább lírai, mint drámai, igen szépnek tartják. Az egész mű a hősi halált halt pilótairó, Saint-Exupéry hírnevét öregbíti.

G. Cz. A.

Ljubljanában, Janko Kos és Dominik Smole szerkesztésében, *Perspektive* címmel új irodalmi folyóirat jelent meg. Első, szeptemberi száma sejtetni engedi, hogy az új lap a *Naša sodobnost* ifjonti pandánja lesz. A lap nem közöl ugyan semmiféle irányítató nyilatkozatot — a vezércikk helyén Dane Zajc *Gótikus ablak* című verse áll —, a közlemények címei azonban meg nem alkuvásról tanúskodnak.

Peter Božič *Kívül (Izven)* című regényének első folytatása mellett Veljko Rus a kommunizmus építésének etikai problémáiról szóló cikkét olvashatjuk, amely A. F. Šiškin moszkvai tanárral száll vitába, majd Eliot *Pusztá földjének* fordítása következik. Aleksandar Basin Janez Boljka, az avantgardista szlovén szobrászról ír. Ezután újra egy fordítás következik: Helmuth Schelsky *Soziologie des Sexualität* (A szexuális élet szociológiája) című könyvének töredéke, Janko Kos az ifjú Marxról és a modern időről ír, azután pedig Dominik Smole *Antigone* című drámájának első felvonása következik. A lap irányzata tehát — nyilatkozatok nélkül is — világos.

Még egy új folyóirat került a kezünkbe. Ez — az előbbivel ellentétben — határozottan megjelöli irányát. *Tel auel* (Ilyenolyan) a haladó szellemű *Edition du Seuil* párizsi kiadvállalat körül csoportosuló írók szerkesztésében negyedévenként megjelenő új folyóirat címe. (A cím — egy Nietzsche-idézetből való.) Vezércikke — *Déclaration* (Nyilatkozat) — a politikai nyúgtól és imperatívuszoktól szabaddá tett irodalom mellett, a felelőtlen írók ellen foglal állást.

„Túlságosan is soká uralkodtak az ideológiák a kifejezés fölött” — mondja a vezércikk —, „itt az ideje, hogy véget vessünk ennek a viszonzatlan szerelemnek. Az irodalom az irodalommal, a maga sorsával, a maga problémáival foglalkozzék.” Később ezí mondja a vezércikkíró: „Azokkal sem lesz dolgunk — ezt meg kell mondanunk —, akik telí vannak eszmékkal, de idejüket végtelen és éretlen fecsegéssel töltik...”, mert: „Ma már nem lehet elképzelni az írást anélkül, hogy hatalmát körvonaloznánk, a költészet elképzelhetetlen tárgyilagosság, határozottság nélkül, amely a szeilem legmagasabb csúcására állítja. Minden más nem lesz irodalom”.

Hogy mi lesz irodalom, azt világosan láthatjuk az első két füzet tartalmából és a következő számok cikkeinek ismertetéséből. Francis Ponge két írással szerepel, Claud Simon, az „új francia regény” egyik képviselője regénytöredéket közöl, Paul Eluarcé kiadatlan leveleit olvashatjuk, végül Virginia Woolf, T. S. Eliot és John Donne írásainak fordítása következik.

EGY LANY ÉS EGY KATONA

A mai németeket gyöttrő bűnhődési komplexus, aminek megnyilatkozásait buzgó figyelemmel kísérjük, most Erich Fried *Ein Soldat und ein Mädchen* (Egy katona és egy leány) című regényében bukkan föl. A fiatal fröt Németországban Dylan Thomas kongeniális fordítójaként és egy verskötet szerzőjeként ismerik. Kétszáz-negyven oldalát kitevő első prózai műve megírásának hat évet szentelt. A regény hangja a végsőkig feszült, még akkor is így érezzük, ha már egyébként hozzászoktunk a háborús bűntényekben vajkáló német írók témáihoz.

Egy amerikai katona — emigráns zsidó — az őrség tagjaként jelen van a bergen-belseni haláltábor háborús gonosztevőinek tárgyalásán. A pör vádlottjai között van Helga, a tábor hajdani

felügyelőnöje is. A katona csak gyűlöletet érez iránta. A leányt halálra ítélik, de közlik vele, hogy teljesítik utolsó kívánságát. Helga görcsös erőfeszítéssel igyekszik megvédeni méltóságát, és a szitkok özönét zúdítja az őt álló katonákra. Az amerikai őr érti a lány német beszédét, és nem tudja fékezni ideges, riadt nevetését. Helga gúnynak veszi a nevetést, és kinyilvánítja utolsó kívánságát: vele akarja tölteni utolsó éjszakáját. A „vereség utáni vágy” szerelemmé változtatja a katona gyűlöletét. Leküzdve minden akadályt, a lánnyal hál, a lánnyal, „sorsával és bűnével”.

A lányt másnap kivégzik, a katona pedig ideggyógyintézetbe kerül.

A regény cselekménye ezzel be is fejeződik — s még csak a könyv egyharmadánál tartunk. A mű további két harmadát a katona följegyzései töltik ki, amelyek részben Helgával való ismeretsége előtt, részben pedig a klinikán, majd elbocsátása után íródtak. Ezek a rövid prózai írások — állapítja meg a *Die Bücher-Kommentare* 3. száma — Kafka szellemében íródtak, de nem epigon-írások, és „a katona lelki vívódásait tükrözik, egy olyan ember gyöttrődését, aki nem érett meg erre a torz sorsra, és összetörik a teher alatt”. A följegyzéseket más és más betűvel szedték, és mindenütt ott vannak mellette a szerző megjegyzései, amelyek „a vallomások képletes özönét”... „megfelelő módon, értelmes nyelvre fordítják le”.

Nyilvánvalóan nem könnyű dolog egy ilyen abszurd történet és egy higgadthangú, magyarázgató, németesen visszás pedantériával leírt beszámoló alapján elképzelni az említett följegyzéseket, a *Die Bücher-Kommentare* azonban azt állítja, hogy Fried „mitologikus, szimbolikus prózája kétségtelenül a fiatal német irodalom legsikeresebb alkotásai közé tartozik”.

A KÖLTŐK HERCEGE?

Jean Cocteau és a francia „költők hercegének” megválasztása körüli botrányok kapcsán a *Figaro Littéraire* szerkesztősége megbeszélésre hívta össze a modern francia költészet irányzatainak képviselőit, hogy megvitassák az esetet. A szokatlanul hosszú vita során sok elvi és egyéni vélemény hangzott el. A legérdekesebb hozzászólás André Breton nyilatkozata volt, amelyet a jelenlévők egyike olvasott föl. Az írásból csak úgy árad a huszas évek forrongásának tüze, amelyben minden modern irányzat fogantatott.

A nyilatkozat így kezdődik: „Tekintettel Cocteau kifejezetten becsülen törekvéseire, hogy költővé nyilvánítsa magát, Aragon, Breton, Soupault, Tzara, Eluard, Péret, Desnos, Artaud, Prévert, Char és később mások is — közös megegyezés alapján — megfogadták, hogy sohasem foglalkoznak vele, semmiféle indokolással sem reagálnak tetteire, még akkor sem, ha k hívóak. Más szempontból nézve a dolgokat megállapítható, hogy az agyonhallgatás teljesítette feladatát, még mindig nem késő azonban végét vetni. Mindenki, aki csak ismerje Apollinaire-t, tudja, hogy Peponot füzefapoéta képében Cocteau-t ábrázolta”. A nyilatkozat ezután az elhunyt Paul Réverdy véleményét idézi, ami semmivel sem hízelgőbb Cocteau-ra nézve, majd a tanúk neveit sorolja föl, akik mindent bizonyítani tudják.

A nyilatkozat „közönséges csalónak” bélyegzi Cocteau-t, és így fejeződik be: „Cocteau urat 1960-ban a költők hercegévé választani... kihívás mindazzal szemben, ami valaha is mérvadó lehet a költészetben”.

CSÜCS, HATARKŐ

A *Payton Place* (Payton városka) című regényre és a belőle készült filmre az olvasók és a nézők mint könnyű fajsúlyú alkotáásra emlékeznek, amelyben az igazi, művészi feszültséget meglehetősen felszínes szexuális mozzanatok pótolják.

James Kelly a *New York Times Book Review* szeptember 25-i számában figyelmezteti az olvasót a könyv legtöbbször félreismert törekvésére, arra, hogy az író a személyek és események zürzavarával az amerikai vidék szociális problémáinak képét rajzolja meg.

James Kelly mindezt a *Payton Place* szerzőjének, Grace Metalious új könyvének megjelenése kapcsán mondja el. A könyv címe: *The Tight White Collar* (Fehér keménygallér). Ez a regény is egy új-angliai kisváros zárt, furcsa környezetébe viszi el az olvasót.

A regény meséje — egy fiatal tanítópár vergődése az említett környezetben, amelybe kénytelen-kelletlen be kell illeszkednie — ezúttal sem fontos. A lényegesek a vidéki ember egyáltalán nem tündöklő lelkét, szellemét tükröző epizód szereplők életrajzának részletei. Doris Palmer, a köztisztelőben álló matróna holmiféle népszavazást rendez, hogy kitérje a tanítói székből a házaspárt, csak azért, mert megsejtette, hogy a tanító felesége tudomást szerzett a Palmer-család múltjáról. Hasonló céllal, de más okból indít hadjáratot Anthony Cooper, a városkát alapító család utolsó, akaratgyenge sarja. Nyakig süllyed a tanító feleségével folytatott szerelmi viszonyba, majd pénzt, fáradságot nem kímélve, igyekszik kiűzni a városból a házaspárt. Más, részletesen megrajzolt, az elbeszélés fonalához azonban csak lazán kapcsolódó figurák is vannak a regényben, és az író belőlük alakítja ki a regény szellemes, gondosan okadatolt keretét.

James Kelly, a könyv bírálója, a sok dicséret után meggyőződéssel állapítja meg: a *The Tight White Collar* Grace Metalious írásművészetének csúcsa, határköve.

MIODRAG BULATOVIĆ MŰVEI KÜLFOLDON

A belgrádi *Politika* értesülései szerint Miodrag Bulatović műveit több nyelvre lefordították, s nemsokára a külföldi olvasóközönségnek is alkalma lesz megismerkedni a fiatal jugoszláv író alkotásaival.

Stockholmban és Münchenben már megjelent Bulatović *Crveni petao leti prema nebu* c. regénye svéd, illetve német nyelven. Olaszországban a fiatal regényíró három könyvének kiadását készítik: a *Crveni petao leti prema nebu* és a *Vuk i zvonu* c. regényt, valamint első könyvét, a *Djavoli dolaze* c. elbeszélés-kötetét.

A legnagyobb sikert, úgy látszik, a *Crveni petao leti prema nebu* c. regénye aratta. Nemsokára spanyolul, angolul és franciául, később pedig dán, holland, finn és norvég nyelven is kiadják. Jövőre Bulatović mindhárom könyve megjelenik az Egyesült Államokban is.

Folyóiratunk 1959. évi 2. száma részletet közölt Bulatović egyik regényéből. A Forum könyvkiadó pedig most készíti a *Crveni petao leti prema nebu* magyar fordításának kiadását.

JEGYZETEK

A MAI IRODALOM TÁRSADALMI ÉS ESZMEI STRUKTÚRÁJA ÉS PROGRESSZIVITÁSA

Janko Kos itt közölt írása a *II. Stražilovski susret*-on, a fiatal jugoszláv értelmiségiek találkozásán került felolvasásra 1960. november 18-án, a megvitatásra kerülő egyik téma bevezető referátumaként.

BANKETT BLITVÁBAN

Krleža híres regénye, melyből a közölt részleteket vettük, még az idén megjelenik magyar fordításban a noviszádi Forum kiadásában.

A KÉT KAZINCZY

Részlet a szerző most készülő magyar irodalomtörténetéből.

TARTALOMMUTATÓ

Janko Kos / A mai irodalom társadalmi és eszmei struktúrája és progresszivitása — — — — —	931
Miroslav Krleža / Bankett Blitvában — — — — —	940
Fehér Ferenc versei — — — — —	953
Sinkó Ervin / A két Kazinczy — — — — —	958
Pavle Popović / Az ember csatája — — — — —	969
Deák Ferenc / A kis tiszifusz története — — — — —	975
Tomán László versei — — — — —	983
Bori Imre / Jegyzetek egy nem irodalmi témáról — — —	986
Gulyás József verse — — — — —	990
Tolnai Ottó / Kis erkölcstelen — — — — —	991
Simone de Beauvoir / Az erő korszaka — — — — —	994
B. Szabó György / A fekete-fehér művészet válsága? — —	1000
Zlatko Tomičić / Az új horvát próza egyéniségei — —	1003
Torma Dénes / Emberi sors — — — — —	1007
Juhász Géza / Sajátos nézetek szerint — — — — —	1009
G. Czimmer Anna / Jegyzetek a detektívregényről II. — —	1012
KRÓNKA — — — — —	1017
JEGYZETEK — — — — —	1022

Bogdan Poznanović rajzait a 939, 952, 957, 968, 974, 982, 993, 1006 és 1011. oldalon,

Julius Bissier rajzát az 1000. oldalon,

Werner Schreib rajzát a 1002. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT. 1960. DECEMBER. KIADJA A FORUM LAP-
KIADÓ VÁLLALAT — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVA-
TAL: NOVIZÁD, VOJVODE MIŠICA 1. — SZERKESZTŐ-
SÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KEZIRA-
TOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA —
ELŐFIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FELEVRE 500, EGYES
SZÁM ÁRA 100 DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁ-
BAN NOVIZÁDON.

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom